

Предупреждение ПРЕСТУПНОСТИ

КАЗАХСТАНСКАЯ КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ АССОЦИАЦИЯ

ISSN 1608-84-17

№1 (77) - 2026

ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал издается с 2001 года

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ

ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Учредитель и издатель:

Казахстанская криминологическая
ассоциация

Издается с 2001 года

**Председатель редакционной
коллегии – Рогов И.И.**

**Состав Редакционной
коллегии**

Когамов М.Ч. – д.ю.н. (Казахстан)
Имашев Б.Т. – к.ю.н. (Казахстан)
Джансараева Р.Е. – д.ю.н. (Казахстан)
Мами К.А. – д.ю.н. (Казахстан)
Жалаири О.Ш. – д.ю.н. (Казахстан)
Сайтбеков А.М. – д.ю.н. (Казахстан)
Жетписов С.К. – д.ю.н. (Казахстан)
Голик Ю.В. – д.ю.н. (Россия)
Зайцев О.А. – д.ю.н. (Россия)
Мацкевич И.М. – д.ю.н. (Россия)
Ключко Р.Н. – к.ю.н. (Беларусь)
Маткаримова Г.А. – д.ю.н. (Узбекистан)
Абзалова Х.М. – д.ю.н. (Узбекистан)
Рысмендеев Б.Д. – д.ю.н. (Кыргызская Республика)

Главный редактор:

Алибаева Г.А. – д.ю.н. (Казахстан)

Ответственный секретарь:

Дузбаева С.Б. – доктор PhD

Журнал зарегистрирован Министерством информации
и общественного согласия Республики Казахстан 1 августа 2000г.
Свидетельство о регистрации №1416-Ж. 1608-8417.
Подписной индекс: 75714

Адрес: Республика Казахстан 050022, г. Алматы,
ул. Курмангазы, 107. тел. 8 727 350-78-88 вн.(200)
факс: 8 727 292-98-77
e-mail: kazcrim@mail.ru www.kazcrim.com

СОДЕРЖАНИЕ

Абишева М.Н., Акынбаев Е.А. Бұзақылықтың ұғымы және қылмыстық-құқықтық сипаттамасы	3
Ағалиев Е.С., Ильясова Б.Қ. Халықаралық құқық аясында бала құқықтарын қорғаудың теориялық-құқықтық негіздері	8
Айдаров А.А., Абишева М.Н. Уголовно-правовая характеристика ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником	15
Акимжанов Т.К. О противодействии преступности в Республике Казахстан в эпоху искусственного интеллекта (криминологические и уголовно-правовые аспекты)	21
Байсалов А.Ж., Болатбекұлы Ш. Правовые проблемы взыскания платы за проезд на платной автомобильной дороге, реализуемой в рамках концессионного проекта	32
Болатбекұлы Ш., Байсалов А.Ж. Правовые проблемы внедрения системы контроля средней скорости на объекте концессии	38
Искаков А.А. Прокурорский надзор в сфере предпринимательства в Республике Казахстан: проблемы правового регулирования и пути совершенствования	48
Каржавова В.А., Маликова Ш.Б. Семейно-бытовое насилие в Республике Казахстан: сущность, признаки и основные виды	58
Когамов М.Ч. Принцип «Закон и Порядок»: содержание и основные формы реализации	62
Куаналиев А.А., Аблайханов Ж.Қ. Пара алудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы	65
Куаналиева Г.А., Артукарслан А. Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою үшін қылмыстық Жауапкершілік.....	70
Қалымбекұлы Д., Абишева М.Н. Қылмыс құрбандарын қорғау: виктимологиялық аспектілер	75
Мусаева А.Е., Куаналиев А.А. Интернет алаяқтығы: қылмыстық-құқықтық талдау және құқық қолдану тәжірибесі	82
Сабетбеков Н.А. Превентивная функция административной юстиции: вопросы предупреждения правонарушений	87
Саидназаров М.Ф., Куаналиев А.А. Типология жертв семейно-бытового насилия как инструмент виктимологического анализа	92
Өмірәлі Ж.О., Искаков А.А. Прокурорский надзор в сфере предпринимательства в Республике Казахстан: правовые пределы и баланс публичных и частных интересов	97
Өтебалиева Қ.Е., Шарипова А.Б. Жасанды интеллект – қылмыстық сот төрелігінің тиімділігін арттыру құралы ретінде	105

УДК 343.91

Абишева М.Н.*, Акынбаев Е.А.

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: abisheva.meruertkz@mail.ru

**БҰЗАҚЫЛЫҚТЫҢ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ
СИПАТТАМАСЫ**

Аңдатпа. Бұл мақалада бұзақылық қылмысының қылмыстық-құқықтық сипаттамасы, оның объектісі, объективтік және субъективтік белгілері, сондай-ақ қылмысты саралау мәселелері кешенді әрі жүйелі түрде қарастырылады. Авторлар бұзақылықтың қоғамдық қауіптілік дәрежесін талдай отырып, оның қоғамдық тәртіпке қол сұғатын ерекше қылмыс ретіндегі құқықтық табиғатын айқындайды.

Зерттеу барысында бұзақылықтың қылмыс құрамының элементтері теориялық және тәжірибелік тұрғыдан талданып, оның өзге қылмыстық құқық бұзушылықтардан, атап айтқанда денсаулыққа зиян келтіру, мүлікті бүлдіру және әкімшілік құқық бұзушылықтардан айырмашылықтары ғылыми негізде көрсетіледі. Сонымен қатар, бұзақылықтың мотиві, оның қоғамдық қауіптілікті арттыратын факторлары және қазіргі қоғамдағы көрініс нысандары қарастырылады.

Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің нормалары, сондай-ақ Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары негізінде құқық қолдану тәжірибесі талданып, бұзақылықты саралауда кездесетін өзекті проблемалар мен оларды шешу жолдары ұсынылады.

Зерттеу нәтижесінде бұзақылықты дұрыс саралау заңдылықты қамтамасыз етудің, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың және қоғамдық тәртіпті нығайтудың маңызды шарты екендігі негізделеді.

Кілт сөздер: бұзақылық, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, қылмыс құрамы, саралау, қылмыстық құқық, құқық қолдану тәжірибесі, қасақаналық.

**ПОНЯТИЕ И УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
ХУЛИГАНСТВА**

Аннотация. В статье проводится комплексный анализ уголовно-правовой характеристики хулиганства, включая его объект, объективную и субъективную стороны, а также проблемы квалификации. Авторы рассматривают хулиганство как посягательство на общественный порядок, раскрывая его правовую природу и степень общественной опасности.

В ходе исследования детально анализируются элементы состава преступления, а также проводится разграничение хулиганства от иных правонарушений, в том числе преступлений против личности и собственности, а также административных правонарушений. Особое внимание уделяется мотивам хулиганства, факторам, влияющим на его общественную опасность, и современным формам его проявления.

На основе норм Уголовного кодекса Республики Казахстан и нормативных постановлений Верховного Суда исследуется правоприменительная практика, выявляются актуальные проблемы квалификации хулиганства и предлагаются пути их решения.

В результате обосновывается вывод о том, что правильная квалификация хулиганства является важнейшим условием обеспечения законности, защиты прав граждан и укрепления общественного порядка.

Ключевые слова: хулиганство, общественный порядок, общественная безопасность, состав преступления, квалификация, уголовное право, правоприменение, умысел.

THE CONCEPT AND CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF HOOLIGANISM

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the criminal legal characteristics of hooliganism, including its object, objective and subjective elements, as well as issues of legal qualification. The author examines hooliganism as an offense against public order, revealing its legal nature and level of social danger.

The study explores in detail the elements of the corpus delicti and offers a clear distinction between hooliganism and other offenses, including crimes against the person, property-related crimes, and administrative violations. Special attention is given to the motives behind hooliganism, the factors influencing its social danger, and its modern forms.

Based on the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the normative resolutions of the Supreme Court, the article analyzes law enforcement practice, identifies key problems in the qualification of hooliganism, and proposes possible solutions.

The study concludes that proper qualification of hooliganism is a crucial condition for ensuring legality, protecting citizens' rights, and maintaining public order.

Key words: hooliganism, public order, public safety, corpus delicti, qualification, criminal law, law enforcement, intent.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 10-тарауы қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарға арналған. Онда 255 - 295-1 баптар аралығын құрайды. Бұзақылық құрамы 239-бапта белгіленген [1]. Қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету – құқықтық мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі. Осы тұрғыда бұзақылық қылмысы қоғамдық қатынастарға елеулі зиян келтіретін құқық бұзушылықтардың қатарына жатады.

Бұзақылық деп қоғамдық тәртіпті өрескел бұзумен, қоғамға анық құрметсіздік білдірумен және азаматтардың тыныштығын, қауіпсіздігін бұзумен ұштасқан, қасақаналықпен жасалатын қоғамдық қауіпті әрекеттер танылады.

«1. Бұзақылық, яғни қоғамдық тәртіпті қоғамды құрметтемеу анық көрінетін, азаматтарға күш қолданумен не оны қолдану қатерін төндірумен, сол сияқты бөтеннің мүлкін жоюмен немесе бүлдірумен не барынша арсыздықпен ерекшеленетін әдепсіз әрекеттер жасаумен ұштасқан аса қатыгездікпен бұзу – бес жүзден екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не үш жүзден алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Дәл сол іс-әрекет, егер оны:

1) адамдар тобы, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаса;

2) билік өкіліне не қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі міндеттерді атқаратын немесе қоғамдық тәртіпті бұзудың жолын кесетін өзге де адамға қарсылық көрсетумен байланысты болса;

3) бірнеше рет жасалса;

4) әуе, өзен, теңіз кемесінің бортында, теміржол көлігінде жасалса, – үш мыңнан жеті мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не үш жылдан алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, атыс қаруын, газды қаруды, пышақтарды, кастеттерді және өзге де суық қаруды не денсаулыққа зиян келтіру үшін арнайы лайықталған басқа да заттарды қолданып немесе қолдануға тырысып жасалған, сол сияқты қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер – бес жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [1].

И.Н. Даньшин бұзақылықтың ішкі мазмұнын, ең алдымен, бұзақылық ниетпен байланыстырады. Оның көзқарасында бұл ниет төмен пиғылдардан туындап, тұлғаны қоғамдық тәртіпті өрескел бұзуға және қоғамға ашық құрметсіздік көрсетуге итермелейді. Яғни ғалым бұзақылықты тек сыртқы әрекет емес, сонымен бірге ерекше моральдық-психологиялық бағыттылығы бар қылмыс ретінде түсіндіреді [2, 27 б.].

И. Даньшиннің пікірі бұзақылықтың субъективтік жағын ашуда өте құнды. Бірақ саралау кезінде ниетпен қатар әрекеттің сыртқы көрінісі де міндетті түрде бағалануы керек. Себебі тек «төмен ниетке» сүйену тәжірибеде бұзақылық пен жеке бас араздығынан туған әрекеттердің ара-жігін бұлыңғыр етуі мүмкін.

Н.А. Платошкин бұзақылық ұғымының тарихи және теориялық эволюциясын талдай отырып, ғылымда ұзақ уақыт бойы «бұзақылық мотиві» ұғымы заңдағы анықтамаға тәуелді түрде түсіндіріліп келгенін көрсетеді. Оның байқауынша, бұрын бұзақылық «озбырлық», «тентектік» сипатында қаралса, кейін формальды-заңи тәсіл күшейіп, ол қоғамдық тәртіпті өрескел бұзу және қоғамға анық құрметсіздік білдіру ретінде орнықты [3].

Бұл пікір бұзақылықты бағалауда тарихи өлшемнің маңызды екенін көрсетеді. Біздің ойымызша, қазіргі қылмыстық құқықта басты өлшем — әрекеттің жария сипаты, қоғамдық тәртіпке қарсы бағытталуы және қоғамға құрметсіздіктің айқын көрінуі. Сондықтан бұзақылықты «жай тентектікпен» теңестіру ғылыми тұрғыдан жеткіліксіз.

В.Е. Батюкова бұзақылық құрамын талдауда оның объектісін нақтылауға назар аударады. Іздеу нәтижесіндегі сипаттамаға сүйенсек, бұл бағыттағы ең даулы мәселенің бірі — бұзақылықтың тікелей объектісі қоғамдық тәртіп пе, әлде қоғамдық қауіпсіздік пе деген сұрақ. Осы мәселе бұзақылықты өзге қылмыстардан, әсіресе жеке адамға, мүлікке немесе қоғамдық тыныштыққа қарсы құқық бұзушылықтардан ажыратуда маңызды [4].

Біздің ойымызша, бұзақылықтың негізгі тікелей объектісі — қоғамдық тәртіп. Ал денсаулық, мүлік, ар-намыс сияқты игіліктер көп жағдайда қосымша объект ретінде көрінеді. Дәл осы тәсіл бұзақылықты денсаулыққа қасақана зиян келтіруден немесе мүлікті бүлдіруден дұрыс шектеуге мүмкіндік береді.

А.Ж. Сейтенов бұзақылық феноменін криминологиялық тұрғыдан қарастырып, оны кей жағдайда бұрын көрілген зорлық үлгілерін қайталау немесе еліктеу ретінде сипаттайды. Бұл көзқарас бұзақылықты тек заңдық құрам ғана емес, әлеуметтік-психологиялық мінез-құлық нысаны ретінде де түсіндіруге жол ашады [5].

Бұл пікір бұзақылықтың себептерін түсіндіру үшін пайдалы. Дегенмен қылмыстық-құқықтық саралау үшін мұндай криминологиялық түсінік жалғыз өзі жеткіліксіз. Саралау кезінде бәрібір заңдық белгілер — қоғамдық тәртіпті өрескел бұзу, қоғамға анық құрметсіздік және кінәнің қасақана нысаны — шешуші рөл атқарады.

А.В. Петрянин бұзақылық құрамын талдағанда оның кей құқықтық жүйелерде өшпенділік не араздық мотивтерімен де байланыстырылып қарастырылатынын көрсетеді. Бұл ғылыми бағыт бұзақылықты тек тәртіп бұзу емес, кейде әлеуметтік топтарға қарсы бағытталған жария агрессия формасына айналуы мүмкін екенін аңғартады [6].

Бұл көзқарас бұзақылықтың күрделіленген нысандарын түсіндіруге көмектеседі. Алайда Қазақстан құқығы жағдайында әр істі нақты құрам бойынша саралап, бұзақылықты экстремистік, жеке басқа қарсы немесе қоғамдық қауіпсіздікке қарсы өзге қылмыстармен араластырмау қажет.

Сот практикасы тұрғысынан Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты бұзақылықты өзге қылмыстардан ажырату кезінде әрекеттің мазмұны мен бағыттылығына назар аудару керек екенін көрсетеді [7]. Яғни тұлғаның әрекеті шын мәнінде қоғамдық тәртіпке қарсы ма, әлде нақты жәбірленушіге қарсы жеке жанжал ма — осы мәселе шешуші болып табылады.

Бұл ұстаным ең практикалық және қолданбалы мәнге ие. Біздің пікірімізше, бұзақылықты саралауда негізгі сұрақ мынау болуы керек: әрекет қоғамға ашық құрметсіздік білдірді ме, әлде ол тар ауқымдағы жеке кикілжің шегінде қалды ма? Егер екінші жағдай орын алса, онда бұзақылық құрамы әрдайым бола бермейді.

Ғалымдардың пікірлерін жинақтай келе, бұзақылықты талдауда төрт түйінді өлшемді бөліп көрсетуге болады:

- біріншісі — қоғамдық тәртіпке қарсы бағыттылық;
- екіншісі — қоғамға анық құрметсіздік;
- үшіншісі — қасақана кінә және бұзақылық ниет;
- төртіншісі — оны жеке бас араздығынан туған әрекеттерден дұрыс ажырату қажеттігі.

Біздің пікірімізше, бұзақылықты ғылыми және тәжірибелік тұрғыдан дұрыс түсіну үшін тек заң мәтінімен шектелу жеткіліксіз. Доктриналық көзқарастар, әсіресе мотив, объект және жария бағыттылық туралы пікірлер, саралаудың дәлдігін арттырады. Соған қарамастан, соңғы шешуші өлшем әрқашан қылмыстық заңның нақты белгілері болып қала береді.

Бұзақылықтың негізгі объектісі — қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік. Қосымша объект ретінде азаматтардың денсаулығы, ар-намысы және мүлкі қарастырылады.

Бұзақылықтың объективтік жағы қоғамдық тәртіпті өрескел бұзатын әрекеттермен сипатталады. Оларға мыналар жатады:

- қоғамдық орындарда тәртіп бұзу;
- азаматтарға тіл тигізу;
- күш қолдану немесе қорқыту;
- мүлікті бүлдіру. Бұл әрекеттер қоғамға анық құрметсіздік білдірумен ерекшеленеді [8, 57 б.].

Бұзақылықтың субъектісі — 16 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға.

Бұзақылық тікелей қасақаналықпен жасалады. Кінәлі тұлға өзінің әрекетінің қоғамдық қауіпті екенін түсінеді және оны жасауды қалайды.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректері бойынша 2020 жыл шамамен: 6 500 – 7 000 іс, пандемия кезеңінде қоғамдық орындардың шектелуі әсер етті; 2021 жыл шамамен: 6 000 – 6 500 іс, жалпы қылмыс деңгейі азайған (157,9 мың); 2022 жыл шамамен: 5 500 – 6 000 іс, қылмыстар саны тұрақтану кезеңі; 2023 жыл шамамен: 5 000 – 5 500 іс құқық бұзушылықтар азаю тенденциясы жалғасқан; 2024 жыл шамамен: 4 500 – 5 000 іс, цифрландыру, бейнебақылау әсері; 2025 жыл шамамен: 4 000 – 4 500 іс, жалпы қылмыстылық төмендеуін жалғастыруда. 2020 - 2025 аралығы шамамен 30–40% төмендеу байқалады. Бұл жалпы қылмыстылықтың төмендеуімен сәйкес келеді:

- 2020 ж. — 162,8 мың қылмыс
- 2021 ж. — 157,9 мың
- 2022 ж. — 157,5 мың [9].

Қазақстан Республикасында бұзақылық қылмыстарының саны соңғы жылдары тұрақты түрде төмендеу үрдісін көрсетуде. Бұл динамика құқық қорғау органдарының алдын алу шараларының күшеюімен, қоғамдық орындарда бейнебақылау жүйелерінің енгізілуімен және цифрлық бақылаудың артуымен байланысты.

Сонымен қатар, бұзақылық қылмыстарының бір бөлігі әкімшілік құқық бұзушылықтарға ауыстырылуы және олардың латенттілігі нақты статистикалық көрсеткіштердің төмендеуіне әсер етеді.

Бұзақылықты дұрыс саралау құқық қолдану тәжірибесінде маңызды орын алады. Оны басқа қылмыстардан ажырату қажет:

- денсаулыққа зиян келтіруден;
- мүлікті қасақана бүлдіруден;
- әкімшілік құқық бұзушылықтардан.

Негізгі айырмашылық белгісі – қоғамға ашық құрметсіздік және қоғамдық тәртіпті өрескел бұзу болып табылады.

Сот тәжірибесінде бұзақылықты саралау кезінде келесі мәселелер жиі кездеседі:

- қылмыстың шекарасын дұрыс анықтамау;
- қоғамдық қауіптілік деңгейін бағалауда қателіктер;
- әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтарды шатастыру.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары маңызды рөл атқарады.

Бұзақылық қоғамдық тәртіпке қарсы бағытталған қауіпті қылмыстардың бірі болып табылады. Оны дұрыс саралау заңдылықты қамтамасыз етудің және құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттырудың негізгі шарттарының бірі. Қылмыстық заңнаманы жетілдіру және сот тәжірибесін біріздендіру бұзақылықпен күрестің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Данышин И.Н. Хулиганство и борьба с ним. Харьков, 1963. – 311 с.
3. Платошкин Н.А. Хулиганский мотив и мотив хулиганства // https://cyberleninka.ru/article/n/huliganskiy-motiv-i-motiv-huliganstva?utm_source=chatgpt.com
4. Батюкова В.Е. Квалифицированные составы хулиганства: определение объекта преступного посягательства // <https://cyberleninka.ru/article/n/kvalifitsirovannye-sostavy-huliganstva>
5. Сейтенов А.Ж., Алимпиев А.А. К вопросу о минимизации причин и условий для проявления феномена хулиганства в республике казахстан и российской федерации // <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-mi>
6. Петрянин А. В. Юридическая конструкция статьи 213 УК РФ «Хулиганство»: особенности и проблемы правоприменения // <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-konstru>
7. Бұзақылық жөніндегі істер бойынша сот практикасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 12 қаңтардағы N 3 Нормативтік қаулысы. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P09000003S_
8. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық кодекске түсіндірме (Жалпы және Ерекше бөлім) – Алматы, 2015. – 768 б.
9. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті. Қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша статистикалық деректер. – URL: <https://qamqor.gov.kz>

УДК 341.231.14

Ағалиев Е.С., Ильясова Б.Қ.*

Қонаев университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*e-mail: baxonya_2775@mail.ru

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ АЯСЫНДА БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Аңдатпа. Бұл мақалада халықаралық құқық аясында бала құқықтарын қорғаудың нормативтік-құқықтық негіздері мен Қазақстан Республикасының осы саладағы халықаралық міндеттемелері қарастырылады. Негізгі назар Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау үдерісіне, оның ұлттық заңнамаға ықпалына және Қазақстанның халықаралық ұйымдар алдындағы есеп беру тәжірибесіне аударылады. Сонымен қатар, БҰҰ Бала құқықтары жөніндегі комитетінің ұсынымдары негізінде елімізде құрылған институционалдық тетіктер, атап айтқанда Балалардың құқықтарын қорғау комитеті мен өңірлік департаменттердің қызметі талданады. Мақалада балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған басқа да маңызды халықаралық конвенциялар, соның ішінде еңбек мигранттарының құқықтарын қорғау және мемлекетаралық бала асырап алу саласындағы Гаага конвенциясының мәні ашылады. Автор халықаралық стандарттардың ұлттық құқық жүйесіне енгізілуінің маңызын және балалардың құқықтарын қорғау саласындағы реформалардың өзектілігін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда бала құқықтарын қорғау жүйесінің дамуы халықаралық құқықтық талаптарға бейімделу арқылы жүзеге асырылып жатқанын дәлелдейді.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, мемлекет, халықаралық конвенциялар, ұйым, балалардың құқықтарын қорғау, комитет, құқық жүйесі, реформа, қағида, отбасы.

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА В РАМКАХ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

Аннотация. В данной статье рассматриваются нормативно-правовые основы защиты прав ребенка в международном праве, а также международные обязательства Республики Казахстан в этой сфере. Особое внимание уделяется Конвенции о правах ребенка, ее ратификации и значению для формирования национальной системы защиты детства. Анализируется практика реализации международных стандартов в Казахстане, включая деятельность государственных органов и специализированных структур, созданных для защиты прав детей. Также рассматриваются другие важные международные документы, такие как конвенции, касающиеся защиты прав трудящихся-мигрантов и международного усыновления, а также их значение для обеспечения наилучших интересов ребенка. В работе подчеркивается роль рекомендаций Комитета ООН по правам ребенка в совершенствовании национального законодательства и институциональных механизмов. Отмечается, что в Казахстане постепенно формируется комплексная система защиты прав детей, основанная на международных стандартах. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости дальнейшего укрепления правовой базы и повышения эффективности механизмов защиты прав ребенка.

Ключевые слова: Республика Казахстан, государство, международные конвенции, организация, защита прав детей, комитет, правовая система, реформа, принцип, семья.

THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF CHILD RIGHTS PROTECTION IN INTERNATIONAL LAW

Abstract. This article examines the legal and regulatory foundations for the protection of children's rights within the framework of international law, as well as the international obligations of the Republic of Kazakhstan in this field. Particular attention is given to the Convention on the Rights of the Child, its ratification, and its significance in shaping the national child protection system. The article analyzes the implementation of international standards in Kazakhstan, including the activities of state bodies and specialized institutions established to safeguard children's rights. It also considers other important international instruments, such as conventions on the protection of migrant workers' rights and international adoption, and their role in ensuring the best interests of the child. The study highlights the importance of recommendations issued by the UN Committee on the Rights of the Child in improving national legislation and institutional mechanisms. It is noted that Kazakhstan is gradually developing a comprehensive child protection system based on international standards. The findings indicate the need for further strengthening of the legal framework and enhancing the effectiveness of child rights protection mechanisms.

Key words: Republic of Kazakhstan, state, international conventions, organization, protection of children's rights, committee, legal system, reform, principle, family.

Қазіргі халықаралық құқық жүйесінде адам құқықтарын қорғау мәселесі ерекше маңызға ие, оның ішінде бала құқықтарын қорғау негізгі әрі басым бағыттардың бірі болып табылады. Балалар қоғамның ең осал әлеуметтік тобы болғандықтан, олардың құқықтары ерекше құқықтық қорғауды қажет етеді және бұл құқықтар халықаралық деңгейде арнайы конвенциялар мен келісімдер арқылы бекітіледі. Бала құқықтарын қорғау тек ұлттық құқықтық жүйемен шектелмей, халықаралық құқық нормалары мен институттары арқылы да жүзеге асырылады.

Бұл тұрғыда Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясы негізгі әмбебап халықаралық құжат ретінде танылады. Ол мемлекеттерге балалардың өмір сүру, даму, білім алу, денсаулық сақтау және қорғау құқықтарын қамтамасыз ету бойынша міндеттемелер жүктейді. Сонымен қатар, бала құқықтарын қорғаудың тиімді жүйесін қалыптастыруда халықаралық стандарттардың ұлттық заңнамаға енгізілуі маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы да бұл саладағы негізгі құқықтық негіздердің бірі болып табылады. Конституцияның 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыратыны, ал ең қымбат қазынасы – адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екені бекітілген. Бұл норма бала құқықтарын қорғаудың конституциялық деңгейде танылғанын көрсетеді. Сонымен қатар, Конституцияның 12-бабы әрбір адамның құқықтары мен бостандықтарының танылуы мен кепілдендірілетінін айқындай отырып, балалардың да осы құқықтардың толық субъектісі екенін бекітеді [1].

Осыған байланысты халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың өзара байланысы бала құқықтарын қорғаудың тиімді механизмін қалыптастыруда маңызды орын алады. Қазақстан Республикасы халықаралық конвенцияларға қосылу арқылы және Конституция нормаларын басшылыққа ала отырып, балалардың құқықтарын қорғау жүйесін жетілдіру бағытында тұрақты түрде реформалар жүргізіп келеді.

Осы тақырыпты зерттеу халықаралық құқық аясындағы бала құқықтарын қорғаудың теориялық-құқықтық негіздерін терең түсінуге, сондай-ақ олардың ұлттық құқық жүйесіндегі іске асырылу ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік береді.

Балалардың ең басты мүдделерін қамтамасыз етуде Қазақстан Республикасы мақсаты бала құқықтарын қорғау болып табылатын маңызды конвенцияларға қосылды: Бала құқықтары туралы Конвенция 1994 жылы, Шет елден алимент өндіріп алу туралы

Конвенция 1999 жылы, Жұмысқа қабылдау үшін ең төменгі жас туралы Конвенция 2000 жылы, Балаларды саудалауға, балалар зинақорлығына және балалар порнографиясына қатысты баланың құқықтары туралы конвенцияның факультативтік хаттамасы 2001 жылы, ХЕҰ-ның балалар еңбегінің ең нашар түрлеріне тыйым салу және жою жөніндегі шұғыл шаралар туралы Конвенциясы 2002 жылы бекітілді, ал 2004 жылдың қараша айында Қазақстан БҰҰ-ның адамдарды саудалауға және жезөкшелікті үшінші адамның пайдалануына қарсы күрес туралы конвенциясы мен оның қорытынды хаттамасына қол қойды [2, 36 б.].

Нормалары Қазақстан аумағында қолдануға келетін Балалар құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық құжаттардың ішіндегі едәуір маңыздысы Бала құқықтары туралы Конвенция болып табылады. Оның бекітілуі мемлекеттік бала құқықтарын қамтамасыз етуге қоғам алдында кепілді екендігін білдіреді. Қазақстан тарапынан аталған Конвенцияның орындалуы жөніндегі алғашқы баяндама 2003 жылы маусымда Женева қаласында өткен БҰҰ Бала құқықтары жөніндегі Комитетінің 33 сессиясында тыңдалды, оның нәтижесі бойынша Комитет баяндамаға қатысты біраз ескертулер мен ұсыныстар пакетін дайындады. Сессия кезінде БҰҰ бала құқықтарын қорғау саласындағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қолға алған шараларына оң баға берді. Осындай оңды жетістіктердің бірі ретінде жаңа заңнамалық базаның жетілуі мен дамуы, сондай-ақ мемлекеттік органдардың халықаралық ұйымдар және БҰҰ-ның түрлі ұйымдарымен балалық шақ мәселелері бойынша әріптестігі аталды.

Қазақстанға берілген ұсыныстардың ішінен негізгі деп айтуға тұратын мәселелердің бірі ретінде елдегі балалар жағдайын жақсартуға арналған іс-қимылдардың Ұлттық жоспарын әзірлеу және балалардың құқықтарын қорғау мәселелерін шешуде ведомстволық үйлестіруді қамтамасыз ететін уәкілетті арнайы орган құру қажет екендігін айтуға болады. БҰҰ бала құқықтарын қорғау жөніндегі Комитетінің ұсыныстарын ескере отырып, Қазақстан Республикасы Үкіметі 2006 жылы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Балалардың құқықтарын қорғау Комитетін құрды.

С.Назарбаеваның бастамасы және қолдауымен 1998 жылдан бері Республиканың барлық өңірлерінде осы кезеңге дейін әлеуметтік мекемелерден және тұрмысы төмен отбасыларынан шыққан дарынды балаларға қолдау көрсетумен айналысқан Қоғамдық балалар қорлары өз жұмысын жүргізіп келеді.

Бірақ, уақыт ағымы өзгерістерді талап етеді. С.Назарбаеваның ұсыныс енгізуімен өңірлердегі балалар қорларын жауып, оның қызметі кең көлемде жүзеге асыру үшін мемлекеттік органдар қамқорлығына беру ұйғарылды. Сонымен, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 28 тамыздағы №744 Қаулысымен барлық облыстарда Астана мен Алматы қалаларында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Балалардың құқықтарын қорғау Комитетінің аймақтық бөлімшелері - Балалардың құқықтарын қорғау Департаменттері құрылды.

Алайда, Қазақстан бекітпеген, бала құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге жәрдемдесетін қағидаларды қамтыған бірқатар маңызды Конвенциялар бар. Осындай халықаралық құқықтық құжаттардың ішінде - Барлық көшіп-қонушы еңбекшілердің және олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы конвенция (1990 жылғы 18 желтоқсан) және Балаларды қорғау және мемлекетаралық бала асырап алу саласындағы ынтымақтастық туралы Конвенция (Гаага, 1993 жылғы 29 мамыр).

Барлық көшіп-қонушы еңбекшілердің және олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы конвенция негізгі құқық қорғау шарттарының санатына жатады, олар бойынша конвенциялық бақылау органдары құрылған. Конвенция көшіп-қонушы еңбекшілер балаларының мүдделерін қамтамасыз етуге қатысты нормаларды қамтыған, атап айтқанда көшіп-қонушы еңбекшілер отбасын қауыштыру, көшіп-қонушы еңбекшілердің балаларын жергілікті білім беру жүйесіне, әсіресе оларға жергілікті тілді

үйрету тұрғысында тарту, көшіп-қонушы еңбекшілердің балаларына олардың ана тілін үйрету мәселелерін реттейді, сондай-ақ көшіп-қонушы еңбекші бас бостандығынан айырылған жағдайда, балаларының құқықтарын қорғау тетіктерін көздейді.

Балаларды қорғау мемлекетаралық бала асырап алу саласындағы ынтымақтастық туралы Гаага Конвенциясы шетелдіктердің баланың абзал мүдделеріне орай оның құқықтарын сақтай отырып, бала асырап алуды жүзеге асыруына кепілдіктерді көздейді, сондай-ақ мемлекеттердің уәкілетті ұйымдарының арасындағы ынтымақтастық тетігін көздейді. 2004 жылғы 2 желтоқсанда өткен Халықаралық гуманитарлық құқық және адам құқықтары жөніндегі халықаралық шарттар жөніндегі жөніндегі ведомствоаралық комиссияның отырысында Қазақстан Республикасының конвенциясына қосылуының орындылығы және осы Конвенцияға қосылу жөніндегі жұмысты бастау қажеттігі туралы шешім қабылданды.

Нормалары Қазақстан аумағында қолданылатын, балалар құқықтарын қорғау саласындағы неғұрлым маңызды халықаралық құжат Бала құқықтары туралы конвенция болып табылады. Конвенция нормалары баяндаманы шартқа қосылғаннан кейін екі жылдан соң ұсынуды көздейтін уақытта, Қазақстан Республикасы Конвенциясының орындалуы туралы бастапқы баяндаманы 2001 жылы наурызда дайындады. Баяндама екі бөлімнен тұрды, Қазақстан Республикасының 1994 және 2000 аралығындағы кезеңде Конвенцияны жүзеге асыру жөнінде қабылдаған шаралары туралы ақпаратты қамтыды. Баяндамамен танысқаннан кейін Қазақстан Республикасының Үкіметтік емес ұйымдары дереу шара қабылдады, олар 2002 жылы Қазақстанның Конвенцияны орындауы туралы, үкіметтік баяндамаға түсініктемені қамтыған балама баяндама дайындады [3, 66-68 б.].

Бірінші үкіметтік есеп 2003 жылғы маусымда Женева қаласында БҰҰ Балалар құқықтары жөніндегі комитетінің 33 сессиясында тыңдалды, оның нәтижелері бойынша Комитет баяндамаға есертулер мен ұсынымдардың топтамасын дайындады. Осы сессияда БҰҰ Бала құқықтары жөніндегі комитетінің сарапшылары Қазақстан Республикасы Үкіметінің балалар құқықтарын қорғау саласында қабылдаған шараларына оң баға берген. Оң жетістіктердің бірі ретінде жаңа заңнама базасының дамуы мен жетілдірілуін, сондай-ақ мемлекеттік органдардың балалық мәселелері жөніндегі халықаралық ұйымдармен және БҰҰ-ның әр түрлі органдарымен ынтымақтастығын мойындады.

Қазақстанға бірқатар ұсынымдар берілді, олардың ішінде негізгілері ретінде еліміздегі балалардың жай-күйін жақсарту жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспарын әзірлеу қажеттігін және балалықты қорғау мәселелерін шешуде ведомствоаралық үйлестіруді қамтамасыз ету үшін арнайы уәкілетті орган құру қажеттігін атауға болады.

2026-2030 жылдарға арналған «Қазақстан балалары» тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2026 жылғы 29 қаңтардағы № 56 қаулысы қабылданды.

Бұл тұжырымдама балаларға қатысты мемлекеттік саясатты жүйелеуге және бірыңғай тәсіл қалыптастыруға арналған. Құжатта балалардың құқықтарын қорғау, олардың қауіпсіз ортасын қамтамасыз ету, сапалы білім мен медициналық қызметке қолжетімділігін арттыру, сондай-ақ әлеуметтік қолдау жүйесін жетілдіру негізгі басым бағыттар ретінде айқындалған. Сонымен қатар, отбасы институтын нығайту, балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу мәселелері де қамтылады.

Тұжырымдама балалардың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік органдардың, жергілікті атқарушы құрылымдардың және басқа да мүдделі ұйымдардың өзара іс-қимылын күшейтуге бағытталған. Бұл құжаттың ерекшелігі - балаларға қатысты саясатты тек әлеуметтік салада емес, білім беру, денсаулық сақтау, құқық қорғау және цифрлық қауіпсіздік бағыттарында кешенді түрде қарастыруы.

Сонымен қатар, құжатта халықаралық тәжірибені ескеру және БҰҰ-ның бала құқықтары жөніндегі стандарттарына сәйкестендіру қажеттілігі атап өтіледі. Тұжырымдама балалардың өмір сүру сапасын арттыруға, олардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасауға және мемлекет тарапынан кепілді әлеуметтік қорғауды күшейтуге бағытталған [4].

Қорытындылай келе, «Қазақстан балалары» тұжырымдамасы – еліміздегі бала құқықтарын қорғау жүйесін жаңа деңгейге көтеруге бағытталған маңызды стратегиялық құжат болып табылады.

Осы бағдарлама балаларды қорғау және олардың құқықтарын сақтау саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі стратегиялық бағыттарын және бала жасындағы халықтың барлық санаттарының әлеуметтік және құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз етудің жүйелі жүйесін жасауды көздейді.

Кәмелетке толмаған балалардың құқыққа қарсы қызметін ескерту мақсатында «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және пансыз қалуының алдын алу туралы» Заң кәмелетке толмаған балалар арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыздықтың және панасыздықтың алдын алу саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды жорамалдайды. Бұл балалардың заңды құқықтары мен мүдделерін сақтауға қатысты мемлекеттік саясат элементі болып табылады және кәмелетке толмаған балалар үшін құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерді жасауды, кәмелетке толмаған балалап арасындағы құқық бұзушылықтардың, қадағалаусыздықтың және панасыздықтың алдын алу жүйесін құрайтын органдар мен мекемелерді материалдық-техникалық, қаржылық, ғылыми-әдістемелік және кадрлық қамтамасыз етуді қамтиды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы ақпандағы қаулысымен 2003-2004 жылдарға арналған Жастар саясаты бағдарламасы бекітілді. Алайда, жекелеген мәселелерді шешуге бағытталған, мұндай салалық бағдарламалар Балалардың жағдайын жақсарту жөніндегі іс-қимылдардың ұлттық жоспарының орнын алмастыра алмайды және балалардық құқықтарын қамтамасыз етудің белгілі бір қырларымен айналысатын мемлекеттік органдардың жұмысындағы келісушіліктің жоқтығын ашық көрсетіп отыр.

Қазақстан Республикасында осы уақытқа дейін бала құқықтарының сақталуын бақылау жөніндегі мемлекеттік орган құрылған жоқ. Осындай органды құруға 2004 жылғы наурызда талпыныс жасалған болатын: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылы 11 наурыздағы қаулысымен Балалардық құқықтары мен мүдделерін сақтау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құрылған болатын. Комиссия балаларды және олардың құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі ұсыныстарды әзірлеу мақсатында құрылған болатын және Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы консультативтік-кеңесші орган болып табылатын. Комиссияның жұмысшы органының функциялары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігіне жүктелді. Комиссия құрамына білім және ғылым, әділет, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, ішкі істер министрлері мен вице – министрлері, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, Отбасы және әйелдер істері жөніндегі комиссия өкілі, саяси және қоғам қайраткерлері кіреді. 2005 жылғы наурызда Комиссия таратылды.

«Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» Заңда бала құқықтарының сақталуын бақылау жөніндегі мемлекеттік органды құру қажеттігі туралы сұраққа біржақты жауап бермей отыр. Заңның «Мемлекеттік органдар және бала құқықтарын қорғау» деген 44-бабы уәкілетті мемлекеттік органға сілтеме жасамағанымен, 46-бап балалардың құқықтарын қорғау саласындағы уәкілетті органның балалардың жағдайы туралы жыл сайынғы мемлекеттік баяндаманы дайындап, ұсынуын көздейді [5].

БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитеті Ұсынымдарының бірі Конвенция нормаларын іске асыруға бөлінетін қаражатты ұлғайту ұсынымы болып табылады. Балалардың абзал мүдделерін қамтамасыз ету мақсатында мемлекет балалардың құқықтарына қатысты жекелеген бағдарламаларды іске асыруға жеткілікті ақша қаражатын бөліп отыр.

Жұртшылық пен балалар арасындағы Конвенция туралы хабардарлық деңгейі бұрынғысынша төмен күйде қалып отыр. Білім беру саласында балаларды олардың құқықтарымен таныстыру, факультатив сабақтар деңгейінде жүргізіледі, алайда мұндай сабақтарды міндетті түрде оқу бағдарламаларында нормативтік деңгейде бекіту тиімді болар еді.

Сонымен бірге, Бала құқықтары туралы конвенцияда көзделген міндеттемелердің орындалуы туралы елдік есептерді дайындау және мақұлдау рәсімінің жоқтығы мәселе болып отыр, атап айтқанда, мәліметтерді жинау және Конвенция нормаларының орындалуын мониторингілеу тетігі әзірленбеген. Алайда, мұндай жағдай есептілік жүйесін көздейтін барлық құқық қорғау шарттарына қатысты қалыптасып отыр. Тұтастай алғанда, баланың көзқарасын құрметтеуге, туылғанын тіркеуге, тиісті ақпаратқа қол жеткізуге, отбасының болуына, денсаулығы мен медициналық қызмет көрсетуге, білім алуға, бос уақыты мен мәдени қызметіне, кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігінің іске асырылуына, азаптаудан және қатігездікпен қараудан қорғалуға, сондай-ақ панасыз балалар мен мүгедек балалардың ерекше қорғалуына құқықтарымен байланысты қалған мәселелер бойынша Қазақстан Комитетінің Ұсынымдарын орындау үшін ауқымды шараларды қабылдады. Балақұқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы халықаралық нормаларды енгізу процесі Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы дамытуда және жетілдіруде өз көрінісін тапты [6, 45-50 б.].

Бала құқықтары туралы конвенцияның жалпы принциптері мен нормалары Қазақстан Республикасының Конституциясына, қылмыстық, қылмыстық процестік және қылмыстық атқару кодекстеріне енгізілген. Негізгі қолданылу аясы балалардың құқықтары мен мүдделері болған заңдардың толық кешені қабылданды. Ұлттық және халықаралық нормалардың неғұрлым егжей-тегжейлі және толық сәйкестендіру мақсатында қолданыстағы заңнама актілеріне түзетулер, толықтырулар мен өзгерістер енгізілген.

Алайда, Конвенцияның ұлттық заңнамаға енгізілмеген бірқатар нормалары бар. Атап айтқанда, босқын балаларға ерекше қорғау жасау мәселесі шешілген. Жоқ. 1954 жылғы азаматтығы жоқ адамдардың мәртебесі туралы Конвенцияға және 1961 жылғы азаматтығы жоқ адамдарды азайту жөніндегі Конвенцияға Қазақстан қазіргі сәтте қосылмаған.

«Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» Заңында балалар мен мәжбүрлі қоныс аударушылардың өз мүдделерін қорғауға құқығы бар екенін көздейді. Бала орналасқан жердегі қорғаншылық және қамқоршылық органдары аумақтық көші-қон қызметтері ата-аналарының не өзге де заңды өкілдердің бар екені және тұратын жері туралы мәліметтерді алуына жәрдемдеседі, қажет болған кезде баланы емдеу – алдын алу немесе бала құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын өзге ұйымдарға орналастырады [5].

Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын немесе уақытша келген шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға, босқындарға медициналық-санитарлық көмек көрсету ережесіне сай босқындардың тегін медициналық көмектің кепілді көлеміне құқығы бар. Дегенмен, босқын балаларға мемлекеттік көмек беру және оларды әлеуметтік қорғау жүйеленбеген.

Өкінішке орай, білім беру саласын реттейтін кейбір нормативтік құқықтық актілерде Конвенцияның нормаларын бұзатын бірқатар нормалар орын алған. «Мұқтаж

азаматтарға олардың білім алу кезеңінде берілетін әлеуметтік көмектің мөлшерлері мен көздері туралы» Үкімет қаулысымен мынадай тәртіп айқындалған, оған сәйкес мемлекет білім алу кезеңінде азаматтардың мынадай санаттарын: жетім балаларды және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды, кемтар балаларды, мүгедек және туғанынан мүгедек балаларды, интернаттық ұйымдарда тұратын мүгедек балаларды қамтуға арналған шығыстарды көтереді. Осы қаулымен «Білім туралы» Заңның көп балалы отбасыларындағы балалармен қоса, барлық мүгедек балаларға әлеуметтік көмек көрсетуді көздейтін нормасының аясы тарылған, бұл олардың білім алу кезіндегі мемлекет көмегіне құқығын бұзып отыр.

Дегенмен, халықаралық стандарттармен кепілдік берілген, мемлекет тарапынан неғұрлым ауқымды көмекті және қолдауды қамтамасыз ететін бірқатар ұлттық заңнама нормалары бары. Атап айтқанда, Конвенция мемлекеттің тегін және міндетті бастауыш білім берумен қамтамасыз ету және тегін орта білім беру жөніндегі міндеттемесін көздейді, ал Қазақстан Республикасының Конституциясының 30-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында орта білім алу міндетті [1]. Азаматтың мемлекеттік жоғарғы оқу орнында конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға құқығы бар. Осылайша, заңнама Конвенция нормаларын кеңейте отырып, азаматтардың тек тегін бастауыш білім ғана емес, сонымен бірге тегін орта білім алуына да кепілдік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (2023 жылға өзгерістермен толықтырулармен)
2. Социально-педагогическая работа с семьями разного типа [Текст] / И. В. Федосова, А. В. Кибальник. - Новое изд. - Иркутск: Изд-во «Иркут», 2020. - 128 с.
3. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г., ратифицированная РК 8 июня 1994 г. // Действующее международное право: В 3-х т. – М., 1996. – Т.2. - 123 с.
4. 2026 – 2030 жылдарға арналған «Қазақстан балалары» тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2026 жылғы 29 қаңтардағы № 56 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P26000000056>
5. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (2024 жылға өзгерістермен толықтырулармен)
6. Садыкова К.К. О международном и казахстанском опыте профилактики правонарушений среди несовершеннолетних // Проблемы реализации концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: Мат-лы республ. научно-практ. конф. - Караганды, 2009. - С. 45-50.

УДК 343.62

Айдаров А.А., Абишева М.Н.*

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: abisheva.meruertkz@mail.ru

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕНАДЛЕЖАЩЕГО ИСПОЛНЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ МЕДИЦИНСКИМ ИЛИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИМ РАБОТНИКОМ

Аннотация. В статье рассматриваются уголовно-правовые аспекты ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей медицинскими и фармацевтическими работниками. Анализируются признаки состава данного уголовного правонарушения, особенности субъекта, объективной и субъективной сторон, а также вопросы установления причинно-следственной связи и формы вины. Особое внимание уделяется разграничению врачебной ошибки, допустимого профессионального риска и преступной небрежности. Рассматриваются проблемы правоприменительной практики, включая сложности проведения судебно-медицинской экспертизы и оценки качества медицинской помощи. Предлагаются направления совершенствования законодательства и практики расследования данной категории дел.

Ключевые слова: медицинские правонарушения, уголовная ответственность, медицинский работник, фармацевтический работник, врачебная ошибка, причинно-следственная связь, неосторожность, судебно-медицинская экспертиза, стандарты медицинской помощи.

МЕДИЦИНАЛЫҚ НЕМЕСЕ ФАРМАЦЕВТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ КӘСІБИ МІНДЕТТЕРІН ТІІСІНШЕ ОРЫНДАМАУЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Аңдатпа. Мақалада медициналық немесе фармацевтикалық қызметкерлердің кәсіби міндеттерін тиісінше орындамауына байланысты қылмыстық-құқықтық мәселелер қарастырылады. Қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері, субъектісі, объективтік және субъективтік жақтары, сондай-ақ себепті байланыс пен кінә нысанын анықтау ерекшеліктері талданады. Дәрігерлік қателік, рұқсат етілген кәсіби тәуекел және қылмыстық абайсыздықты ажырату мәселелеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, сот-медициналық сараптама жүргізу және медициналық көмектің сапасын бағалау барысындағы құқық қолдану тәжірибесінің проблемалары қарастырылады. Осы санаттағы істерді тергеу мен заңнаманы жетілдіру бағыттары ұсынылады.

Кілт сөздер: медициналық құқық бұзушылықтар, қылмыстық жауаптылық, медициналық қызметкер, фармацевтикалық қызметкер, дәрігерлік қателік, себепті байланыс, абайсыздық, сот-медициналық сараптама, медициналық көмек стандарттары.

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF IMPROPER PERFORMANCE OF PROFESSIONAL DUTIES BY A MEDICAL OR PHARMACEUTICAL WORKER

Abstract. This article examines the criminal law aspects of improper performance of professional duties by medical and pharmaceutical workers. The elements of the offense are analyzed, including the subject, objective and subjective components, as well as the issues of establishing causation and the form of guilt. Particular attention is paid to distinguishing between medical error, acceptable professional risk, and criminal negligence. The paper also highlights problems in law enforcement practice, including difficulties in conducting forensic medical

examinations and assessing the quality of medical care. Directions for improving legislation and investigative practice in this area are proposed.

Key words: medical offenses, criminal liability, medical worker, pharmaceutical worker, medical error, causation, negligence, forensic medical examination, standards of medical care.

Регулирование общественных отношений в области здравоохранения, в том числе при оказании медицинской помощи и услуг в сфере фармацевтической деятельности, является одним из направлений политики нашей Республики. «Здоровье нации – приоритетная ценность для нашей страны» [1]. Для реализации данного стратегического направления в Казахстане реформируется и уголовно-правовая политика, целью которой является снижение количества уголовных правонарушений в области здравоохранения.

Так, в Уголовном кодексе Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, №226-V, вступившем в силу с 1 января 2015 года, законодатель выделил нормы об ответственности медицинских, фармацевтических работников, работников организации бытового или иного обслуживания населения в главу 12 «Медицинские уголовные правонарушения» [2], разместив ее после уголовных правонарушений против здоровья населения и нравственности. Отметим, что законодатели зарубежных стран, как правило, относят преступления, субъектом которых могут быть медицинские и фармацевтические работники, к преступлениям против жизни и здоровья или преступлениям против здоровья населения. Отечественный законодатель пошел по пути выделения медицинских уголовных правонарушений в самостоятельную группу уголовных правонарушений.

Некоторые ученые уже останавливались на оценке данного законодательного решения [3, 23 с.], поэтому обратимся к анализу нормы, регламентирующей ответственность за ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинскими, фармацевтическими работниками, работниками организации бытового или иного обслуживания населения (ст. 317 УК РК).

Повышенная степень общественной опасности данного состава преступления заключена в том, что посягательство осуществляется на порядок надлежащего оказания медицинской помощи, соблюдение стандартов оказания медицинской помощи, а также на жизнь и здоровье человека в лице пациента. Причины роста регистрируемых фактов ненадлежащего выполнения профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником требуют его детального изучения.

Анализ ст. 317 УК РК позволит выработать рекомендации, направленные на совершенствование национального уголовного законодательства, тем более, что в Казахстане в последние годы наблюдается увеличение числа негативных последствий от непрофессиональных действий медицинских и фармацевтических работников. Вместе с тем уголовное законодательство ряда стран на постсоветском пространстве в отличие от законодательства РК, не предусматривает самостоятельных норм, регламентирующих ответственность медицинских и фармацевтических работников. Соответственно, указанные субъекты в случае совершения ими общественно опасных деяний в рамках своей профессиональной деятельности могут быть привлечены к ответственности по составам преступлений, находящихся в разных главах Уголовного кодекса РК. Например, причинение смерти по неосторожности, тяжкого вреда здоровью по неосторожности, а также заражение другого лица ВИЧ-инфекцией вследствие ненадлежащего исполнения лицом своих профессиональных обязанностей, неоказание помощи больному. Опыт казахстанского уголовного законодательства был перенят Кыргызской Республикой (УК КР. Глава 24. «Преступления в сфере медицинского и фармацевтического обслуживания» – 9 составов преступлений), предложен проект Уголовного кодекса Республики Узбекистан, в котором также имеется аналогичная отдельная глава.

Статья 317 УК РК содержит следующую диспозицию:

«1. Неисполнение или ненадлежащее исполнение медицинским или

фармацевтическим работником своих профессиональных обязанностей вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если это деяние по неосторожности повлекло причинение вреда здоровью средней тяжести, – наказывается штрафом в размере до ста месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста часов, либо арестом на срок до тридцати суток.

2. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности причинение тяжкого вреда здоровью, –наказываются штрафом в размере до двух тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до одного года или без такового.

3. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности смерть человека, – наказывается ограничением свободы на срок до четырех лет либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет.

4. Деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, повлекшие по неосторожности смерть двух или более лиц, – наказывается ограничением свободы на срок до шести лет либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет.

5. Ненадлежащее исполнение медицинским работником, а равно работником организации бытового или иного обслуживания населения своих профессиональных обязанностей вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если это деяние повлекло заражение другого лица ВИЧ-инфекцией, – наказывается ограничением свободы на срок до пяти лет либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет» [2].

Источниками формирования криминалистической характеристики уголовного правонарушения являются уголовно-правовая и криминологическая характеристики.

Правильное понимание уголовного правонарушения достигается через призму его уголовно-правовой характеристики. Обращаясь к общей части уголовного права, отметим, что каждое уголовное правонарушение должно обладать такими обязательными признаками, как: общественная опасность, противоправность, виновность и наказуемость. Состав медицинских уголовных правонарушений обязан включать себя четыре обязательных элемента: объект, объективная сторона, субъект и субъективная сторона, при выпадении любого из которых состав уголовного правонарушения разрушается.

Это правило неоспоримо и построено на принципах уголовного права, по этой причине ставит цель – определение признаков медицинского уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 317 УК РК путем системного углубления в признаки и выделение их характерных черт. Именно системный подход позволяет позиционировать изучаемые явления в структурированном виде, и соответственно, выявлять их внутренние логические связи, понять их как части целого, прогнозировать наличие недостающих звеньев, т.е. осуществлять диагностирование и предсказание новых явлений. Такой подход возможен путем детерминации изучаемого явления, что предполагает необходимость определения понятия уголовных правонарушений, совершаемых медицинскими работниками [4, 57 с.].

В первую очередь, считается, необходимо дать четкое определение объекта медицинских уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 317 УК РК. По мнению Е.И. Каиржанова: «Объект преступления – это такой элемент состава, присутствие

которого в значительной степени предопределяет саму возможность преступного посягательства на него: цель, содержание субъективной стороны и характер конкретных действий виновного, вредные последствия и даже опасность личности субъекта преступления» [5, 98 с.].

Г.Р. Рустемова в целом к объектам медицинских уголовных правонарушений относит сферу медицинского обслуживания, к пониманию которой необходимо подходить от понятия сферы обслуживания населения, но при этом отличать его от понятия сферы услуг, которая предполагает производство потребительской стоимости. Производственные услуги доводятся до потребителя, поэтому речь идет о сфере обслуживания, которая включает в себя и сферу услуг. Первичным элементом медицинской деятельности является медицинская услуга, то есть профессиональная деятельность в интересах здоровья пациента, реализуемых на возмездной и безвозмездной основе [6, 78 с.]. Именно по поводу предоставления медицинской услуги и оказания помощи пациенту складываются правоотношения, регулируемые указанной главой. Медицинская услуга должна быть полезной и безопасной, чем и определяется ее качественность. Качество услуги оценивается по двум показателям: исполнения и соответствия [7, 67 с.].

Уголовное правонарушение по ст. 317 УК РК при прочих условиях возникает в тот момент, когда наступает вредное последствие для пациента, в результате ненадлежащего оказания медицинской помощи и нарушения стандартов оказания медицинской помощи. То есть качество влияет на образование вреда обратно пропорционально, чем качественнее медицинская помощь, тем меньше вредное последствие.

Само понятие вреда в законе имеет довольно нечеткие характеристики, но в нём содержатся определения видов вреда: легкий вред здоровью, средней тяжести вред здоровью, тяжкий вред здоровью, тяжкие последствия, существенный вред, тяжкий вред жизненно важным интересам РК, крупный ущерб, особо крупный ущерб, незначительный вред, моральный вред (ст. 3 УК РК). Других дефиниций, относящихся к вреду, в уголовном законе нет. Считается необходимым понятие «вред» внести в положения уголовного закона и дать четкое определение вреда, нанесенного медицинским работником пациенту, думается, здесь есть над чем поразмыслить отечественным специалистам в области уголовного права.

Таким образом, основным объектом данного уголовного правонарушения является жизнь и здоровье человека в лице пациента, в качестве дополнительного объекта выступает порядок надлежащего оказания медицинской помощи и соблюдение стандартов оказания медицинской помощи. Уголовное правоотношение возникает в случае нарушения порядка надлежащего оказания медицинской помощи и нарушения стандартов оказания медицинской помощи в результате правоотношений, которые формируются по общей для ст. 317 формуле: медицинский, фармацевтический работник, работник организации бытового или иного обслуживания населения – предоставление медицинской помощи, оказания услуги – пациент, клиент. Еще одним условием является наступление общественно опасных последствий для пациента или клиента.

Непосредственным объектом правонарушения, предусмотренного ст. 317 УК, являются общественные отношения, гарантирующие и обеспечивающие охрану жизни и здоровья человека в ходе оказания медицинской услуги по поводу получения медицинской помощи, а также услуг от работников организации бытового или иного обслуживания населения.

В зависимости от способа построения его объективной стороны уголовное правонарушение является материальным составом, так как наступление негативных последствий в виде причиненного вреда обязательно.

Момент наступления последствий в результате неосторожности в виде средней

тяжести вреда служит окончанием деяния, предусмотренного частью 1 статьи 317 УК, причинение по неосторожности тяжкого вреда здоровью – часть 2, наступление по неосторожности смерти пациента - часть 3, смерть по неосторожности двух и более лиц - часть 4.

Часть 5 статьи 317 предусматривает уголовную ответственность в результате неосторожных действий, если они повлекли заражение лица ВИЧ. В этой части законодатель помимо медицинского работника, выделяет специального субъекта – работника организации бытового или иного обслуживания населения.

Объективная сторона уголовного правонарушения предусматривает несколько видов преступного поведения по частям 1-4:

- невыполнение медицинским и фармацевтическим работником своих профессиональных обязанностей;
- ненадлежащее выполнение медицинским и фармацевтическим работником своих профессиональных обязанностей, которое выражается в несоблюдении порядка или стандартов оказания медицинской помощи;

Объективная сторона уголовного правонарушения по ч. 5, ст. 317 предусматривает деяние в виде ненадлежащего выполнения профессиональных обязанностей медицинским работником, работником организации бытового или иного обслуживания населения, повлекшее заражение ВИЧ по неосторожности.

Понимание такого вида преступного поведения как невыполнение своих профессиональных обязанностей не вызывает сложностей. Оно означает, что, к примеру, медицинский работник в лице врача не выполнил возложенные на него законом и нормативными актами обязанности, либо отказался от их выполнения.

Субъект уголовного правонарушения по ст. 317 УК РК – специальный, то есть медицинский, фармацевтический работник, а также работник организации бытового или иного обслуживания населения. К субъекту относятся физические лица, достигшие на момент совершения общественного опасного деяния шестнадцатилетнего возраста (ст. 15 УК РК), но надо учесть, что субъект должен относиться к медицинскому или фармацевтическому работнику.

Субъективная сторона уголовного правонарушения – четвертый элемент, установление которого по данному виду является важной и сложной задачей. Вина в уголовном праве рассматривается как психическое отношение лица к совершаемому им общественно опасному деянию, предусмотренному уголовным законом и его последствиям. Устанавливая уголовную ответственность за виновное посягательство на охраняемые законами блага и ценности, государство и общество констатируют свою официальную правовую оценку по поводу проявленного отрицательного отношения субъекта к интересам окружающих [8, 64 с.]. Установление вины субъекта уголовного правонарушения как предмета доказывания требует четкого определения действия или бездействия медицинского работника и определения связи с наступившими последствиями. По этой причине в уголовно-правовой литературе место доказывания вины отведено на последующий этап, после того как уже установлены и выделены предыдущие элементы: объект, объективная сторона и субъект. Другими словами, установление вины – это процесс, в котором следователь, имея данные об объекте, объективной стороне уголовного правонарушения и субъекте устанавливает причинно-следственную связь между общественно опасным деянием и наступившими последствиями. При этом коррелирует поведение самого субъекта в отношении произошедших событий, которые повлекли причинение вреда. Проведенным исследованием установлено, что очень часто восприятие вины самим медицинским работником искажено, по этой причине многие врачи, в отношении которых осуществляется уголовное преследование сводят свое понимание к тому, что «ничего не

сделал, значит не виновен».

Это заблуждение приводит к тому, что традиционно медицинское сообщество мысленно исключает наступление уголовной ответственности для врача, снова «прикрываясь» выражением «врачебная ошибка», которое не является правовым понятием. Поэтому законодатель четко выделил вид вины для медицинского уголовного правонарушения по ст. 317 в форме неосторожности в виде преступной самонадеянности и преступной небрежности. Неосознание врачом перспективы наступления общественно опасных вредных последствий является поводом к недобросовестному отношению к своим обязанностям. Предвидение возможности наступления общественно опасных последствий и безосновательный расчет на предотвращение этих последствий в науке определяется как преступная самонадеянность.

Большинство приговоров по ст. 317 УК за последние несколько лет прямо указывают на вину врача в виде преступной небрежности, то есть их количество над преступной самонадеянностью превалирует.

Законодатель, выделяя неосторожность в виде преступной самонадеянности, предполагает, что врач предвидел наступление общественно опасных своего действия или бездействия, но без достаточных к тому оснований рассчитывал на предотвращение этих последствий. Однако на практике случаи, связанные с преступной самонадеянностью редки. В литературе встречаются примеры преступной самонадеянности, когда хирург, готовясь к сложной операции, отказывается от помощи ассистента, но в процессе операции открывается обильное кровотечение, которое возможно остановить с помощью ассистента, оно приводит к смерти пациента на операционном столе. «Просчеты» в ходе медицинской деятельности можно охарактеризовать как субъективный признак, который не позволяет врачу правильно оценить свои возможности, но при правильной оценке дает возможность предвидения наступления негативных последствий, поэтому неосознание общественной опасности приводит к уголовному правонарушению, допущенному по самонадеянности.

Значение уголовно-правовой характеристики заключается в правильности выделения элементов состава медицинского уголовного правонарушения, правильности применения норм уголовного законодательства в процессе квалификации. Процесс квалификации представляет собой логический процесс, который обусловлен правильным изучением обязательных и факультативных признаков каждого элемента состава уголовного правонарушения для выбора нужной части ст. 317 УК РК.

Список использованной литературы:

1. Касым-Жомарт Токаев обратился к медицинским работникам // <https://www.zakon.kz/sobytiia/648078>
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm
3. Антонова Е.Ю. Медицинские уголовные правонарушения по уголовному законодательству Республики Казахстан // Уголовная ответственность медицинских работников: вопросы теории и практики: сб. ст. по матер. всерос. науч.-практ. круглого стола. – СПб., 2017. – С. 23-28.
4. Огнерубов Н.А. Профессиональные преступления медицинских работников: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2014. – 171 с.
5. Каиржанов Е.И. К вопросу о методологии познания объекта преступления // В кн.: Уголовное правопонимание на современном этапе: методологические аспекты правоприменения. – Алматы, 2009. – 60 с.
6. Рустемова Г.Р. Медицинские уголовные правонарушения: монография. – Алматы: КазАтисо, 2016. – 133 с.

7. Пристансков В.Д. Особенности расследования ятрогенных преступлений, совершаемых при оказании медицинской помощи: учеб. пос. – СПб.: СПб юрид. Ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 2007. – 60 с.

8. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть / под ред. И.И. Рогова, К.Ж. Балтабаева. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2015. – 406 с.

УДК 343.9

Акимжанов Т.К.

Высшая школа права университета «Туран»,
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: akimzhanovtk@mail.ru

О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ И УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ)

Аннотация. Статья посвящена исследованию актуальных проблем противодействия преступности в Республике Казахстан в условиях стремительного развития цифровых технологий и искусственного интеллекта. Рассматриваются криминологические и уголовно-правовые аспекты совершенствования государственной политики в сфере обеспечения законности, правопорядка и общественной безопасности. Особое внимание уделено анализу причин и последствий январских событий 2022 года, выявивших отдельные недостатки в деятельности правоохранительных органов и необходимость модернизации существующей системы предупреждения и пресечения преступности. Обосновывается необходимость формирования новой концепции противодействия преступности, основанной на научном обеспечении правоприменительной деятельности, криминологическом прогнозировании, цифровизации правоохранительной системы и совершенствовании кадровой политики. Значительное место отведено исследованию киберпреступности как одного из наиболее опасных проявлений современной преступности, развитию механизмов обеспечения информационной безопасности и использованию возможностей искусственного интеллекта в деятельности правоохранительных органов. Анализируются отдельные положения законодательства Республики Казахстан в сфере информатизации, национальной безопасности и искусственного интеллекта. Делается вывод о необходимости комплексного совершенствования уголовно-правовых, организационных и научных механизмов противодействия преступности как важнейшего условия укрепления национальной безопасности, защиты прав граждан и устойчивого развития государства.

Ключевые слова: противодействие преступности; киберпреступность; искусственный интеллект; информационная безопасность; уголовная политика; правоохранительные органы; национальная безопасность.

COUNTERING CRIME IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL LAW ASPECTS

Аңдатпа. Мақала цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің қарқынды дамуы жағдайындағы Қазақстан Республикасында қылмысқа қарсы іс-қимылдың өзекті мәселелерін зерттеуге арналған. Заңдылықты, құқықтық тәртіпті және қоғамдық

қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдірудің криминологиялық және қылмыстық-құқықтық аспектілері қарастырылады. Құқық қорғау органдары қызметіндегі жекелеген кемшіліктерді және қылмыстың алдын алу мен жолын кесу жүйесін жаңғырту қажеттілігін көрсеткен 2022 жылғы Қаңтар оқиғаларының себептері мен салдарларына ерекше назар аударылады. Құқық қолдану қызметін ғылыми қамтамасыз етуге, криминологиялық болжауға, құқық қорғау жүйесін цифрландыруға және кадр саясатын жетілдіруге негізделген қылмысқа қарсы іс-қимылдың жаңа тұжырымдамасын қалыптастыру қажеттілігі негізделеді. Заманауи қылмыстылықтың ең қауіпті көріністерінің бірі болып табылатын киберқылмыстылықты зерттеуге, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетіктерін дамытуға және құқық қорғау органдарының қызметінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалануға ерекше орын берілген. Қазақстан Республикасының ақпараттандыру, ұлттық қауіпсіздік және жасанды интеллект саласындағы заңнамасының жекелеген ережелері талданады. Қылмысқа қарсы іс-қимылдың қылмыстық-құқықтық, ұйымдастырушылық және ғылыми тетіктерін кешенді жетілдіру ұлттық қауіпсіздікті нығайтудың, азаматтардың құқықтарын қорғаудың және мемлекеттің тұрақты дамуының маңызды шарты болып табылатыны туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: қылмысқа қарсы іс-қимыл; киберқылмыстылық; жасанды интеллект; ақпараттық қауіпсіздік; қылмыстық саясат; құқық қорғау органдары; ұлттық қауіпсіздік.

COMBATING CRIME IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL LAW ASPECTS)

Abstract. The article examines current issues of combating crime in the Republic of Kazakhstan in the era of rapid development of digital technologies and artificial intelligence. Particular attention is paid to criminological and criminal law aspects of improving state policy aimed at ensuring legality, law and order, and public security. The author analyzes the causes and consequences of the January 2022 events, which revealed shortcomings in the activities of law enforcement agencies and demonstrated the need to modernize the existing system of crime prevention and control. The study substantiates the necessity of developing a new concept of crime prevention based on scientific support for law enforcement practice, criminological forecasting, digitalization of the criminal justice system, and improvement of personnel policy. Special emphasis is placed on cybercrime as one of the most dangerous forms of contemporary criminality, as well as on the development of information security mechanisms and the use of artificial intelligence technologies in law enforcement activities. The article also analyzes selected provisions of the legislation of the Republic of Kazakhstan in the fields of informatization, national security, and artificial intelligence. It concludes that comprehensive improvement of criminal law, organizational, and scientific mechanisms for combating crime is essential for strengthening national security, protecting citizens' rights, and ensuring the sustainable development of the state.

Key words: crime prevention; cybercrime; artificial intelligence; information security; criminal policy; law enforcement agencies; national security.

Как известно противодействие преступности является важной государственной функцией, от реализации которой зависит закон и порядок, являющиеся базовыми ценностями правового государства.

Любое снижение внимания к вопросам противодействия преступности может повлечь серьезные последствия для состояния правопорядка и общественной безопасности, которые являются одним из видов национальной безопасности Республики Казахстан.

Несмотря на то, что в Казахстане проблеме противодействия преступности уделяется

со стороны государства достаточно внимания, результаты правоприменительной деятельности и происходящие события в сфере борьбы с преступности требуют поиска от государства новых подходов противодействия преступности.

Издержки в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан проявились в период январской трагедии 2022 года, когда мирные демонстрации граждан, недовольных социально-экономическим положением в стране под влиянием террористов и экстремистов превратились в массовые беспорядки сопровождаемые погромами, поджогами, убийствами как сотрудников правоохранительных органов и военнослужащих, так и мирных граждан. За несколько дней массовых беспорядков был нанесен значительный ущерб государственным и иным учреждениям среднего и малого бизнеса, убито 238 человек, в том числе 19 сотрудников правоохранительных органов и военнослужащих.

Только активное участие войск ОДКБ, прибывших, благодаря высокому международному авторитету Президента РК К-Ж.К.Токаева в Республику Казахстан, смогло стабилизировать и нормализовать обстановку в Казахстане в кратчайшие сроки.

Как отметил Глава государства К-Ж.К.Токаев, нам не удалось разглядеть в Казахстане на более ранней стадии спящие экстремистские ячейки и эффективно им противодействовать, в результате чего и возникли нежелательные негативные социальные и экономические последствия.

О причинах возникновения январской трагедии 2022 года высказался на страницах газеты «*Turkistan*» 5 января 2026 года Президент РК Токаев К-Ж.К. где было отмечено, что зачинщики беспорядков под кураторством специалистов по «революциям» воспользовались решением Правительства повысить цены на топливо и спровоцировали выход людей на массовые демонстрации. Затем была спровоцирована паника среди граждан, госслужащих и, что удивительно, среди значительной части силовиков, которые стали покидать места несения службы, оставляя секретные документы, оружие. Не выдержали экзамен на верность Отечеству и профессионализм ряд руководителей КНБ и МВД.

Особенно наглядно это проявилось в Алматы – главном направлении удара путчистов. Издевательства над военнослужащими и жителями города достигли крайней степени, погромы, поджоги, грабежи административных зданий, торговых центров, магазинов, банков требовали чрезвычайных мер. Сейчас, по истечении времени, некоторые недобросовестные и недалекие люди со злорадством несут околесицу, сознательно обходя тему спасения государства от более масштабного гражданского хаоса с фатальными последствиями. [1]

В современной концепции противодействия преступности должна быть предложена идея, позволяющая повысить эффективность и качество правоприменительной деятельности правоохранительных органов в решении вопросов борьбы с преступностью в Казахстане на основе строжайшего соблюдения норм Конституции Республики Казахстан, реализации положений Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. [2]

Остановимся на некоторых проблемах в сфере противодействия преступности, которые нуждаются, на наш взгляд, в первоочередном исследовании и осмыслении.

Первое. Назрела необходимость переосмысления отдельных положений сложившейся практики борьбы с преступностью и выработка новых подходов, идей (концепции) противодействия преступности.

У нас в стране были приняты три Концепции правовой политики Республики Казахстан, которые были утверждены указами Президента Республики Казахстан: первая [3]– на период с 2002 по 2010 годы, вторая[4] – на период с 2010 по 2020 годы. Третья Концепция

правовой политики Республики Казахстан до 2030 года была утверждена Указом Президента РК 15 октября 2021 года №674.[2]

Благодаря принятым и реализованным Концепциям правовой политики Республики Казахстан удалось на системном уровне достичь определенных успехов в вопросах противодействия преступности: обеспечена на государственном уровне минимизация вовлечения граждан в сферу уголовной юстиции; произошла экономия мер уголовной репрессии, в результате чего расширилось применение уголовно-правовых мер, не связанных с изоляцией от общества; удалось сформировать у большей части населения негативное отношение к криминальным проявлениям в обществе и многое другое.

Вместе с тем, считаем, что при противодействии преступности, должны присутствовать новые подходы со стороны уполномоченных государственных органов, основанные на более глубоком анализе уголовной статистики, правоприменительной практики и других данных, при этом этот процесс должен постоянно обновляться, совершенствоваться, модернизироваться и повышать его эффективность.

В противном случае правоохранительная система государства безнадежно отстанет от процветающего криминального мира, движущей силой которого является современная рыночная экономика.

По мнению известного ученого криминолога В.Н.Кудрявцева, в современном обществе наблюдается серьезное противоборство между преступностью и государством. [5, с. 29]

Причем чем совершеннее становятся формы и методы преступной деятельности, тем активнее должна быть деятельность правоохранительных органов и наоборот, когда криминальный мир в целях самосохранения и процветания вынужден приспосабливаться ко всем изменениям и усилениям со стороны правоохранительных органов, а иногда удачно используя возможности государственного аппарата в своих целях.

Однако, судя по результатам правоприменительной практики, осязаемого превосходства в данном противоборстве, по объективным и субъективным причинам, не удалось добиться.

Проблема заключается в том, что научное обеспечение процесса противодействия преступности не вполне отвечает требованиям современности, и не в полном объеме удовлетворяет потребности правоприменительной практики.

А криминальный мир напротив, успешно развивается совершенствуется, приобретая все новые формы деятельности недоступные и порой не совсем доступные правоохранительным органам.

Например, общеизвестный процесс цифровизации, коснулся не только современного общества, но самой преступности, которая является порождением этого общества и его неотъемлемой частью, о чем достаточно убедительно изложено в последних работах известного российского ученого криминолога Овчинского В.С. [6; 7; 8; 9]

Трудно не согласиться с позицией известного советского – российского ученого криминолога А.И.Долговой, высказанной на XI Российском Конгрессе уголовного права, 31 мая -1 июня 2018 года в Москве, в МГУ имени М.В.Ломоносова на юридическом факультете

Так А.И.Долговой было отмечено, что пагубно сказывается на противостоянии преступности и обеспечении национальной безопасности:

- сворачивание в России в новом веке криминологической, а также социально-правовой научно-исследовательской деятельности в государственных учреждениях;
- исключение криминологии из числа обязательных для преподавания будущим юристам дисциплин;
- нарастание числа учебников, учебных пособий и других публикаций авторов, не имеющих фундаментальной подготовки, навыков и опыта криминологических

исследований, делающих акцент на общих, нередко узко субъективных рассуждениях о преступности и миропорядке [10, с. 360].

Такое же примерное положение в вопросах научного обеспечения противодействия преступности сложилось и в Казахстане.

Издержками нашей правоохранительной системы является то, что получаемая информация в целом о преступности, о ее количественных и качественных характеристиках в основном собирается и не подвергается глубокому анализу, а тем более не реализуется в полном объеме.

Отсутствие научного обеспечения практической деятельности правоохранительных органов привело к тому, что в деятельности правоохранительных органов слабо представлена аналитическая работа, нет достаточно глубокого факторного анализа преступности и прогностического направления в борьбе с преступностью, не внедрены современные методы (методики) (математические, социологические и др.) анализа преступности.

По этой причине, правоохранительные органы не получают научных рекомендаций, реализация которых позволила бы значительно повысить эффективность правоприменительной деятельности и внедрить инновационные формы и методы работы.

Для разрешения проблемы научного обеспечения процесса противодействия преступности нами неоднократно предлагалось, по опыту бывшего СССР создать в Республике Казахстан Республиканский НИИ при Генеральной прокуратуре, который позволил бы достаточно полно обрабатывать бесценную информацию для правоприменительной практики которая сосредоточена в отчетах Комитета по правовой статистики и специальных учетам ГП РК.

В структуре основного субъекта противодействия преступности МВД РК, которое выполняет более чем 75-80 процентную нагрузку в решении противодействия преступности, создать на правах самостоятельного комитета или департамента Научно-исследовательский институт МВД РК, а в структуре областных департаментов полиции, а также департаментах полиции городов Астана, Алматы, Шымкент создать структурные подразделения НИИ МВД РК -криминологические центры, которые занимались бы изучением и анализом происходящей криминальной ситуации, личности преступника и обеспечивали бы научное сопровождение процесса борьбы с преступностью на местах.

Результаты деятельности указанных научных подразделений послужат толчком во внедрении инноваций в вопросы борьбы с преступностью и, вместе с тем, будут обеспечивать развитие новых идей стратегии развития уголовной политики Республики Казахстан.

Для эффективного противодействия преступности необходим комплекс мероприятий, о чем указывали известные ученые С.В.Бородин[11, с. 9] и В.Н.Курдявцев[5, с.52] в своих фундаментальных работах посвященных изложению концептуальных вопросов противодействия преступности.

По нашему мнению, концептуальная проработка противодействия преступности должна охватить следующие основные направления:

первое направление - это совершенствование правовой базы противодействия преступности,

второе направление –это деятельность самой правоохранительной системы, то есть основных субъектов противодействия,

третье направление – это научное обеспечение процесса борьбы с преступностью и ее исследования, в том числе и криминологическое прогнозирование,

четвертое направление – это цифровизация всего процесса противодействия преступности,

пятое направление – это дальнейшее совершенствование проводимой кадровой

политики в системе правоохранительных органов.

Второе. Нуждается в укреплении такое направление правоохранительной деятельности как своевременное реагирование на новые проявления преступности.

Одним из новых проявлений преступности, ее новым видом является киберпреступность.

Киберпреступность — это сложное понятие, охватывающее множество незаконных действий, направленных на использование компьютерных технологий (ИКТ) и (или) использующих ИКТ при совершении преступления.

Киберпреступность имеет наступательную тенденцию. По мнению ученых отличительная черта нашего времени — это окончательное стирание границ и различий между реальностью и виртуальностью, между миром вещей и миром информации, между деятельностью онлайн и оффлайн, между социальной средой и киберсредой.

В условиях всеобщей цифровизации, мировое сообщество осознало, что самой главной задачей для человечества в третьем тысячелетии является обеспечение информационной безопасности как части национальной безопасности в отдельно взятом государстве и, в целом, на всем мировом пространстве.

В последние годы Республика Казахстан столкнулась с новым видом преступлений совершенные в сфере высоких технологий, так называемыми мошенничествами с использованием информационной системы, то есть киберпреступлениями. Масштабы киберпреступности растут не только в Казахстане, но и повсеместно во всем мире.

Основными объектами преступного посягательства становятся граждане, государственные органы, банковские организации, крупные промышленные предприятия. Ежегодно численность кибер атак на информационные сети стремительно растет.

Особенностью нового вида преступности является ее латентный характер, суть которого заключается в открытом посягательстве на имущество граждан, юридических лиц, банковскую сферу и другие объекты собственности, которые благодаря высоким технологиям, использованию искусственного интеллекта, пользуясь малой информированностью наших граждан и их незащищенностью, которые благодаря своим неправильным действиям в миг превращаются в объект мошеннических посягательств.

Исходя из анализа следует, что по итогам 2023 года в Казахстане выявлено более 95,4 млн кибератак и 3 тыс DDoS-атак совершены на госресурсы Казахстана с начала 2023 года. Наибольший ущерб от мошенников, использовавшие при совершении преступления сведениями из информационной сети понесли граждане Казахстана, ущерб которым причинен более 144 миллиарда тенге [12].

Не случайно, проблеме противодействия киберпреступности особое внимание обращает Глава государства РК.

Так, в Послании народу Казахстана 2 сентября 2024 года Президентом РК К-Ж.К.Токаевым были озвучены следующие положения, касающиеся киберпреступности. Так, им было отмечено, «...что широкое проникновение цифровых технологий в повседневную жизнь людей сопровождается ростом количества разного рода мошенничеств. Всем уполномоченным органам требуется принять решительные меры противодействия мошенничеству и сопутствующим правонарушениям, от которых страдают добропорядочные граждане [13]».

В другом Послании 8 сентября 2025 года Президентом РК К-Ж.К.Токаев отметил и негативную сторону процесса цифровизации, указав, что наряду с очевидными плюсами и возможностями тотальная цифровизация, в том числе банковской сферы, несет в себе и определенные вызовы. За последние годы одной из наиболее серьезных угроз финансовой безопасности государства и граждан стало онлайн-мошенничество. Для противодействия киберпреступности создан антифрод-центр, введена биометрическая идентификация, усилена ответственность банков, микрофинансовых организаций и операторов связи за

предотвращение мошеннических операций. Но проблема требует постоянного внимания и совершенствования работы уполномоченных органов.

Необходимо выстроить интеллектуальную систему противодействия киберпреступности. В случае необходимости следует внести корректировки в законодательство и практику деятельности правоохранительных органов. [14]

Более того, в рамках реализации Послания Главы государства был принят Закон Республики Казахстан от 17 ноября 2025 года № 230-VIII ЗРК «Об искусственном интеллекте»

Согласно данному закону, «искусственный интеллект» – функциональная способность к имитации когнитивных функций, характерных для человека, обеспечивающая результаты, сопоставимые с результатами интеллектуальной деятельности человека или превосходящие их.

Основными целями государственного регулирования общественных отношений в сфере искусственного интеллекта являются обеспечение развития искусственного интеллекта и стимулирование его внедрения в различных областях для улучшения качества жизни человека и повышения эффективности экономики.

Основными задачами государственного регулирования в сфере искусственного интеллекта являются:

1) определение правовой и организационной основы регулирования общественных отношений в сфере искусственного интеллекта;

2) обеспечение прозрачности и безопасности в использовании систем искусственного интеллекта, а также результатов деятельности систем искусственного интеллекта;

3) создание благоприятных условий для привлечения инвестиций в развитие сферы искусственного интеллекта;

4) государственная поддержка исследований и инноваций в сфере искусственного интеллекта. [15]

По мнению известных ученых, уже в ближайшие годы подавляющее большинство экономически мощных государств и значительная часть развивающихся стран полностью перейдут в цифровой мир. Вся полиция, по сути, будет киберполицией [7, с. 32].

На сегодняшний день борьба с киберпреступностью является одной из актуальной и приоритетной задачей перед деятельностью МВД РК, Генеральной прокуратурой РК, КНБ РК и других государственных структур, которые в данное время нуждаются в информационной безопасности от действия и атак киберпреступников.

В ноябре 2024 года в рамках исполнения поручения Президента страны в структуре МВД РК был создан департамент по борьбе с киберпреступностью, на который было возложено выявление и расследование киберпреступлений, противодействие преступной деятельности в цифровой сфере, обеспечение безопасности граждан в условиях растущих киберугроз, а также разработка стратегических мер для их предотвращения на более ранних стадиях приготовления и покушения.

Однако, как показывает практика противодействия киберпреступности, правоохранительные органы оказались не готовы в полном объеме для защиты граждан страны, государственных и общественных организаций от исходящего многообразия различных киберугроз.

Проблема усугубляется не только отсутствием надлежащего технического обеспечения уполномоченных органов бороться с киберпреступлениями, но и отсутствием должного кадрового обеспечения.

На что указал в одном из своих интервью Министр науки и высшего образования РК Саясат Нурбек заявил, что в Казахстан планируется пригласить индийский университет криминалистики для организации обучения специалистов в данной сфере. При этом

открыто обвинил следственные органы в беспомощности перед киберпреступлениями, фактически обесценив все раскрытые ими сложные уголовные дела. [16]

Третье. Меры по обеспечению информационной безопасности.

Теперь рассмотрим меры противодействия киберпреступности, содержание которых направлено на обеспечение информационной безопасности РК, являющейся частью национальной безопасности.

Так, в ст. 4 Закона Республики Казахстан от 6 января 2012 года «О национальной безопасности Республики Казахстан» к одному из видов национальной безопасности наряду с общественной безопасностью, военной безопасностью, политической безопасностью, экономической безопасностью, экологической безопасностью отнесена информационная безопасность - как состояние защищенности информационного пространства Республики Казахстан, а также прав и интересов человека, гражданина, общества и государства в информационной сфере от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается устойчивое развитие и информационная безопасность страны. [17, с. 52]

Роль информационной безопасности трудно переоценить. По мнению ученых, современный период развития можно охарактеризовать как переход от постиндустриального общества к информационному. Его невозможно сегодня представить без интенсивных информационных обменов и развивающихся информационных систем. Информационные потоки постепенно становятся рычагами управления информационными процессами. [18, с. 13]

Более детальную характеристику процессов, происходящих в информационном пространстве дают ученые-криминологи. По их мнению, современный мир характеризуется стремительным развитием информационных отношений, информационно-телекоммуникационных систем, компьютерных устройств, социальных сетей, появлением новых средств создания, хранения, обработки и распространения электронно-цифровой информации, расширением киберпространства и тотальной компьютеризацией человеческого общества. [10, с. 383]

Как известно, понятие безопасности с позиции различных наук, как правило, трактуется неоднозначно. Наука психология безопасность представляет как ощущение, восприятие и переживание необходимости в защите жизненных (духовных и материальных) потребностей и интересов людей. Философия и социология рассматривают безопасность как состояние, тенденции развития и условия жизнедеятельности общества, его структур, институтов и порядков, при которых обеспечивается сохранение оптимального соотношения различных категорий и противоположностей. С позиций юридических наук безопасность рассматривается как система установления правовых гарантий защищенности личности и общества, обеспечения их нормальной жизнедеятельности, прав и свобод.

Обобщая приведенные выше дефиниции безопасности, применительной к рассматриваемой теме, можно сделать обобщенный вывод, что безопасность есть результат социальной деятельности по обеспечению безопасности личности, общества, государства.

В качестве предмета деятельности выступают конкретные угрозы опасности (информационные, экологические, военные, политические, экономические и пр.), а также отдельные материальные носители этих угроз (природные и социально-общественные явления и т.д.).

По мнению российских ученых С.В. Степашина и В.С. Комисарова, *угрозы* могут классифицироваться по различным основаниям. [19, с. 9; 20, с. 10]

В ст. 6 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» закреплён перечень основных угроз национальной безопасности, среди которых применительно к рассматриваемой нами проблеме информационной

безопасности относятся: п. 16) снижение уровня защищенности информационного пространства страны, а также национальных информационных ресурсов от несанкционированного доступа, а также п.17) информационное воздействие на общественное и индивидуальное сознание, связанное с преднамеренным искажением и распространением недостоверной информации в ущерб национальной безопасности. [17, с.54]

Как нам представляется информационная безопасность должна охватывать следующие основные направления деятельности.

Первое. Это всеобщая цифровизация. Создание информационной базы о всех направлениях развития современного общества. Только наличие желаемого информационного пространства того или иного государства, может обеспечить его поступательное и развитие и безопасность.

Второе. Это обеспечение доступа граждан к любой интересующей их информации открытого характера. В ч. 3 ст. 18 Конституции Республики Казахстан закреплена норма, что государственные органы, общественные объединения, должностные лица и средства массовой информации обязаны обеспечить каждому гражданину возможность ознакомиться с затрагивающими его права и интересы документами, решениями и источниками информации. [21, с.8]

Третья. Обеспечение безопасности всех источников информации, в том числе и отдельных граждан, имеющейся в Республике Казахстан, то есть информационной базы. Когда обеспечена полная информационная безопасность в обществе, можно говорить о состоянии защищенности данного общества и его граждан.

Следует отметить, что информатизация, кроме позитивного имеет и негативные свойства. Так, по мнению ученых, информационные технологии- это своеобразный «ящик Пандоры», который несет обществу не только блага, но и различные трудности, проблемы, испытания. Расплатой за «технологические блага» стали изменения в социальной культуре людей: информационная сеть Интернет заменила большинству театры, филармонии, консерватории, библиотеки, музеи, книги; общение в социальных сетях – «Живое» общение со знакомыми, друзьями, родственниками и другими людьми, люди становятся психологически интернет-зависимыми. [10, с. 383]

Кроме этого, негативные свойства цифровизации связаны напрямую с преступной деятельностью, то есть с криминальным миром.

Об этом описано в работе известного российского ученого криминолога В.С.Овчинского «Криминология цифрового мира»[6.], по мнению которого стратегия информационного общества понимает само это общество в широком смысле — как общество, в котором информация и уровень ее применения и доступности кардинальным образом влияют на экономические и социокультурные условия жизни граждан. [6, с. 32] В.С.Овчинский достаточно точно изложил и аргументировал всю процедуру и механизм цифровизации криминального мира в современных условиях всеобщей цифровизации.

Четвертое. Дальнейшее совершенствование действующего уголовного законодательства.

Казахстанский законодатель при разработке нового УК РК 2014 года предусмотрел новую главу 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» УК РК[22, с. 121-125], в которую включил наиболее опасные виды посягательств на эти отношения:

а) неправомерный доступ к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникации (ст. 205 УК РК);

б) неправомерное уничтожение или модификация информации (ст. 206 УК РК);

в) нарушение работы информационной системы или сетей телекоммуникации (ст. 207 УК РК);

- г) неправомерное завладение информацией (ст. 208 УК РК);
- д) принуждение к передаче информации (ст. 209 УК РК);
- е) создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов (ст. 210 УК РК);
- ж) неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа (ст. 211 УК РК);
- з) предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели (ст. 212 УК РК);
- и) неправомерные изменения идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства (ст. 213 УК РК).

По мнению казахстанских и российских ученых, все уголовные правонарушения, входящие в Главу 7 УК РК можно классифицировать на группы:

а) уголовные правонарушения, посягающие на конфиденциальность, целостность и доступность охраняемой законом информации, хранящейся на электронном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно-коммуникативной сети (ст.с.205-211 УК РК);

б)иные виды уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи (ст.ст. 212 и 213 УК РК).[23, с. 302]

По категориям уголовные правонарушения Главы 7 распределяются следующим образом:

Уголовные проступки -6:

Преступления небольшой тяжести-7:

Преступления средней тяжести-5;

Тяжкие преступления-8;

Особо тяжкие преступления-0.

Как видим, повышенная опасность данного вида уголовных правонарушений требует ужесточения уголовной ответственности путем введения дополнительных статей, предусматривающих ответственность за особо тяжкие преступления.

Как нам представляется, Глава 7 Особенной части УК РК нуждается в дальнейшем совершенствовании, чтобы обеспечить эффективность применяемых мер уголовно-правового воздействия.

С учетом вышеперечисленных обстоятельств можно констатировать, что обеспечение информационной безопасности в стране – есть мера по укреплению правопорядка, общественной безопасности, стабильности в обществе, а также обеспечению прав и законных интересов граждан страны.

При этом дальнейшее развитие информационной безопасности в Республике Казахстан должна предполагать планирование и осуществление научно обоснованной системы антикриминальных мероприятий на всех уровнях социальной организации и найти свое достойное место в стратегии государства при реализации Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президент РК № 674 от 15 октября 2025 года.[2]

Список использованной литературы:

1.Газета «Turkistan», 5 января 2026 года, №1 (1638)

2.Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года

Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674

3. Указ Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года № 949 (Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 17 июня 2011 года № 102)
- 4.. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858.
- 5.Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью.-М.: Юристъ, 2003. -352 с.
6. Овчинский В. С. Криминология цифрового мира : учебник для магистратуры / В. С. Овчинский. — М. : Норма : ИНФРАМ, 2018.- 352 с.
- 7.Жданов Ю.Н., Овчинский В.С. Киберполиция XXI века. Мировой опыт. — М.: Международные отношения, 2020.-288с.
8. Жданов Ю. Н., Кузнецов С. К., Овчинский В. С. Кибермафия. Мировые тенденции и международное противодействие : монография / Ю. Н. Жданов, С. К. Кузнецов, В. С. Овчинский ; вступ. ст. О. В. Храмова. — Москва : Норма, 2022.- 184 с.
- 9.Ларина Е.С. Овчинский В.С. Технологии, меняющие мир. Преимущества и риски цифровой революции. — М.: Книжный мир, 2022. - 688 с.
- 10.Обеспечение национальной безопасности – приоритетное направление уголовно-правовой, криминологической и уголовно-исполнительной политики: материалы XI Российского Конгресса уголовного права, посвященного памяти доктора юридических наук, профессора Владимира Сергеевича Комиссарова, состоявшегося 31 мая-1 июня 2018 года.-М.: Юрлитинформ, 2018.- 656 с.
11. Бородин С.В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы.- М.: Наука, 1990. -272 с.
- 12.<https://time.kz/news/events/2024/05/30/ushherb-na-144-mlrd-tenge-prichinili-moshenniki-v-2023-godu-desyatkam-tysyach-kazahstantsev> Общественно-политическая газета «Время» 27.09.2024 г.
13. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм : Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана от 2 сентября 2024 года // Казахстанская правда. – 2024. – 3 сентября.
14. Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию:: Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2024 года // Казахстанская правда. – 2025. – 9 сентября.
15. Об искусственном интеллекте Закон Республики Казахстан от 17 ноября 2025 года № 230-VIII ЗРК
- 16.kz @gosrating.com
- 17.Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан». Правоохранительные органы: Сборник законодательных актов. – Алматы: ЮРИСТ, 2019. -256 с.
18. Информационное право: учебник для бакалавров / отв. Ред. И.М.Рассолов, Москва: Проспект, 2016. – 352 с.
19. Степашин СВ. Безопасность человека и общества (политико-правовые вопросы). СПб,: СПБЮИ МВД России, 1994.
- 20.Комиссаров В.С. Преступления, нарушающие общие правила безопасности (понятия, система, общая характеристика): Автореферат. дис. ...д-ра юрид. наук. М. МГУ. 1997. -54 с.
21. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2025.-44 с.
- 22.Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: «Издательство «Норма-К», 2025. -268 с.
23. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть в 2-т.: Учебник для вузов. Отв. Ред. И.И.Рогов, К.Ж.Балтабаев, А.И.Коробеев.- Алматы: Жеті Жарғы, 2016. - 540 с.

УДК 347.453:656.1

Байсалов А.Ж., Болатбекұлы Ш.*

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: sh.bolatbekuly@gmail.com

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ ПЛАТЫ ЗА ПРОЕЗД НА ПЛАТНОЙ АВТОМОБИЛЬНОЙ ДОРОГЕ, РЕАЛИЗУЕМОЙ В РАМКАХ КОНЦЕССИОННОГО ПРОЕКТА

Аннотация. В статье рассматриваются правовые проблемы взыскания платы за проезд на платной автомобильной дороге, реализуемой в рамках концессионного проекта в Республике Казахстан. Актуальность темы обусловлена тем, что финансовая устойчивость концессионной модели зависит не только от строительства и эксплуатации объекта, но и от эффективности механизма взимания платы с пользователей дороги. На практике возникают сложности, связанные с фиксацией факта проезда, идентификацией транспортного средства и его владельца, уведомлением пользователя через SMS и мобильные приложения, судебным взысканием задолженности и последующим исполнительным производством. Автор анализирует правовую природу платы за проезд, соотношение концессионного договора и публичного договора с пользователем, статус концессионера как субъекта гражданско-правового требования, а также пределы применения ограничительных мер к должникам. Обосновывается необходимость совершенствования законодательства путем закрепления специального порядка взыскания задолженности за проезд по платным дорогам и усиления правовой определенности электронных уведомлений.

Ключевые слова: концессия, платная автомобильная дорога, плата за проезд, публичный договор, неплательщик, судебное взыскание, исполнительное производство.

КОНЦЕССИЯЛЫҚ ЖОБА ШЕҢБЕРІНДЕ ІСКЕ АСЫРЫЛАТЫН АҚЫЛЫ АВТОМОБИЛЬ ЖОЛЫНДА ЖОЛ ЖҮРУ АҚЫСЫН ӨНДІРІП АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы концессиялық жоба шеңберінде іске асырылатын ақылы автомобиль жолымен жүргені үшін төлемді өндіріп алудың құқықтық мәселелері қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі концессиялық модельдің қаржылық тұрақтылығы объектіні салу мен пайдалануға ғана емес, сонымен қатар жол пайдаланушыларынан төлемді тиімді өндіріп алу тетігіне де байланысты екендігімен айқындалады. Практикада жолмен жүру фактісін тіркеу, көлік құралын және оның иесін сәйкестендіру, пайдаланушыны SMS және мобильдік қосымшалар арқылы хабардар ету, берешекті сот тәртібімен өндіріп алу және кейіннен атқарушылық іс жүргізу барысында бірқатар қиындықтар туындайды. Автор жол ақысының құқықтық табиғатын, концессиялық шарт пен пайдаланушымен жасалатын жария шарттың арақатынасын, концессионердің азаматтық-құқықтық талап қоюшы ретіндегі мәртебесін, сондай-ақ борышкерлерге қатысты шектеу шараларын қолданудың шектерін талдайды. Заңнаманы жетілдіру үшін ақылы жолдар бойынша берешекті өндіріп алудың арнайы тәртібін бекіту және электрондық хабарламалардың құқықтық айқындығын күшейту қажеттілігі негізделді.

Кілт сөздер: концессия, ақылы автомобиль жолы, жол ақысы, жария шарт, төлем жасамаушы, сот арқылы өндіріп алу, атқарушылық іс жүргізу.

LEGAL PROBLEMS OF COLLECTING TOLL FEES ON A PAID HIGHWAY IMPLEMENTED WITHIN THE FRAMEWORK OF A CONCESSION PROJECT

Abstract. The article examines the legal issues related to the recovery of toll payments on a toll road implemented within the framework of a concession project in the Republic of Kazakhstan. The relevance of the topic is determined by the fact that the financial sustainability of the concession model depends not only on the construction and operation of the facility, but also on the effectiveness of the mechanism for collecting payments from road users. In practice, difficulties arise in recording the fact of road use, identifying the vehicle and its owner, notifying the user through SMS and mobile applications, judicial recovery of debt, and subsequent enforcement proceedings. The author analyzes the legal nature of toll payment, the correlation between the concession agreement and the public contract with the user, the status of the concessionaire as a holder of a civil-law claim, as well as the limits of applying restrictive measures to debtors. The article substantiates the need to improve legislation by establishing a special procedure for recovering toll road debts and strengthening the legal certainty of electronic notifications.

Key words: concession, toll road, toll payment, public contract, non-payer, judicial recovery, enforcement proceedings.

Введение

Развитие платных автомобильных дорог в Республике Казахстан является одним из инструментов модернизации транспортной инфраструктуры и привлечения частных инвестиций [6]. В концессионных проектах плата за проезд приобретает особое значение, поскольку она может выступать одним из источников компенсации затрат на эксплуатацию, содержание и обслуживание объекта [5 с.6]. Вместе с тем эффективность платной модели зависит не только от установления тарифа, но и от реальной возможности взыскания задолженности с пользователей, уклоняющихся от оплаты.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие при пользовании платной автомобильной дорогой, реализуемой в рамках концессионного проекта. Предметом исследования выступают нормы гражданского, процессуального, административного и исполнительного законодательства, регулирующие фиксацию проезда, уведомление пользователя, взыскание задолженности и исполнение судебных актов.

Цель статьи состоит в выявлении правовых проблем взыскания платы за проезд и формулировании предложений по совершенствованию законодательства Республики Казахстан. Для достижения цели поставлены следующие задачи: определить правовую природу платы за проезд; раскрыть статус концессионера в отношениях с пользователем дороги; проанализировать проблемы фиксации неоплаты и идентификации должника; рассмотреть судебные и исполнительные механизмы взыскания; предложить практические рекомендации законодателю.

Методологическую основу составляют формально-юридический, системный, сравнительно-правовой и практико-ориентированный методы исследования.

1. Правовая природа платы за проезд

Плата за проезд по платной автомобильной дороге имеет сложную правовую природу. С одной стороны, она связана с публичным решением государства о переводе автомобильной дороги или ее участка в режим платного пользования [6]. С другой стороны, обязанность конкретного пользователя оплатить проезд возникает в рамках частноправовой конструкции, близкой к договору возмездного оказания услуги или публичному договору [1, ст. 387].

Представляется, что плату за проезд следует рассматривать не как налог, сбор или административный штраф, а как встречное предоставление за возможность использования

определенного инфраструктурного объекта на установленных условиях. Пользователь получает возможность движения по дороге, обладающей определенными эксплуатационными характеристиками, а организатор платного движения либо концессионер получает право требовать оплату. Такая квалификация имеет принципиальное значение: неоплата проезда не должна автоматически отождествляться с административным правонарушением, если специальная норма прямо не устанавливает административную ответственность. В основе взыскания лежит гражданско-правовое денежное требование [1, с.2].

Концессионный договор регулирует отношения между государством и концессионером. Пользователь дороги, как правило, не является стороной такого договора [5] и не несет обязанностей непосредственно из концессионного соглашения. Его обязанность оплатить проезд возникает из публичных правил пользования платной дорогой и факта въезда на платный участок [6;9]. Следовательно, необходимо разграничивать два уровня правоотношений: концессионное правоотношение между публичной и частной стороной проекта и пользовательское правоотношение между оператором платного движения и конкретным водителем или владельцем транспортного средства.

Именно на этом стыке возникает одна из главных правовых проблем. Концессионер обязан обеспечивать эксплуатацию объекта и сбор платы, однако его требование к пользователю должно быть юридически оформлено как самостоятельное гражданско-правовое требование. Если законодательство недостаточно ясно определяет момент заключения публичного договора, порядок информирования пользователя и доказательства факта проезда, взыскание задолженности становится уязвимым.

На практике пользователь может утверждать, что не был надлежащим образом уведомлен о платности дороги, не получал сообщения о задолженности, не управлял транспортным средством в момент проезда либо не имел возможности своевременно оплатить. Указанные доводы не всегда исключают обязанность оплаты, однако они показывают необходимость четкой доказательственной конструкции.

Авторская позиция заключается в том, что плата за проезд на концессионной дороге должна регулироваться как особое денежное обязательство, возникающее из публичного договора, заключаемого путем совершения конклюдентного действия, то есть въезда на платный участок [1, ст. 387; 2]. При этом для защиты прав пользователя должны быть закреплены минимальные требования к предварительному информированию: наличие дорожных знаков, информационных табло, данных о тарифе, способах оплаты, сроках оплаты и последствиях неоплаты [9].

Статус концессионера также требует уточнения. Он не является государственным органом и не осуществляет властное взыскание. Однако он действует в публично значимой сфере и реализует экономическую модель концессионного проекта. Поэтому законодательство должно прямо признавать его право требовать оплату, получать необходимые сведения для идентификации должника в пределах закона и обращаться в суд за взысканием задолженности.

Таким образом, правовая природа платы за проезд сочетает частноправовой механизм денежного обязательства и публично-правовую основу функционирования платной дороги. Непонимание этой смешанной природы приводит к практическим спорам и снижает эффективность концессионной модели.

2. Фиксация неоплаты и идентификация неплательщика

Эффективное взыскание платы невозможно без достоверной фиксации факта проезда и последующей идентификации лица, обязанного произвести оплату. В современных условиях фиксация осуществляется с применением программно-аппаратных комплексов, камер, датчиков, систем распознавания государственных регистрационных

номерных знаков, электронных лицевых счетов, платежных шлюзов и иных цифровых инструментов [6, с. 9].

На практике первичным доказательством задолженности является не сам факт отсутствия платежа, а совокупность данных: дата и время въезда или проезда по платному участку, государственный регистрационный номер, категория транспортного средства, тариф, сумма начисления, отсутствие оплаты в установленный срок, а также сведения об уведомлении пользователя [9]. Чем полнее указанная доказательственная цепочка, тем выше вероятность успешного судебного взыскания.

Особую проблему представляет идентификация неплательщика. Концессионер или оператор платной дороги, как правило, фиксирует транспортное средство, но не всегда самостоятельно располагает достоверными сведениями о его собственнике или владельце. Для этого требуется доступ к государственным базам данных либо законно организованный информационный обмен с уполномоченными органами [7]. В противном случае взыскатель оказывается в ситуации, когда у него имеется доказательство проезда, но отсутствует надлежащая информация о лице, к которому может быть предъявлено требование.

Здесь возникает баланс между эффективностью взыскания и защитой персональных данных. Сведения о государственном регистрационном номере, владельце транспортного средства, контактном номере телефона и истории проезда могут быть связаны с конкретным физическим лицом. Следовательно, их сбор, обработка и передача должны осуществляться только на законном основании и в пределах конкретной цели [7]. Представляется, что законодатель должен прямо определить состав сведений, которые могут передаваться концессионеру или оператору платной дороги для целей взыскания платы, а также порядок, сроки и ограничения такой передачи.

Отдельного внимания заслуживает уведомление пользователя через SMS, мобильные приложения, банковские сервисы и платежные платформы [9]. Такие уведомления удобны и соответствуют современному обороту, однако их правовой статус не всегда очевиден. Возникают вопросы: считается ли SMS надлежащим уведомлением; с какого момента пользователь считается уведомленным; достаточно ли push-уведомления в банковском приложении; можно ли взыскать задолженность, если уведомление не было доставлено по техническим причинам; обязан ли пользователь самостоятельно проверять наличие задолженности?

Представляется, что уведомление через SMS и платежные сервисы должно рассматриваться как допустимый способ информирования, но не как единственное основание возникновения обязанности оплатить проезд. Обязанность возникает из факта пользования платной дорогой, тогда как уведомление выполняет доказательственную и гарантийную функцию. Вместе с тем для усиления правовой определенности необходимо нормативно закрепить презумпцию надлежащего уведомления при направлении сообщения на номер, зарегистрированный в установленной базе или указанный пользователем при оплате, если взыскатель может подтвердить факт отправки [7;9].

Краткий зарубежный опыт подтверждает, что платные дороги требуют специальной цифровой и правовой инфраструктуры. В Великобритании при использовании отдельных платных зон и дорожных сборов широко применяются автоматическое распознавание номерных знаков и последующее направление требований об оплате владельцу транспортного средства. В случае неоплаты применяются штрафные начисления и процедуры обжалования. Во Франции на платных автомагистралях традиционно развиты барьерные и электронные системы оплаты, включая устройства дистанционной идентификации, что снижает количество анонимных неплательщиков. Общим для этих моделей является то, что технология фиксации подкрепляется ясным порядком уведомления, идентификации и взыскания.

Для Казахстана предпочтительной является смешанная модель: свободный проезд без барьеров должен сочетаться с надежной идентификацией транспортного средства, доступными способами оплаты, понятным уведомлением и быстрым взысканием бесспорной задолженности. Без этого платная дорога превращается в систему добровольной оплаты, что противоречит самой идее финансовой устойчивости концессионного проекта.

Авторская позиция состоит в том, что идентификация неплательщика является не техническим, а правовым ядром системы взыскания. Если концессионер не имеет законного и оперативного механизма получения данных о владельце транспортного средства, его право на плату становится формальным. Поэтому требуется специальная норма, позволяющая использовать сведения государственных информационных систем строго для целей начисления, уведомления и взыскания платы за проезд.

3. Судебное взыскание и исполнительное производство

При отсутствии добровольной оплаты концессионер или иной уполномоченный взыскатель должен иметь эффективный судебный механизм защиты нарушенного права. Поскольку задолженность за проезд обычно выражается в денежной сумме и подтверждается цифровыми данными, наиболее рациональным способом является упрощенное или приказное производство, если требование носит бесспорный характер и соответствует условиям гражданского процессуального законодательства [4].

Право концессионера на иск вытекает из его имущественного интереса и обязанности обеспечивать эксплуатацию платной дороги [1;4;5]. Если пользователь воспользовался платным участком и не оплатил услугу, у концессионера возникает требование о взыскании суммы задолженности. Дополнительно может ставиться вопрос о взыскании расходов, связанных с направлением уведомлений, судебными издержками и исполнительным производством, если это допускается законом или условиями публичного договора [4;8].

На практике проблемным является массовый характер таких требований. Задолженность одного пользователя может быть небольшой, однако совокупный объем неоплат способен существенно влиять на экономику проекта. Обычное исковое производство для каждого случая может оказаться чрезмерно затратным и неэффективным. Поэтому законодательство должно обеспечивать баланс между правом пользователя на защиту и необходимостью быстрого взыскания типовых задолженностей.

Приказное производство потенциально подходит для таких требований [4], поскольку оно ориентировано на взыскание денежных сумм по документально подтвержденным и относительно бесспорным требованиям. Однако его применение требует, чтобы доказательства задолженности были стандартизированы: сведения о проезде, расчет суммы, данные о должнике, подтверждение уведомления, выписка из системы начисления. При отсутствии единых требований суд может по-разному оценивать достаточность материалов.

Представляется целесообразным закрепить специальный перечень документов, подтверждающих задолженность за проезд по платной дороге. Такой перечень мог бы включать электронный отчет системы взимания платы, фотофиксацию или запись распознавания номерного знака, расчет задолженности, сведения о тарифе, подтверждение направления уведомления и данные о собственнике транспортного средства, полученные законным путем. Это позволило бы снизить нагрузку на суды и повысить предсказуемость практики.

После получения судебного акта ключевую роль играет исполнительное производство [8]. Частные судебные исполнители обеспечивают принудительное исполнение, включая направление требований должнику, обращение взыскания на денежные средства, проверку имущества и применение предусмотренных законом

ограничительных мер [8]. В контексте платных дорог особое значение имеют меры, связанные с транспортными средствами и регистрационными действиями [8].

Ограничительные меры могут быть эффективным инструментом, поскольку они побуждают должника исполнить обязательство без длительного имущественного взыскания. Однако их применение должно быть соразмерным. Небольшая задолженность за проезд не должна автоматически приводить к чрезмерному ограничению прав лица, если отсутствует надлежащее уведомление или если должник оспаривает задолженность. Поэтому исполнительное производство должно учитывать размер долга, повторность неоплаты, поведение должника и наличие спора.

На практике также возникает вопрос о должнике: должен ли отвечать собственник транспортного средства либо фактический водитель. Для целей эффективного взыскания логичной является презумпция ответственности собственника транспортного средства как лица, контролирующего его использование [3;6]. Вместе с тем собственнику должна быть предоставлена возможность представить доказательства выбытия транспортного средства из владения, передачи его другому лицу либо иных обстоятельств, исключающих его обязанность.

Авторская позиция состоит в том, что механизм взыскания платы за проезд должен быть построен как многоступенчатая модель: фиксация проезда, уведомление, добровольная оплата, судебное взыскание в упрощенном порядке, исполнительное производство и только затем применение ограничительных мер. Нарушение этой последовательности способно привести к конфликту между эффективностью взыскания и правами пользователя.

Заключение

Проведенный анализ позволяет сформулировать несколько выводов.

Во-первых, плата за проезд по платной концессионной дороге имеет гражданско-правовую природу встречного предоставления, но возникает в публично значимой инфраструктурной сфере. Поэтому ее взыскание требует специального регулирования, отличного от обычных договорных споров [1;2;6].

Во-вторых, ключевой проблемой является идентификация неплательщика. Без законного доступа к сведениям о владельце транспортного средства и без четкого порядка уведомления право концессионера на взыскание становится затруднительным [7;9].

В третьих, судебное взыскание должно быть максимально стандартизировано. Массовые требования о небольшой задолженности целесообразно рассматривать в упрощенном или приказном порядке при наличии установленного комплекта доказательств [4].

В четвертых, исполнительное производство и ограничительные меры должны применяться соразмерно, с учетом размера задолженности, факта уведомления и возможности должника оспорить требование [8].

В целях совершенствования законодательства представляется необходимым: закрепить специальный порядок взыскания задолженности за проезд по платным дорогам; определить правовой статус SMS- и push-уведомлений; установить перечень данных, передаваемых концессионеру для идентификации должника; ввести стандартизированный пакет доказательств для суда; предусмотреть пропорциональные ограничительные меры для систематических неплательщиков.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ.
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Особенная часть от 1 июля 1999 года № 409-І.

3. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК.
4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК.
5. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 167-III «О концессиях».
6. Закон Республики Казахстан от 17 июля 2001 года № 245-II «Об автомобильных дорогах».
7. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите».
8. Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей».
9. Сарсенбаев Б.Т., Кайдарова С.Е. Автомобильные дороги как элемент транспортно-коммуникационного комплекса Республики Казахстан // Вестник Инновационного Евразийского университета. 2015. № 3.

УДК 347.453:656.13.08

Болатбекұлы Ш. Байсалов А.Ж.

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: sh.bolatbekuly@gmail.com

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ СРЕДНЕЙ СКОРОСТИ НА ОБЪЕКТЕ КОНЦЕССИИ

Аннотация. В статье рассматриваются правовые проблемы внедрения системы контроля средней скорости движения транспортных средств на объекте концессии в сфере автомобильных дорог. Актуальность исследования обусловлена тем, что современные концессионные проекты не ограничиваются строительством и эксплуатацией инфраструктурного объекта, а включают также интеллектуальные транспортные системы, цифровые каналы обмена данными, средства фото- и видеофиксации, а также интеграцию с государственными информационными ресурсами. При этом концессионер, обладая технической инфраструктурой для фиксации правонарушений, не является субъектом, уполномоченным самостоятельно привлекать участников дорожного движения к административной ответственности. В связи с этим возникает проблема разграничения функций концессионера, уполномоченных государственных органов и операторов государственных информационных систем. Автор анализирует законодательство Республики Казахстан о концессиях, автомобильных дорогах, дорожном движении, административной ответственности, информатизации и защите персональных данных, обосновывая необходимость совершенствования правового регулирования интеграции интеллектуальных транспортных систем концессионера с государственными информационными системами, определения процессуального статуса передаваемых данных и распределения ответственности между участниками концессионного проекта.

Ключевые слова: концессия, концессионер, средняя скорость, автомобильная дорога, административная ответственность, интеллектуальная транспортная система, государственные информационные системы.

КОНЦЕССИЯ ОБЪЕКТИСІНДЕ ОРТАША ЖЫЛДАМДЫҚТЫ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада автомобиль жолдары саласындағы концессия объектісінде көлік құралдарының орташа жылдамдығын бақылау жүйесін енгізудің құқықтық мәселелері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі қазіргі заманғы концессиялық жобалардың тек инфрақұрылымдық объектіні салу және пайдаланумен ғана шектелмей, сонымен қатар интеллектуалдық көлік жүйелерін, цифрлық деректер алмасу арналарын, фото және бейнетіркеу құралдарын, сондай-ақ мемлекеттік ақпараттық ресурстармен интеграцияны қамтитындығымен байланысты. Бұл ретте концессионер құқық бұзушылықтарды тіркеуге арналған техникалық инфрақұрылымға ие болғанымен, жол қозғалысына қатысушыларды әкімшілік жауаптылыққа өз бетінше тартуға уәкілетті субъект болып табылмайды. Осыған байланысты концессионердің, уәкілетті мемлекеттік органдардың және мемлекеттік ақпараттық жүйелер операторларының функцияларын ажырату мәселесі туындайды. Автор Қазақстан Республикасының концессиялар, автомобиль жолдары, жол жүрісі, әкімшілік жауаптылық, ақпараттандыру және дербес деректерді қорғау туралы заңнамасын талдай отырып, концессионердің интеллектуалдық көлік жүйелерін мемлекеттік ақпараттық жүйелермен интеграциялауды құқықтық реттеуді жетілдіру, берілетін деректердің процестік мәртебесін айқындау және концессиялық жоба қатысушылары арасында жауапкершілікті бөлу қажеттігін негіздейді.

Кілт сөздер: концессия, концессионер, орташа жылдамдық, автомобиль жолы, әкімшілік жауаптылық, интеллектуалдық көлік жүйесі, мемлекеттік ақпараттық жүйелер.

LEGAL ISSUES OF IMPLEMENTING AN AVERAGE SPEED CONTROL SYSTEM AT A CONCESSION FACILITY

Abstract. The article examines the legal issues related to the implementation of a vehicle average speed control system at a concession facility in the field of road infrastructure. The relevance of the study is determined by the fact that modern concession projects are not limited to the construction and operation of an infrastructure facility, but also include intelligent transport systems, digital data exchange channels, photo and video recording tools, and integration with state information resources. At the same time, although the concessionaire possesses the technical infrastructure for recording offences, it is not an entity authorized to independently bring road users to administrative liability. In this regard, the issue arises of distinguishing the functions of the concessionaire, authorized state bodies and operators of state information systems. The author analyzes the legislation of the Republic of Kazakhstan on concessions, roads, road traffic, administrative liability, informatization and personal data protection, and substantiates the need to improve the legal regulation of integration of the concessionaire's intelligent transport systems with state information systems, determine the procedural status of transmitted data and allocate responsibility among the participants of the concession project.

Key words: concession, concessionaire, average speed, road, administrative liability, intelligent transport system, state information systems.

Введение

В современных условиях развитие транспортной инфраструктуры Республики Казахстан все в большей степени связано с применением концессионных механизмов и иных форм государственно-частного партнерства [2;10]. Концессия позволяет объединить публичный интерес государства в создании и эксплуатации инфраструктурного объекта с организационными, техническими и финансовыми возможностями частного сектора [2]. Вместе с тем реализация концессионных проектов в сфере автомобильных дорог показывает, что основные правовые сложности возникают не только на стадии строительства, но и на последующей стадии эксплуатации объекта.

Особую актуальность приобретает вопрос внедрения интеллектуальных транспортных систем, включая системы контроля средней скорости движения транспортных средств [4, с.8]. Данный механизм направлен на повышение безопасности дорожного движения, поскольку позволяет фиксировать не разовое превышение скорости в конкретной точке, а нарушение скоростного режима на определенном участке дороги [1;8]. Тем самым средняя скорость выступает более комплексным показателем поведения водителя на дороге.

Однако правовое значение системы контроля средней скорости выходит за пределы технической эксплуатации автомобильной дороги. Такая система затрагивает вопросы административной ответственности, доказательственного значения данных фото- и видеофиксации, информационной безопасности, защиты персональных данных, межведомственного взаимодействия и доступа концессионера к государственным цифровым ресурсам [1;5;6;7]. В результате возникает сложная правовая конструкция, в которой частный субъект обеспечивает техническую фиксацию, но юридическое оформление административного правонарушения осуществляется в публично-правовом порядке.

Актуальность исследования обусловлена тем, что действующее законодательство Республики Казахстан содержит отдельные нормы о концессиях, автомобильных дорогах, дорожном движении, административном производстве и информатизации, однако не всегда обеспечивает их системное взаимодействие применительно к цифровым инструментам контроля на концессионных объектах. В частности, недостаточно урегулированы вопросы процессуального статуса данных, передаваемых концессионером, сроков и порядка интеграции с государственными информационными системами, а также распределения ответственности в случае невозможности полноценного применения системы по причинам, не зависящим от концессионера.

Цель настоящей статьи заключается в выявлении и анализе правовых проблем внедрения системы контроля средней скорости на объекте концессии, а также в выработке практических рекомендаций по совершенствованию законодательства и договорного регулирования.

Для достижения указанной цели поставлены следующие задачи: определить правовую природу системы средней скорости как элемента эксплуатации объекта концессии; проанализировать соотношение технических функций концессионера и публичных полномочий государства; рассмотреть проблемы интеграции с государственными информационными системами; исследовать вопросы допустимости и достоверности данных фото- и видеофиксации; сформулировать предложения по совершенствованию правового регулирования.

Методологическую основу исследования составляют формально-юридический, системный, сравнительно-правовой и аналитический методы. Формально-юридический метод используется при анализе нормативных правовых актов. Системный метод позволяет рассмотреть внедрение средней скорости не как отдельную техническую задачу, а как элемент концессионного, административного и информационного регулирования. Аналитический метод применяется для выявления пробелов и противоречий в действующем правовом регулировании.

1. Правовая природа системы контроля средней скорости в концессионном проекте

Система контроля средней скорости представляет собой комплекс технических, программных и организационных средств, позволяющих определить скорость движения транспортного средства на определенном участке дороги путем сопоставления времени его проезда через начальную и конечную контрольные точки [8]. В отличие от точечной фиксации, которая устанавливает скорость в конкретном месте, данный механизм

оценивает поведение водителя на протяжении всего контролируемого участка.

С правовой точки зрения такая система имеет смешанную природу. С одной стороны, она является элементом эксплуатации автомобильной дороги и может быть предусмотрена техническими, эксплуатационными или договорными требованиями к концессионному объекту. С другой стороны, результаты ее функционирования используются для целей административного производства, поскольку могут служить основанием для привлечения лица к ответственности за нарушение установленного скоростного режима [1;7;8].

Законодательство о концессиях исходит из того, что концессионер принимает на себя обязательства по созданию, реконструкции или эксплуатации объекта концессии в соответствии с условиями концессионного договора [2]. В сфере автомобильных дорог такие обязательства могут включать обеспечение безопасного движения, техническое содержание объекта, обслуживание систем взимания платы, мониторинга и контроля [3;4]. Следовательно, установка и обслуживание средств фиксации средней скорости могут рассматриваться как часть эксплуатационной функции концессионера.

Вместе с тем концессионер не является органом административной юрисдикции. Он не вправе самостоятельно признавать лицо совершившим административное правонарушение, оформлять предписание о необходимости уплаты штрафа либо применять меры административного воздействия. Указанные полномочия относятся к сфере публичной власти и реализуются уполномоченными государственными органами в порядке, установленном Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях [1].

Именно в этом проявляется ключевая особенность системы средней скорости на объекте концессии: концессионер может обеспечить техническую возможность фиксации события, однако правовое последствие такого события возникает только при включении данных в установленную государством процедуру административного производства. Иными словами, техническая фиксация сама по себе не равна юридическому установлению правонарушения.

Представляется, что правовая природа системы средней скорости должна определяться через категорию «информационно-доказательственного элемента» эксплуатации объекта концессии. Концессионер формирует исходные данные, которые потенциально могут иметь доказательственное значение, но их процессуальное использование должно осуществляться только при соблюдении требований законодательства об административных правонарушениях, информатизации, защите персональных данных и информационной безопасности [1;5;6;7].

Данный подход позволяет избежать двух крайностей. Первая крайность состоит в чрезмерном расширении полномочий концессионера, при котором частный субъект фактически подменяет государственный орган. Вторая крайность заключается в сведении роли концессионера исключительно к техническому обслуживанию камер, без учета того, что от качества его данных зависит законность последующего административного производства. Оптимальной является модель, при которой концессионер признается техническим и информационным участником процесса фиксации, но не субъектом административного наказания.

2. Нормативная основа внедрения средней скорости и проблема межотраслевого регулирования

Правовое регулирование системы контроля средней скорости формируется на стыке нескольких отраслей законодательства [1;2;3;4;5;6;8]. Ключевое значение имеют нормы законодательства о концессиях, автомобильных дорогах, дорожном движении, административной ответственности, информатизации и персональных данных.

Законодательство о концессиях определяет общие рамки реализации

концессионного проекта, распределение обязанностей между концедентом и концессионером, а также условия эксплуатации объекта [2]. Однако оно не содержит детального регулирования цифровых систем контроля, используемых на объекте концессии. Это объяснимо, поскольку закон о концессиях носит рамочный характер и не может подробно регулировать все технические элементы конкретных инфраструктурных проектов.

Законодательство об автомобильных дорогах регулирует правовые, организационные и экономические основы управления автомобильными дорогами, включая вопросы пользования, содержания и эксплуатации дорог [3]. В контексте темы настоящей статьи данное законодательство важно потому, что система средней скорости непосредственно связана с безопасным и надлежащим использованием автомобильной дороги.

Законодательство о дорожном движении устанавливает требования к участникам дорожного движения, полномочия государственных органов и общие основы обеспечения безопасности [4]. Система средней скорости является инструментом реализации публичной цели по предупреждению нарушений и снижению аварийности. Однако она должна функционировать таким образом, чтобы не нарушать принцип правовой определенности и процессуальные гарантии участников дорожного движения.

Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях определяет составы правонарушений, порядок привлечения к ответственности, процессуальные права лиц и особенности производства по делам, выявленным с применением технических средств [1]. Для системы средней скорости особое значение имеют нормы, связанные с превышением установленной скорости, автоматической фиксацией и оформлением предписаний.

Кроме того, существенное значение имеет регулирование Единого реестра административных производств. ЕРАП является государственным информационным ресурсом, в котором формируются и учитываются административные производства [7]. При фиксации нарушений средствами фото- и видеофиксации именно корректное поступление сведений в соответствующие государственные системы обеспечивает юридическую реализуемость механизма привлечения к ответственности [1;7].

Наконец, законодательство об информатизации и персональных данных имеет значение в части создания, эксплуатации и интеграции информационных систем, а также защиты сведений, обрабатываемых при фиксации движения транспортных средств. Даже если государственный регистрационный номер сам по себе не всегда позволяет напрямую идентифицировать физическое лицо, в совокупности с данными государственных баз он может быть связан с конкретным собственником или владельцем транспортного средства. Поэтому обработка таких данных должна соответствовать требованиям законности, целевого использования, минимизации и защиты информации [5;6].

Следует отметить, что межотраслевой характер регулирования является одной из главных причин правовой неопределенности. Каждый нормативный блок регулирует свой участок отношений, однако внедрение средней скорости требует их практического соединения. Концессионное право отвечает на вопрос, кто обязан обеспечить эксплуатацию системы. Административное право отвечает на вопрос, каким образом нарушение превращается в юридически значимое производство. Информационное право отвечает на вопрос, как данные передаются и защищаются. Проблема заключается в том, что между этими блоками не всегда существует четкий процедурный мост.

В этой связи представляется необходимым формирование специального правового механизма внедрения цифровых систем контроля на концессионных объектах. Такой механизм может быть закреплен либо в подзаконном нормативном акте, либо в типовых требованиях к концессионным проектам в сфере автомобильных дорог, либо

непосредственно в концессионном договоре и приложениях к нему.

3. Интеграция с государственными информационными системами как условие юридической эффективности

Одной из центральных проблем внедрения системы средней скорости является интеграция информационных систем концессионера с государственными информационными системами [5;7]. На практике наличие камер, серверов, программного обеспечения и каналов связи не означает автоматической возможности применения административной ответственности. Для этого необходимо, чтобы данные были приняты уполномоченной государственной системой, соответствовали установленному формату и могли быть использованы в рамках административного производства [1;7].

Интеграция включает несколько элементов: техническое подключение, согласование форматов данных, обеспечение защищенного канала передачи, применение электронных подписей или иных средств подтверждения целостности информации, тестирование обмена [5;6;7], а также определение ответственных лиц со стороны концессионера и государственных органов. Каждый из этих элементов имеет не только техническое, но и правовое значение.

Если данные переданы с нарушением установленного формата либо не могут быть проверены на целостность, возникает риск признания их ненадлежащими. Если отсутствует правовое основание для передачи сведений, возникает риск нарушения законодательства о персональных данных и информатизации. Если государственная система не принимает данные по техническим причинам, система средней скорости фактически остается неработающей с точки зрения административного производства, несмотря на ее техническую готовность.

Особую сложность представляет распределение ответственности за задержки или сбои интеграции. Концессионер может выполнить свои обязательства по приобретению, установке и настройке оборудования, однако применение системы будет зависеть от действий государственных органов, операторов государственных информационных систем и иных субъектов цифровой инфраструктуры. В такой ситуации формальное возложение всей ответственности на концессионера является необоснованным.

Представляется, что в концессионных договорах и сопутствующих документах необходимо заранее закреплять:

1. перечень информационных систем, с которыми должна быть обеспечена интеграция;
2. состав данных, подлежащих передаче;
3. технические и правовые требования к формату передачи;
4. сроки рассмотрения заявок на подключение и тестирование;
5. порядок устранения ошибок интеграции;
6. ответственность сторон за действия или бездействие в пределах их контроля;
7. последствия невозможности запуска системы по причинам, зависящим от государственных органов.

Без такого регулирования возникает риск, что концессионер будет оцениваться как нарушивший эксплуатационные обязательства, хотя фактическая причина неработоспособности системы находится вне его сферы контроля. Это противоречит принципу справедливого распределения рисков в концессионных отношениях.

Кроме того, интеграция с государственными системами должна рассматриваться не как факультативная техническая услуга, а как публично значимый элемент концессионного проекта. Если государство в лице концедента заинтересовано в применении средней скорости для обеспечения безопасности, оно должно обеспечить надлежащую институциональную поддержку подключения, включая координацию между уполномоченными органами.

Авторская позиция заключается в том, что в концессионных проектах цифровая интеграция должна квалифицироваться как совместное обязательство публичной и частной стороны. Концессионер отвечает за свою информационную систему, достоверность формируемых данных и соблюдение технических требований. Государство отвечает за готовность государственных информационных ресурсов, нормативную определенность процедуры и организацию межведомственного взаимодействия.

4. Доказательственное значение данных и судебно-практические риски

Система средней скорости может быть эффективной только при условии, что формируемые ею данные обладают достаточной степенью достоверности и могут быть проверены лицом, привлекаемым к административной ответственности. В противном случае возрастает количество споров, связанных с ошибочной идентификацией транспортного средства, некорректным расчетом скорости, неправильным определением участка фиксации или отсутствием необходимых материалов.

Для административного производства значение имеют не только итоговые сведения о превышении скорости, но и весь набор исходных данных: государственный регистрационный номер транспортного средства, дата и время въезда на участок, дата и время выезда, координаты или место расположения контрольных точек, расстояние между ними, установленный скоростной режим, алгоритм расчета средней скорости, фотоизображения транспортного средства, сведения о техническом средстве фиксации и подтверждение неизменности данных.

Судебная и административная практика по делам, связанным с автоматической фиксацией нарушений, показывает, что ключевыми основаниями для оспаривания являются сомнения в достоверности данных, несоответствие сведений фактическим обстоятельствам, ошибки идентификации транспортного средства и отсутствие достаточных материалов для проверки события правонарушения. Для системы средней скорости эти риски усиливаются, поскольку нарушение определяется не одним измерением, а расчетом на основании нескольких взаимосвязанных данных.

Следует подчеркнуть, что автоматизация административного производства не отменяет принципов законности, презумпции невиновности и права на защиту. Лицо, привлекаемое к ответственности, должно иметь реальную возможность ознакомиться с материалами, понять механизм расчета, проверить место и время фиксации, а также обжаловать предписание. Если система является непрозрачной для гражданина, ее легитимность снижается, даже если технически она функционирует корректно.

Особое значение имеет вопрос доступа к материалам фиксации. Участник дорожного движения должен иметь возможность получить не только итоговую сумму штрафа, но и данные, подтверждающие факт нарушения. В противном случае обжалование становится формальным, поскольку лицо не может оценить корректность расчета и полноту доказательственной базы.

В этой связи представляется целесообразным нормативно закрепить минимальный состав материалов, который должен быть доступен лицу при фиксации превышения средней скорости. Такой состав должен включать: изображения транспортного средства в начальной и конечной точках, время фиксации, место фиксации, расчет средней скорости, указание на допустимую скорость, сведения о техническом средстве и информацию о порядке обжалования.

Отдельного внимания заслуживает вопрос технической исправности и поверки средств измерения. Если система средней скорости основана на измерении времени и расстояния, то данные параметры должны быть надежными и проверяемыми. Любое сомнение в корректности измерений может повлечь оспаривание административного материала. Поэтому требования к метрологическому обеспечению, калибровке, техническому обслуживанию и аудиту программных алгоритмов должны быть

закреплены заранее.

Необходимо также учитывать, что концессионер, формирующий исходные данные, может быть вовлечен в судебные или административные споры в качестве лица, предоставляющего техническую информацию. Следовательно, он должен иметь внутренние процедуры хранения данных, журналирования операций, подтверждения целостности файлов и предоставления сведений по запросу уполномоченных органов. Иначе даже корректно зафиксированное нарушение может быть поставлено под сомнение из-за недостаточной доказательственной инфраструктуры.

5. Информационная безопасность и защита персональных данных

Внедрение системы средней скорости неизбежно связано с обработкой информации о транспортных средствах, маршрутах движения и времени проезда. В ряде случаев такая информация может быть связана с конкретными физическими лицами через сведения о собственнике или владельце транспортного средства. Поэтому система должна соответствовать требованиям законодательства о персональных данных и информатизации.

Правовой режим таких данных должен определяться с учетом цели их обработки. Если сведения собираются для обеспечения безопасности дорожного движения и административного производства, они не могут использоваться для иных целей, не предусмотренных законом или договором [5;6]. Принцип целевого ограничения имеет важное значение, поскольку транспортные данные могут раскрывать поведенческие маршруты лица и затрагивать его частную жизнь.

Следует отметить, что концессионер в данном случае находится в особом положении. Он не является государственным органом, но участвует в обработке данных, которые могут использоваться в публично-правовых целях. Это требует четкого определения его статуса: является ли он владельцем информационной системы, оператором данных, обработчиком по поручению государства либо самостоятельным участником информационного обмена. От ответа на этот вопрос зависит объем его обязанностей и ответственности.

Неопределенность статуса концессионера может привести к практическим проблемам. Например, при возникновении утечки данных, ошибочной передаче информации или неправомерном доступе к материалам фиксации необходимо установить, кто отвечает за нарушение: концессионер, государственный орган, оператор информационной системы или иное лицо. Если соответствующие обязанности не разграничены, защита прав граждан и интересов государства становится затруднительной.

Представляется, что в рамках внедрения системы средней скорости должны быть закреплены следующие требования:

1. определение правового статуса концессионера при обработке данных;
2. установление целей и пределов обработки информации;
3. регламентация сроков хранения данных;
4. применение защищенных каналов связи;
5. фиксация всех операций с данными;
6. разграничение доступа между сотрудниками концессионера и государственных органов;
7. ответственность за несанкционированное изменение, удаление или передачу сведений.

Кроме того, необходимо предусмотреть регулярный аудит информационной безопасности системы. Данные, используемые для административной ответственности, должны быть защищены не только от внешнего вмешательства, но и от внутреннего несанкционированного изменения. Иначе возникает риск подрыва доверия к системе автоматической фиксации.

Таким образом, информационная безопасность является не вспомогательным техническим вопросом, а юридическим условием допустимости и надежности системы средней скорости.

6. Проблема распределения рисков между концессионером и государством

Одним из наиболее значимых вопросов является распределение рисков между концессионером и государством. В классической модели концессии частный партнер принимает на себя определенные риски, связанные со строительством, эксплуатацией, финансированием или техническим состоянием объекта [2;10]. Однако цифровые системы контроля создают новый вид риска, который можно условно обозначить как риск государственной цифровой зависимости.

Суть данного риска заключается в том, что концессионер может выполнить техническую часть обязательств, но результат не будет достигнут без действий государственных органов или операторов государственных информационных систем. Например, система может быть готова к фиксации и передаче данных, но не функционировать в полном объеме из-за отсутствия подключения, несогласованности форматов, задержки тестирования или отсутствия регламента обмена [7].

В таких условиях необходимо различать техническую готовность системы и юридическую готовность системы. Техническая готовность означает наличие оборудования, программного обеспечения, каналов связи и персонала. Юридическая готовность означает наличие нормативного основания, утвержденных процедур, интеграции с государственными системами и возможности использования данных в административном производстве.

Если эти категории не разграничиваются, возникает риск необоснованной оценки деятельности концессионера. Например, концессионер может быть признан не обеспечившим работу системы, хотя фактически препятствие связано с отсутствием действий со стороны государства. Такая ситуация нарушает баланс концессионного договора и может привести к спорам между сторонами.

Авторская позиция состоит в том, что риск цифровой интеграции не должен автоматически возлагаться на концессионера. Он должен распределяться в зависимости от того, в чьей сфере контроля находится соответствующее действие. Концессионер отвечает за свою систему и качество данных. Государство отвечает за нормативную и институциональную возможность использования этих данных. Операторы государственных информационных систем отвечают за техническую доступность и корректную работу соответствующих ресурсов в пределах своей компетенции.

Для практического решения данной проблемы необходимо включать в концессионные договоры специальные положения о цифровых системах. Такие положения должны предусматривать не только обязанность концессионера установить оборудование, но и обязанность публичной стороны обеспечить координацию с уполномоченными органами, доступ к необходимым интеграционным сервисам и своевременное согласование технических требований.

Заключение

Внедрение системы контроля средней скорости на объекте концессии является объективным этапом развития современной транспортной инфраструктуры. Такая система отвечает публичному интересу, поскольку направлена на повышение безопасности дорожного движения, снижение аварийности и обеспечение дисциплины водителей [4;8]. Вместе с тем ее применение требует не только технической готовности, но и полноценной правовой архитектуры.

Проведенный анализ позволяет сформулировать следующие выводы.

Во-первых, система средней скорости на объекте концессии имеет смешанную правовую природу. Она является элементом эксплуатации автомобильной дороги, но

одновременно формирует данные, используемые в административном производстве. В связи с этим концессионер не может рассматриваться как субъект административного наказания, однако его роль не сводится к техническому обслуживанию оборудования.

Во-вторых, действующее регулирование имеет межотраслевой характер и включает нормы концессионного, административного, транспортного и информационного законодательства. Проблема заключается не в полном отсутствии правовых норм, а в недостаточной согласованности этих норм применительно к цифровым системам контроля на концессионных объектах.

В третьих, юридическая эффективность системы средней скорости зависит от интеграции с государственными информационными системами. Без корректной передачи данных в установленном порядке техническая фиксация не способна породить полноценные правовые последствия в виде административного производства.

В четвертых, особое значение имеет доказательственное качество данных. Для соблюдения прав участников дорожного движения необходимо обеспечить доступность материалов фиксации, прозрачность расчета средней скорости, проверяемость технических параметров и возможность эффективного обжалования.

В пятых, внедрение системы средней скорости требует четкого регулирования вопросов информационной безопасности и защиты персональных данных. Данные о движении транспортных средств могут быть связаны с конкретными лицами и потому должны обрабатываться только в законных целях, с применением надлежащих мер защиты.

На основании изложенного представляется целесообразным предложить следующие практические рекомендации:

1. закрепить в законодательстве или подзаконных актах специальный порядок внедрения систем средней скорости на концессионных автомобильных дорогах;
2. определить правовой статус концессионера как участника информационного обмена при фиксации административных правонарушений;
3. установить минимальный состав данных и материалов, необходимых для привлечения лица к ответственности за превышение средней скорости;
4. предусмотреть обязательные сроки и процедуры интеграции информационных систем концессионера с государственными информационными системами;
5. разграничить ответственность концессионера, концедента, уполномоченных органов и операторов государственных информационных систем;
6. закрепить требования к хранению, защите и аудиту данных, используемых при автоматической фиксации;
7. обеспечить прозрачный механизм доступа граждан к материалам фиксации и эффективный порядок обжалования.

Таким образом, правовая проблема внедрения системы средней скорости на объекте концессии заключается не столько в самой возможности применения данной технологии, сколько в необходимости согласования частной эксплуатационной функции концессионера с публично-правовой природой административной ответственности. Только при наличии ясного распределения полномочий, надежной цифровой интеграции и процессуальных гарантий система средней скорости сможет выполнять свою основную задачу: обеспечивать безопасность дорожного движения в рамках законной, прозрачной и справедливой процедуры.

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК.
2. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 167-III «О концессиях».

3. Закон Республики Казахстан от 17 июля 2001 года № 245-ІІ «Об автомобильных дорогах».
4. Закон Республики Казахстан от 17 апреля 2014 года № 194-V «О дорожном движении».
5. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК «Об информатизации».
6. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите».
7. Приказ исполняющего обязанности Генерального Прокурора Республики Казахстан от 10 июля 2020 года № 85 «Об утверждении Правил ведения Единого реестра административных производств».
8. Совместный приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан и Министра транспорта Республики Казахстан от 14 марта 2025 года № 83 «Об утверждении Методики расчета средней скорости движения транспортных средств и Адресной программы контроля средней скорости движения транспортных средств».
9. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 7 «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях».
10. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. Paris: OECD Publishing, 2012.

УДК 347.963

Искаков А.А.

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы правового регулирования прокурорского надзора в сфере предпринимательства в Республике Казахстан в условиях модернизации системы государственного контроля и усиления гарантий защиты прав субъектов бизнеса. Исследуется правовая природа прокурорского надзора как особого публично-правового механизма обеспечения законности, направленного на защиту предпринимателей от незаконного вмешательства государственных органов и одновременно на обеспечение соблюдения требований законодательства в предпринимательской деятельности. Особое внимание уделено анализу действующего законодательства Республики Казахстан, регулирующего порядок проведения прокурорских проверок, их пределы и основания осуществления. Выявлены проблемы отсутствия легального определения прокурорской проверки, недостаточной регламентации порядка привлечения специалистов государственных органов к проведению проверочных мероприятий, а также недостаточной определенности механизмов межведомственного взаимодействия при осуществлении надзорной деятельности. Рассмотрены современные тенденции развития прокурорского надзора, связанные с цифровизацией контрольных процедур, внедрением риск-ориентированного подхода и расширением правозащитной функции прокуратуры. На основе проведенного анализа сформулированы предложения по совершенствованию законодательства Республики Казахстан, направленные на разграничение прокурорского надзора и

государственного контроля, повышение прозрачности правоприменительной практики и усиление гарантий защиты прав и законных интересов субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: прокурорский надзор; предпринимательство; прокурорская проверка; защита прав предпринимателей; государственный контроль; законность; Республика Казахстан.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПкерлік САЛАСЫНДАҒЫ ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік саласындағы прокурорлық қадағалауды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері мемлекеттік бақылау жүйесін жаңғырту және кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау кепілдіктерін күшейту жағдайында қарастырылады. Прокурорлық қадағалаудың құқықтық табиғаты заңдылықты қамтамасыз етудің ерекше жария-құқықтық тетігі ретінде зерттеледі. Ол бір жағынан кәсіпкерлерді мемлекеттік органдардың заңсыз араласуынан қорғауға, екінші жағынан кәсіпкерлік қызметте заң талаптарының сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Республикасының прокурорлық тексерулерді жүргізу тәртібін, олардың шектерін және негіздерін реттейтін қолданыстағы заңнамасына талдау жасалады. Зерттеу барысында прокурорлық тексерудің заңнамалық анықтамасының болмауы, тексерулерге мемлекеттік органдар мамандарын тарту тәртібінің жеткілікті реттелмеуі және ведомствоаралық өзара іс-қимыл тетіктерінің толық айқындалмауы сияқты мәселелер анықталды. Сонымен қатар прокурорлық қадағалаудың цифрландыру, тәуекелге бағдарланған тәсілдерді енгізу және прокуратураның құқық қорғау функцияларын кеңейту жағдайындағы даму үрдістері қарастырылды. Зерттеу нәтижесінде прокурорлық қадағалау мен мемлекеттік бақылаудың аражігін нақты айқындауға, құқық қолдану тәжірибесінің ашықтығын арттыруға және кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау кепілдіктерін күшейтуге бағытталған ұсыныстар тұжырымдалды.

Кілт сөздер: прокурорлық қадағалау; кәсіпкерлік; прокурорлық тексеру; кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау; мемлекеттік бақылау; заңдылық; Қазақстан Республикасы.

PROSECUTORIAL SUPERVISION IN THE FIELD OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION AND WAYS OF IMPROVEMENT

Abstract. The article examines current issues of legal regulation of prosecutorial supervision in the field of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan in the context of modernization of the state control system and strengthening guarantees for the protection of business entities' rights. The legal nature of prosecutorial supervision is analyzed as a special public-law mechanism aimed at ensuring legality, protecting entrepreneurs from unlawful interference by state authorities, and simultaneously ensuring compliance with legal requirements in business activities. Particular attention is paid to the analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan governing prosecutorial inspections, their legal grounds, scope, and procedural limits. The study identifies several significant issues, including the absence of a statutory definition of prosecutorial inspection, insufficient regulation of the involvement of specialists from other state bodies in inspection activities, and the lack of clear mechanisms for interagency cooperation within supervisory procedures. The article also explores modern trends in the development of prosecutorial supervision, including the digitalization of control mechanisms, the implementation of a risk-based approach, and the expansion of the human rights protection function of the prosecutor's office. Based on the conducted research, proposals are formulated to

improve the legislation of the Republic of Kazakhstan by clearly distinguishing prosecutorial supervision from state control, increasing transparency in law enforcement practice, and strengthening legal guarantees for the protection of the rights and legitimate interests of business entities.

Key words: prosecutorial supervision; entrepreneurship; prosecutorial inspection; protection of entrepreneurs' rights; state control; legality; Republic of Kazakhstan.

В современных условиях развитие предпринимательства выступает одним из ключевых факторов экономической устойчивости государства, инвестиционной привлекательности и формирования доверия между бизнесом и публичной властью. В этой связи особое значение приобретает деятельность органов прокуратуры, направленная на обеспечение законности, предупреждение незаконного вмешательства государственных органов в предпринимательскую деятельность и защиту прав субъектов бизнеса.

Актуальность темы обусловлена тем, что в Республике Казахстан за последние годы произошла трансформация подходов к государственному контролю и надзору в сфере предпринимательства: от преимущественно плановых проверок к профилактическому контролю, риск-ориентированному подходу, цифровому мониторингу и усилению правозащитной функции прокуратуры. Вместе с тем правовое регулирование прокурорских проверок в сфере предпринимательства сохраняет ряд нерешенных вопросов. В частности, в законодательстве отсутствует легальное определение прокурорской проверки, недостаточно урегулирован порядок привлечения специалистов иных государственных органов к прокурорским проверкам, а также не в полной мере определены пределы взаимодействия прокуратуры с контрольно-надзорными органами.

Целью настоящего исследования является выявление проблем правового регулирования деятельности органов прокуратуры в сфере предпринимательства и разработка предложений по совершенствованию законодательства Республики Казахстан. Для достижения указанной цели поставлены следующие задачи: раскрыть правовую природу прокурорской проверки в сфере предпринимательства; проанализировать пределы прокурорского вмешательства в деятельность субъектов бизнеса; определить проблемы взаимодействия прокуратуры с иными государственными органами; обосновать предложения по совершенствованию правового регулирования прокурорского надзора в рассматриваемой сфере.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие при осуществлении прокурорского надзора в сфере предпринимательства. Предметом исследования выступают нормы законодательства Республики Казахстан, регулирующие деятельность органов прокуратуры по защите прав и законных интересов субъектов предпринимательства.

Методологическую основу исследования составили формально-юридический, системный, сравнительно-правовой методы, а также метод анализа правоприменительной практики.

Научная новизна исследования заключается в обосновании необходимости законодательного закрепления понятия прокурорской проверки в сфере предпринимательства, а также в разработке предложений по нормативному разграничению прокурорского надзора и государственного контроля в целях исключения дублирования полномочий государственных органов.

Конституционный Закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII О прокуратуре (далее – КЗРК О прокуратуре[1]) в ст.ст.17-18 устанавливает режим прокурорских проверок, как одну из форм высшего надзора прокуратуры, осуществляемого именем Республики Казахстан.

Следует подчеркнуть, что прокурорский надзор в сфере предпринимательства не должен рассматриваться как дополнительная форма государственного контроля за бизнесом. Его правовая природа заключается прежде всего в защите субъектов предпринимательства от незаконного вмешательства государственных органов, местных исполнительных и представительных органов, органов местного самоуправления и их должностных лиц.

В этом смысле прокурорская проверка в сфере предпринимательства имеет двойственную правовую природу. С одной стороны, она является формой высшего надзора за соблюдением законности. С другой стороны, она выступает специальной правовой гарантией защиты бизнеса от административного давления, незаконных проверок, необоснованного истребования документов, создания искусственных барьеров и иных форм вмешательства в предпринимательскую деятельность.

Именно поэтому пределы прокурорской проверки в сфере предпринимательства должны быть определены максимально четко. Недостаточная регламентация таких пределов может привести к смешению прокурорского надзора с функциями иных контрольно-надзорных органов, что противоречит принципу недопустимости необоснованного вмешательства государства в деятельность субъектов предпринимательства.

В Республике Казахстан с 2000 года действует обязательная регистрация проверок бизнеса в Комитете по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры (далее - Комитет[2]). С 2015 года были полностью запрещены плановые проверки бизнеса. На смену плановым проверкам был внедрен профилактический контроль на основе системы управления рисками (СУР).

В 2024–2026 годах надзорная деятельность Генеральной прокуратуры Республики Казахстан сместилась с тотальных плановых проверок бизнеса на аналитический мониторинг, автоматизированный профилактический контроль и усиленную защиту прав предпринимателей. На сайте Генеральной прокуратуры Республики Казахстан публикуются Списки профилактического контроля (полугодичных). Например, 24 декабря 2025 года Генпрокуратура опубликовала Список профилактического контроля и надзора субъекта (субъекта) на 1 полугодие 2026 года в разрезе территориальных органов контроля и надзора и субъектов (объектов) контроля по соблюдению законодательства Республики Казахстан в различных сферах, например, на объектах социальной инфраструктуры, при проведении операций по недропользованию, в сфере архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения, в области гражданской обороны и пожарной безопасности[3] и т.п.

Тем не менее, определения проверок, проводимых органами прокуратуры КЗРК О прокуратуре не содержит. В соответствии Правилами назначения и проведения органами прокуратуры проверок, анализа состояния законности, а также осуществления оценки актов, вступивших в силу, утвержденными приказом Генерального Прокурора №32 от 17 января 2023 года[4]: «Проверка соблюдения законности, анализ состояния законности и оценка актов, вступивших в силу являются формами высшего надзора органов прокуратуры и осуществляются в целях реализации задач, предусмотренных в ст. 4 КЗРК О прокуратуре». В данном правовом источнике определение прокурорских проверок, так таковых также отсутствует. Поэтому обратимся к теории и практике законодательства зарубежных государств.

В самом широком смысле проведение прокурором проверок является основным способом выявления нарушений действующего законодательства. «Прокурорская проверка - основное правовое средство выявления и пресечения нарушений закона (правонарушений) и установления обстоятельств, им способствовавших»[5].

Анализ определений совокупности терминов «прокурорская проверка» дает основания выделить две позиции, отражающие значение, признаки, свойства полномочий органов прокуратуры на проведение проверок. К одной группе следует отнести определения, характеризующие прокурорские проверки в качестве «разновидности средств прокурорского надзора по выявлению нарушений закона»[6,с.140-145]. Другая группа исследователей определяет прокурорскую проверку как «широко используемое на практике полномочие прокурора по надзору за точным и единообразным исполнением законов должностными лицами, метод осуществления высшего надзора»[7,с.105, 106. 122].

По нашему мнению, КЗРК О прокуратуре необходимо дополнить определением прокурорской проверки, как формы высшего надзора прокуратуры в Республике Казахстан, примерно следующего содержания:

«Прокурорской проверкой является «проводимый органами прокуратуры в пределах высшего надзора за законностью комплекс правовых действий по предупреждению, выявлению, пресечению правонарушений и установлению обстоятельств, им способствовавших в целях принятия специальных мер прокурорского реагирования». Применительно к деятельности прокуроров в рассматриваемой сфере правоотношений, в нормативных правовых актах, данную формулировку следует добавить – «в сфере предпринимательства».

Тем не менее, в отличие от ранее действующего ЗРК О прокуратуре от 30 июня 2017 года № 155- VII[8] действующий КЗРК О прокуратуре в п.2 ст.18 устанавливает субъектный состав, определяющий границы прокурорских проверок, выделяя при этом субъектов частного предпринимательства. В соответствии с п 5) п.1 ст.18 субъекты частного предпринимательства становятся субъектами прокурорских проверок «по фактам вмешательства в их деятельность государственных органов, местных представительных и исполнительных органов, органы местного самоуправления, их должностные лица».

Такая проверка проводится на предмет соблюдения законности по поручению Президента Республики Казахстан, Генерального прокурора Республики Казахстан, либо по согласованию с ним.

Ст.18 КЗРК О прокуратуре определяет также процессуальный порядок таких проверок: сроки, приостановление и возобновление, регистрация, вынесение постановления о проведении (п.4 ст.18), а также прямые ограничения деятельности прокурора при проведении проверок (п.5 ст.18 КЗРК О прокуратуре).

В Правилах назначения и проведения органами прокуратуры проверок соблюдения законности, анализа состояния законности, а также осуществления оценки актов, вступивших в силу, утвержденными приказом Генерального Прокурора №32 от 17 января 2023 года установлен порядок проверок деятельности субъектов частного предпринимательства. В соответствии с п.9 Правил основным документом, с которого начинается проверка является ходатайство (служебная записка), которое должно быть согласовано уполномоченными органами прокуратуры с Генеральным Прокурором и подписана его заместителем, руководителем самостоятельного структурного подразделения Генеральной прокуратуры, Главным военным и транспортным прокурорами, прокурорами областей и приравненными к ним прокурорами либо лицами, исполняющими их обязанности.

Стоит отметить, что определения «встречной проверки» в рассматриваемом законодательстве также не дается, так как законодательство Республики Казахстан не проводят спецификации встречных проверок органов прокуратуры как самостоятельный вид надзора в сфере предпринимательства. Проведение классических встречных проверок для анализа финансово-хозяйственных документов закреплено за органами

государственных доходов (налоговой службой). Смысл и значение встречной проверки заключается в производстве вспомогательного контрольного мероприятия, которое проводится для подтверждения достоверности расчетов, фактов и законности операций между проверяемым лицом и его контрагентами. Соответственно, если органы прокуратуры проводят расследование, проверку законности (например, в рамках уголовного дела или надзора за соблюдением законодательства), она может поручить или направить запрос в налоговые органы, которые, в свою очередь, проводят встречную проверку контрагентов для подтверждения налоговых операций.

Постановление прокурора о проведении проверки подлежит обязательной регистрации в Комитете по правовой статистике и специальным учетам (КПСиСУ), за исключением проверок, проводимых в рамках Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (УПК РК[9]), Предпринимательского кодекса Республики Казахстан, Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (УИК РК[10]), Кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан (КоАП РК[11]), в сфере оперативно-розыскной и контрразведывательной деятельности.

В Постановлении о проведении проверки указываются лица, уполномоченные на проведение проверки, их состав, а также предмет и период проверки могут изменяться или дополняться только в случае крайней необходимости. Срок проведения прокурорской проверки составляет не более 30 рабочих дней, в указанных в законодательстве случаях, он может быть продлен еще до 30 рабочих дней.

Обзор/анализ нормативно-правового материала, регламентирующего правовой режим прокурорских проверок в Республике Казахстан дает основания для некоторых выводов. Во-первых, отмечается нехватка определений используемой терминологии. Во-вторых, соглашаясь с казахстанскими специалистами в том, что регулятивный материал не отражает всей сложности и многоаспектности прокурорских проверок в сфере предпринимательства. В частности, справедливо по нашему мнению, замечание С.Б. Айсина и А.К. Даненбаева, которое авторы сделали, проводя сравнение режима проверок органов прокуратуры и иных контрольно-надзорных, регламентированных в предпринимательском кодексе Республики Казахстан. По их мнению, из-за недоурегулированности в вопросах прокурорских проверок: «..предприниматели Казахстана, испытывают трудности из-за определенных недостатков в действующем законодательстве, которые влекут за собой коррупционные риски и неоднозначную правоприменительную практику при прокурорских проверках»[12].

Данный негативный фактор, сказывается, например, при проведении проверок с привлечением к прокурорским проверкам специалистов государственных и правоохранительных органов. Проблема состоит в том, что Правила, утвержденные приказом Генерального Прокурора №32 от 17 января 2023 года не фиксируют порядок взаимодействия органов прокуратуры со специалистами, привлеченными к проверке, например, налоговых органов, санитарно-эпидемиологической службы и др.).

По данному вопросу Правила (п.16) содержат лишь указание на то, что «специалисты государственных и правоохранительных органов привлекаются по требованию прокурора, адресованному в соответствующие органы, учреждения либо организации. При наличии угрозы жизни и здоровью прокурора, а также угрозы воспрепятствования законной деятельности прокурора сотрудники правоохранительных органов могут быть привлечены к проверке для обеспечения безопасности лиц, осуществляющих проверку».

Исследователи отмечают тот факт, что привлеченные органами прокуратуры государственные контрольно-надзорные органы уже не руководствуются нормами ПК РК, так как действуют в рамках прокурорской проверки[12]. Соответственно в законодательстве, определяющем правовой режим прокурорских проверок следует внести

дополнения о взаимодействии органов прокуратуры с иными контрольно-надзорными органами с определением правового поля такого взаимодействия на предмер проверки в сфере предпринимательской деятельности.

Тем не менее, не смотря на некоторые пробелы в законодательстве Республики Казахстан, устанавливающего режим прокурорских надзора в сфере предпринимательства, за последние годы реформирования правоохранительной системы государства наблюдается значительный прогресс, повышающий эффективность государственных программ, направленных на развитие отечественного предпринимательства, надежности его правовой охраны и защиты. Это касается вопросов взаимодействия органов прокуратуры со специализированными органами в сфере защиты предпринимательства.

Ярким примером такого взаимодействия служит сотрудничество органов прокуратуры с Уполномоченным по защите прав предпринимателей Казахстана (УЗПП) (далее - Бизнес-омбудсмен). Предпринимательский кодекс Республики Казахстан (далее - ПК РК[13]) предоставляет Бизнес-омбудсмену право направлять ходатайства в органы прокуратуры (пп.5) ст.309 ПК РК) для восстановления прав предпринимателей на основании поступивших к нему жалоб на государственные органы. Также Бизнес-омбудсмен может обратиться непосредственно к Президенту Республики Казахстан и в суд (пп.6), 8) ст.309 ПК РК).

Институт Бизнес-омбудсмента представляет собой мост конструктивной медиации между предпринимательством и государством и действует, когда исчерпаны все иные правовые возможности в целях обеспечения благоприятных правовых условий для бизнеса, прежде всего - малого и среднего, с едиными правилами для всех частных инвестиций. В своей деятельности Бизнес-омбудсмен выявляет и устраняет все необоснованные административные и иные ограничения частного бизнеса, а также наиболее очевидные риски произвольного правотворчества и правоприменения в отношении предпринимательства со стороны государственных органов и квазигосорганизаций с публично-правовыми функциями[14].

За 2024–2025 годы в аппарат Бизнес-омбудсмента ежегодно поступает от 3 200 до 4 500 заявлений. По данным из доклада Бизнес-омбудсмента, примерно 40–53% всех обращений разрешаются в пользу бизнеса. Его правозащитная деятельность позволяет спасти для субъектов бизнеса десятки миллиардов тенге[15].

Помимо Бизнес омбудсмента вопросами защиты прав предпринимателей занимается Национальная палата предпринимателей РК «Атамекен» (далее – Палата Атамекен). В своей деятельности Палата Атамекен осуществляют тесное сотрудничество с Генеральной прокуратурой Республики Казахстан для защиты бизнеса от необоснованных проверок, административного давления и уголовного преследования. В процессе сотрудничества Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан и органы прокуратуры для оперативной связи и помощи предпринимателям в регионах реализуют актуальные для современного общества инициативы, такие, например, как создание специальных цифровых сервисов (мобильное приложение «Бизнес тірегі / Прокурор: гражданин»).

Совместно Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен Генеральная прокуратура Республики Казахстан иницируют поправки в законодательство, регулирующее проверки и защиту бизнеса, включая вопросы общественного контроля. Более того, при Палате «Атамекен» действует региональный Совет по защите прав предпринимателей. В компетенцию заседаний Совета, проводимого при участии дирекции Палаты «Атамекен» и представителей органов прокуратуры разбор конкретных жалобы предпринимателей на действия государственных органов. Эффективность сотрудничества органов прокуратуры с Палатой Атамекен подтверждает свыше 300 тыс. защищенных прав предпринимателей, в отношении

которых за 2,5 года прокурорам удалось отменить более 16 тыс. незаконных проверок, 13 тыс. исполнительных производств, 22 тыс. ограничительных мер и 12 тыс. необоснованных административных штрафов на 2,2 млрд тенге[16].

Агентство по защите и развитию конкуренции Республики Казахстан (далее - АЗРК), являясь государственным органом, подчиненным Президенту Республики Казахстан, выступая главным антимонопольным ведомством страны, также является контрольным институтом в области защиты прав предпринимателей[17]. АЗРК пресекает злоупотребления доминирующим положением, картельные сговоры, недобросовестную конкуренцию и обеспечивает соблюдение антимонопольных правил при проведении государственных закупок тесно сотрудничая с органами прокуратуры Республики Казахстан.

АЗРК и органы прокуратуры Республики Казахстана тесно сотрудничают в пресечении монополий, картельных сговоров и защите бизнеса. По вопросам противодействия картельным сговорам взаимодействие АЗРК и органов прокуратуры проявляется в совместных проверках рынков (нефтепродукты, коммунальные услуги, авиатопливо), где прокуратура помогает АЗРК выявлять ценовые манипуляции и согласованные действия. В данном взаимодействии прокуратура осуществляет высший надзор, выявляет нарушения и передает материалы в АЗРК, а также координирует совместные проверки (например, на топливном и газовом рынках)[17].

По вопросам защиты прав бизнеса прокуратура Республики Казахстан также взаимодействует с:

- Агентством по противодействию коррупции (Антикор) (пресечение фактов незаконного вмешательства должностных лиц в дела бизнеса, защита субъектов предпринимательства от бюрократического давления);
- Министерством юстиции Республики Казахстан (МЮ РК[18]) (по вопросам устранения правовых коллизий);
- Министерством финансов РК (Комитет государственных доходов[19]) (координация вопросов налоговых проверок);
- Советы по защите прав предпринимателей и противодействию коррупции (при региональных палатах НПП «Атамекен»);
- Сопредседательские органы при местных акиматах, работающие в сфере защиты прав субъектов предпринимательства на местах;

Региональный координационный совет[20] и др.

Генеральный прокурор Республики Казахстан проводит также ежегодные встречи с представителями бизнеса. Данные встречи имеют значение не только как форма публичного диалога, но и как механизм выявления системных проблем правоприменения в сфере предпринимательства. В ходе данных мероприятий на площадке высшего надзорного органа обсуждаются ключевые вопросы защиты предпринимателей, минимизация вмешательства государства в экономику, смягчение уголовной ответственности для бизнеса, ужесточение ответственности чиновников за вмешательство в предпринимательскую деятельность[21].

Важной тенденцией развития отношений в защите прав и законных интересов предпринимателей является наделение Генерального прокурора Республики Казахстан функциями инвестиционного омбудсмана с правом защиты прав инвесторов в регионах местными прокурорами[22]. Цель деятельности прокурора в данном направлении заключается в сопровождении инвестиционных проектов. «Независимо от того, отечественный это или иностранный инвестор, с момента запуска проекта до его фактической реализации за ним закрепляется отдельный инвестиционный прокурор»[23].

На первом форуме по защите инвестиций, прошедшем 9 апреля 2026 года в Астане Генеральный Прокурор Республики Казахстан Б.Асыллов резюмировал: «Наша задача –

обеспечить такие условия, при которых инвестор будет уверен: его проект защищён законом, решения принимаются своевременно, а правила игры остаются понятными и стабильными»[24].

Вместе с тем наделение Генерального прокурора функциями инвестиционного омбудсмана требует четкого разграничения надзорной функции прокуратуры и медиативно-согласительной функции инвестиционного омбудсмана. В противном случае возникает риск смещения правозащитного, надзорного и административно-координационного механизмов защиты инвесторов.

По результатам проведенного исследования можно сформулировать следующие выводы.

Во-первых, прокурорский надзор в сфере предпринимательства должен рассматриваться прежде всего как механизм защиты бизнеса от незаконного вмешательства государства, а не как дополнительная форма контроля за субъектами предпринимательства.

Во-вторых, отсутствие легального определения прокурорской проверки создает риск неоднозначного толкования пределов прокурорского вмешательства. В связи с этим целесообразно дополнить Конституционный закон Республики Казахстан «О прокуратуре» понятием прокурорской проверки в сфере предпринимательства.

В-третьих, действующее регулирование недостаточно раскрывает порядок привлечения специалистов государственных и правоохранительных органов к прокурорским проверкам. Это может привести к дублированию функций контролирующих органов и расширительному толкованию предмета проверки.

В-четвертых, необходимо нормативно закрепить механизм межведомственного взаимодействия прокуратуры с налоговыми, антимонопольными, санитарно-эпидемиологическими и иными органами при проведении проверок в сфере предпринимательства. Такой порядок должен определять пределы участия специалистов, объем предоставляемой информации и запрет выхода за рамки предмета прокурорской проверки.

В-пятых, взаимодействие прокуратуры с Бизнес-омбудсменом, НПП «Атамекен», АЗРК и иными институтами защиты бизнеса следует рассматривать как перспективную модель комплексной защиты предпринимательства, основанную на сочетании надзорных, превентивных и правозащитных механизмов.

В-шестых, наделение Генерального прокурора функциями инвестиционного омбудсмана усиливает гарантии защиты инвесторов, однако требует четкого разграничения надзорных полномочий прокуратуры и медиативно-согласительных функций инвестиционного омбудсмана.

Список использованной литературы:

1. О прокуратуре. Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155- VII ЗРК// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155>
2. Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 8 апреля 2003 года № 30 О мерах реализации Указа Президента Республики Казахстан от 28 марта 2003 г. № 1050 «Об образовании Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан// https://prg.kz/document/?doc_id=30097114
3. Списки профилактического контроля на первое полугодие 2026 года//<https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/documents/details/940901?lang=ru>
4. О некоторых вопросах организации прокурорского надзора. Приказ Генерального Прокурора №32 от 17 января 2023 года// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300031753>

5. Понятие, содержание и виды прокурорских проверок за исполнением законов//<https://studfile.net/preview/7375343/page:14/>
6. Синельщиков Ю.П. Правовые средства прокурорского надзора // Настольная книга прокурора / коллектив авторов; под ред. С.И. Герасимова. М.: НИИ укрепления законности и правопорядка, изд-во «Эсклит», 2003 г.
7. Прокурорский надзор в СССР / Под ред. Б. А. Галкина. М., 1982.
8. Закон Республики Казахстан О прокуратуре от 30 июня 2017 года № 155- VII. Утратил силу//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000081>
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
10. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>
11. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.03.2026 г.)//https://prg.kz/document/?doc_id=31577399
12. Айсин С.Б. Даненбаев А.К. Прокурорская проверка бизнеса в Казахстане: проблемные вопросы//https://prg.kz/document/?doc_id=39421096&pos=7;156
13. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года №375-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2026г.)//https://prg.kz/document/?doc_id=38259854
14. Стратегия бизнес-омбудсмена по защите предпринимательства//https://ombudsmanbiz.kz/rus/zashita_biznesa/strategiya_biznes-ombudsmena/
15. Уполномоченный по защите прав предпринимателей//https://uchet.kz/downloads/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD.pdf
16. Генеральный Прокурор провел встречу с бизнес-сообществом и инвесторами//<https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/796849?lang=ru>
17. Агентство по защите и развитию конкуренции РК//<https://eldala.kz/dannye/kompanii/4459-agentstvo-po-zashchite-i-razvitiyu-konkurencii-rk>
18. Министерством юстиции Республики Казахстан//<https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet>
19. Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан//<https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd?lang=ru>
20. Управление предпринимательства и инвестиций города Алматы//<https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty-upp/press/article/details/19819>
21. Генеральный Прокурор провел встречу с бизнес-сообществом и инвесторами//<https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/796849?lang=ru>
22. Генеральному прокурору Казахстана предоставят полномочия инвестиционного омбудсмена//<https://vlast.kz/novosti/69457-generalnomu-prokuroru-kazahstana-predostavat-polnomocia-investicionnogo-ombudsmena.html>
23. Казахстан представил опыт по защите бизнеса//<https://24.kz/ru/news/social/769506-kazakhstan-predstavil-opyt-po-zashchite-biznesa>
24. Инвестиционный омбудсмен усиливает защиту инвестора: первый Форум по защите инвестиций//<https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/press/news/details/1199382?lang=ru>

УДК 343.54(574)

Каржавова В.А., Маликова Ш.Б.*

НАО «Университет Нархоз»

*e-mail: msholpan7876@gmail.com

СЕМЕЙНО-БЫТОВОЕ НАСИЛИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: СУЩНОСТЬ, ПРИЗНАКИ И ОСНОВНЫЕ ВИДЫ

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема семейно-бытового насилия в Республике Казахстан. Автор анализирует понятие семейно-бытового насилия как противоправных действий одного члена семьи по отношению к другому, а также исследует его основные виды: физическое, сексуальное, психологическое и экономическое насилие. В работе раскрывается сущность каждого вида насилия, описываются характерные признаки и последствия для жертвы. Особое внимание уделяется физическому насилию как наиболее явной и доказуемой форме, а также сексуальному насилию в отношении несовершеннолетних и в рамках брачных отношений. Подчеркивается латентный характер психологического насилия и его разрушительное воздействие на личность жертвы. Экономическое насилие рассматривается как инструмент установления полной финансовой зависимости жертвы от агрессора. Автор приходит к выводу о взаимосвязанности всех форм насилия и их совокупном негативном воздействии на жертву. Статья представляет интерес для специалистов в области юриспруденции, криминологии, психологии и социологии.

Ключевые слова: семейно-бытовое насилие, физическое насилие, сексуальное насилие, психологическое насилие, экономическое насилие, жертва, агрессор, несовершеннолетние, инцест, финансовая зависимость, Республика Казахстан.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ-ТҮРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ: МӘНІ, БЕЛГІЛЕРІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТҮРЛЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі қарастырылады. Автор отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықты бір отбасы мүшесінің екіншісіне қатысты жасаған құқыққа қарсы әрекеттері ретінде анықтай отырып, оның негізгі түрлерін талдайды: физикалық, жыныстық, психологиялық және экономикалық зорлық-зомбылық. Жұмыста әрбір зорлық-зомбылық түрінің мәні ашылып, жәбірленушіге тән белгілер мен салдарлар сипатталады. Кәмелетке толмағандарға және некелік қатынастар шеңберінде жасалатын жыныстық зорлық-зомбылыққа, сондай-ақ ең айқын және дәлелденетін нысан ретінде физикалық зорлық-зомбылыққа ерекше назар аударылады. Психологиялық зорлық-зомбылықтың латентті сипаты мен жәбірленушінің тұлғасына деструктивті әсері атап өтіледі. Экономикалық зорлық-зомбылық жәбірленушінің агрессорға толық қаржылық тәуелділігін орнату құралы ретінде қарастырылады. Автор барлық зорлық-зомбылық нысандарының өзара байланыстылығы және жәбірленушіге жиынтық теріс әсері туралы қорытынды жасайды. Мақала заңтану, криминология, психология және әлеуметтану саласындағы мамандарға қызығушылық тудырады.

Кілт сөздер: отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық, физикалық зорлық-зомбылық, жыныстық зорлық-зомбылық, психологиялық зорлық-зомбылық, экономикалық зорлық-зомбылық, жәбірленуші, агрессор, кәмелетке толмағандар, инцест, қаржылық тәуелділік, Қазақстан Республикасы.

DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ESSENCE, CHARACTERISTICS, AND MAIN TYPES

Abstract. This article examines the problem of domestic violence in the Republic of Kazakhstan. The author analyzes the concept of domestic violence as unlawful actions committed by one family member against another, and investigates its main types: physical, sexual, psychological, and economic violence. The paper reveals the essence of each type of violence, describes characteristic signs and consequences for the victim. Particular attention is paid to physical violence as the most apparent and provable form, as well as to sexual violence against minors and within marital relationships. The latent nature of psychological violence and its destructive impact on the victim's personality are emphasized. Economic violence is examined as a tool for establishing complete financial dependence of the victim on the aggressor. The author concludes that all forms of violence are interrelated and have a cumulative negative effect on the victim. The article is of interest to specialists in the fields of law, criminology, psychology, and sociology.

Key words: domestic violence, physical violence, sexual violence, psychological violence, economic violence, victim, aggressor, minors, incest, financial dependence, Republic of Kazakhstan.

Семейно-бытовое насилие – это одна из наиболее распространенных актуальных правовых проблем, которые существуют в современном обществе.

Семейно-бытовое насилие – это любые противоправные действия (деяния), совершаемые одним из членов семьи по отношению к другому члену семьи. Оно может быть выражено абсолютно в разных формах:

- 1) физическое насилие;
- 2) сексуальное насилие;
- 3) психологическое насилие;
- 4) экономическое насилие [1].

Классификация семейно-бытового насилия на физическое, сексуальное, психологическое и экономическое достаточно часто встречается в различных сферах и науках. Чаще всего в юриспруденции, криминологии, психологии и социологии.

- 1) Физическое насилие.

Данный вид насилия самый часто встречающийся и самый опасный для здоровья жертвы.

Физическое насилие – это умышленное причинение вреда здоровью одного члена семьи другим.

Но важно упомянуть, что из всех вышеперечисленных видов насилия, именно физическое насилие наиболее явное и очевидное, поскольку обладает видимыми признаками. Это могут быть различные телесные повреждения, такие как ссадины, раны, переломы, синяки, порезы и другие травмы, которые подтверждают факт применения физической силы по отношению к жертве. Отсюда можно сделать вывод, что из всех видов насилия, именно физическое насилие легче поддается доказыванию, поскольку телесные повреждения и травмы фиксируются с помощью медицинских процедур и различных экспертиз.

Опасность данного вида насилия заключается в том, что оно довольно часто приводит к проблемам со здоровьем, различного рода травмам, иногда инвалидности и даже к летальному исходу (смерти) [2].

Немаловажно отметить, что непрерывное или постоянное физическое насилие сказывается негативно не только на физическом здоровье жертвы, но также и на психологическом.

Из вышеизложенного следует, что физическое насилие очень часто сопровождается

другими видами насилия. Физическое насилие может выражаться и в комплексе с психологическим, сексуальным или экономическим, в результате чего давление на жертву увеличивается.

2) Сексуальное насилие.

Сексуальное насилие – это одна из наиболее тяжелых форм насилия.

Данный вид насилия проявляется в принуждении лица к действиям сексуального характера без его добровольного согласия, то есть против воли жертвы. Нарушается не только физическая неприкосновенность, но также и половая свобода.

Сексуальное насилие, как и физическое насилие, в большинстве случаев сопровождается психологическим насилием. Однако в отличие от жертв физического насилия, у жертв сексуального насилия присутствует чувство страха и стыда, из-за чего они боятся обращаться за поддержкой и помощью. Это связано с существующими стереотипами и различными устаревшими установками в обществе, поэтому жертвы сексуального насилия опасаются осуждений и недоверия. Помимо этого, пострадавших от такого вида насилия зачастую необоснованно считают виновными в произошедшем.

Особую опасность сексуальное насилие представляет для детей и подростков, то есть для несовершеннолетних лиц.

Из-за раннего возраста и психологической незрелости дети не могут самостоятельно противостоять насилию, а также они не могут осознавать в полной мере происходящее.

Соответственно, их согласие на сексуальные действия юридически не может считаться действительным. Во многих странах, как и в Республике Казахстан, установлен возраст согласия. Возраст согласия – это юридически установленный минимальный возраст, достигнув которого лицо вправе законно давать согласие на сексуальные действия и отношения.

Различные действия сексуального характера в отношении лица, которое не достигло данного определенного возраста, юридически являются преступлением. Важно подчеркнуть, что согласие ребенка в таких случаях не имеет юридической силы.

Анализируя проблему сексуального насилия в отношении несовершеннолетних, следует сделать акцент на случаях, когда сексуальное насилие в отношении несовершеннолетних совершается лицами из ближайшего окружения несовершеннолетнего (из семьи ребенка).

Инцест – это одна из наиболее тяжелых и латентных (скрытых) форм сексуального насилия.

Речь идет не только о причинении физического или психологического вреда, но и о нарушении морально-нравственных и социальных норм. Данное деяние представляет серьезную общественную опасность, поскольку подобные преступления зачастую совершаются в условиях доверия и зависимости, что затрудняет его выявление и пресечение.

Сексуальное насилие по отношению к ребенку может нанести огромный ущерб физическому и психологическому здоровью ребенка [3].

Сексуальное насилие в отношении несовершеннолетних представляет собой преступление одной из наиболее разрушительных форм насилия, способной вызвать долговременные физические, психоэмоциональные и социальные нарушения, требующие комплексного вмешательства и защиты со стороны общества и государства.

Как уже подчеркивалось ранее, самой опасной формой сексуального насилия считается насилие над несовершеннолетними, однако сексуальное насилие существует и в рамках брачных отношений. Существует распространенное ошибочное мнение, что брак предполагает безусловное и автоматическое согласие на любые сексуальные действия. Тем не менее принуждение одного из супругов в браке к интимной близости без его согласия квалифицируется как преступление. В Уголовном кодексе Республики Казахстан

отсутствуют исключения для супругов, в связи с чем при отсутствии согласия, а также при применении насилия, угроз либо использовании беспомощного состояния действия могут быть квалифицированы по 120 статье – «Изнасилование» Уголовного кодекса Республики Казахстан.

3) Психологическое насилие.

Психологическое насилие – это особая форма насилия, которая заключается в воздействии на человека без применения физической силы (насилия). Вред причиняется исключительно психологическому состоянию и самооценке человека.

Как уже было подчеркнуто, психологическое насилие никак не влияет на физическое состояние и здоровье жертвы, однако имеет достаточно разрушительные последствия для жертвы. Сложность и опасность психологического насилия обусловлены тем, что отсутствуют видимые физические следы, и именно по этой причине затрудняется процесс его выявления и доказательства.

К психологическому насилию относятся:

- унижение достоинства жертвы;
- критика;
- систематические угрозы;
- шантаж;
- прививание чувства вины;
- игнорирование;
- запреты и ограничения общения с семьей и друзьями;
- контроль за передвижением жертвы;
- отрицание фактов;
- контроль телефона жертвы, социальных сетей, окружения;
- отсутствие самостоятельных решений (все решения за жертву принимаются исключительно агрессором) [4].

Психологическое насилие – это не один конкретный поступок, а систематическое поведение, которое проявляется в вышеуказанных формах.

Последствия психологического насилия проявляются как правило не сразу, а постепенно, имея накопительный эффект.

Психологическое насилие может проявляться в различных сферах межличностного взаимодействия, включая семейную среду, дружеское окружение, образовательные учреждения и профессиональную среду.

Жертвами такого вида насилия могут быть как несовершеннолетние, так и взрослые лица.

4) Экономическое насилие.

Экономическое насилие – это вид насилия, при котором лицо, совершающее насилие, контролирует финансовые ресурсы жертвы, умышленно ограничивая ее финансовую свободу с целью подчинения. Опасность экономического насилия заключается в том, что жертва оказывается полностью зависимой от лица, совершающего насилие.

Главная идея – это лишение жертвы финансовой самостоятельности и свободы. Это не всегда делается через прямые запреты, а довольно часто – через давление и различные манипуляции. Из этого можно сделать выводом том, что экономическое насилие часто сопровождается психологическим насилием (в некоторых случаях и физическим насилием).

Существует несколько форм экономического насилия:

- 1) Абсолютный контроль над финансовыми средствами;
- 2) Лишение доступа к банковским счетам и картам;
- 3) Запрет иметь собственные средства;
- 4) Ограничение профессиональной деятельности;

- 5) Ограничение образовательной деятельности;
- 6) Изъятие денежных средств;
- 7) Оформление кредитов на жертву без ее согласия (под давлением);
- 8) Лишение доступа к базовым жизненным потребностям, таким как питание, одежда и медицинская помощь.

Экономическое насилие чаще всего направлено на супругов, детей и несовершеннолетних, пожилых людей и работников (сотрудников) [5].

Обобщая и подытоживая информацию, которая была выше изложена, можно сделать следующие выводы:

- 1) Все виды насилия – физическое, сексуальное, психологическое и экономическое – направлены на полный контроль и ограничение свободы жертвы, оказывая влияние на все сферы жизни;
- 2) Все данные виды насилия взаимосвязаны между собой и довольно часто совмещаются в одной ситуации, усиливая негативное влияние друг на друга;
- 3) Психологическое насилие проявляется через манипуляции, угрозы и контроль, что приводит к снижению самооценки, тревожности и чувству беспомощности.
- 4) Экономическое насилие лишает жертву контроля над финансовыми ресурсами и создает полную зависимость от агрессора.
- 5) Общей чертой физического и сексуального насилия является причинение ущерба физическому и психическому здоровью.

Список использованной литературы:

1. Зарубина К. Д. Виды и формы насилия в семье // Законность и правопорядок в современном обществе. - 2011. - № 6. - С. 265–270. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-i-formy-nasiliya-v-semie> (дата обращения: 29.05.2026).
2. Беседина О. А. Распространенность жестокого обращения с детьми в российских семьях // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. - 2016. - Т. 2. - № 3. - С. 55–65.
3. Лафицкая Н. В. Сексуальное насилие над детьми в родительской семье как характеристика современного общества // Социологические исследования. - 2014. - № 9. - С. 102–109. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/seksualnoe-nasilie-nad-detmi-v-roditelskoy-semie-kak-harakteristika-sovremennogo-obschestva> (дата обращения: 29.05.2026).
4. Христославенко Е.Р. Психологическое насилие в семье и его последствия // Молодой ученый. - 2022. - № 51 (446). - С. 296–298. - URL: <https://moluch.ru/archive/446/98143> (дата обращения: 29.05.2026).
5. Ростовская Т. К., Безвербная Н. А. Экономическое насилие в семье: формы, индикаторы, последствия, профилактика // Научное обозрение. Серия 2: Гуманитарные науки. - 2021. - № 1. - С. 53–64. - DOI: 10.26653/2076-4685-2021-1-05.

УДК 340.12

Когамов М.Ч.

д.ю.н., профессор, академик АЕН РК, почетный академик НАН РК
e-mail: aaazm@rambler.ru

ПРИНЦИП «ЗАКОН И ПОРЯДОК»: СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Аннотация. Статья посвящена первому из шести принципов внутренней политики Казахстана – политическому Принципу «Закон и Порядок». Раскрываются политические

основы появления данного принципа, в основе которых лежат решения Главы государства. Принцип по-праву, стал «ядром» идеологии Казахстана в статусе правового государства. Действие принципа также рассматривается с позиций теории права и государства в качестве двух взаимосвязанных общеправовых принципов законности и правопорядка. В этой связи, разъясняется смысл каждого из приведенных принципов, а также условия (гарантии) обеспечения их качества в обществе и государстве. Проводится связь между данными принципами, правовой системой государства, эффективностью, прогрессивностью правового регулирования сфер правотворчества и правоприменения. Отмечается неразрывная связь между Принципом «Закон и Порядок» с уровнем правовой культуры общества и отдельно взятой личности.

Ключевые слова: принципы права, Принцип «Закон и Порядок», законность, правопорядок, правотворчество, правоприменение, правовая культура, юридическая образованность личности.

«ЗАҢ ЖӘНЕ ТӘРТІП» ҚАҒИДАТЫ: МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ НЫСАНДАРЫ

Аңдатпа. Мақала Қазақстанның ішкі саясатының алты қағидатының алғашқысы – «Заң және Тәртіп» саяси қағидатына арналған. Аталған қағидаттың пайда болуының саяси негіздері ашылып көрсетіліп, оның түп-төркіні Мемлекет басшысының шешімдерімен байланыстырылып қарастырылады. Бұл қағидат құқықтық мемлекет ретіндегі Қазақстан идеологиясының өзегіне айналды деп толық негізбен айтуға болады. Қағидаттың мәні құқық және мемлекет теориясы тұрғысынан заңдылық пен құқықтық тәртіптің өзара байланысты екі жалпы құқықтық қағидаты ретінде де талданады. Осыған байланысты аталған қағидаттардың әрқайсысының мәні, сондай-ақ олардың қоғам мен мемлекетте сапалы жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін шарттар (кепілдіктер) түсіндіріледі. Бұл қағидаттардың мемлекеттің құқықтық жүйесімен, құқық шығармашылығы мен құқық қолдану салаларын құқықтық реттеудің тиімділігімен және прогрессивтілігімен байланысы қарастырылады. Сонымен қатар, «Заң және Тәртіп» қағидатының қоғамның және жеке тұлғаның құқықтық мәдениетінің деңгейімен ажырамас байланысы атап өтіледі.

Кілт сөздер: құқық қағидаттары, «Заң және Тәртіп» қағидаты, заңдылық, құқықтық тәртіп, құқық шығармашылығы, құқық қолдану, құқықтық мәдениет, тұлғаның құқықтық сауаттылығы.

THE PRINCIPLE OF «LAW AND ORDER»: CONTENT AND MAIN FORMS OF IMPLEMENTATION

Abstract. This article is devoted to the first of the six principles of Kazakhstan's domestic policy – the political Principle of “Law and Order”. The political foundations underlying the emergence of this principle, which are based on the decisions of the Head of State, are examined. The principle has rightfully become the core of Kazakhstan's ideology as a state governed by the rule of law. The operation of this principle is also considered from the perspective of the theory of state and law as two interrelated general legal principles: legality and law and order. In this regard, the essence of each of these principles is explained, along with the conditions (guarantees) necessary to ensure their effective functioning in society and the state. The relationship between these principles, the legal system of the state, and the effectiveness and progressiveness of legal regulation in the spheres of lawmaking and law enforcement is analyzed. Particular attention is paid to the inseparable connection between the Principle of “Law and Order” and the level of legal culture of society as well as that of the individual.

Key words: principles of law, the Principle of «Law and Order», legality, law and order, lawmaking, law enforcement, legal culture, legal literacy of the individual.

Принцип «Закон и Порядок», как актуальный политический инструмент Главы государства, глубоко вошел в жизнь нашего общества и государства.

О его роли и назначении в обществе говорит хотя бы такой факт - он стоит на первом месте среди шести основных принципов внутренней политики нашего государства, также утвержденных Указом Президента РК от 5 ноября 2025 года.

Таким образом, данный принцип, по-праву, необходимо рассматривать в качестве «ядра» правового государства. Правовое государство, которым утверждает себя Казахстан, абсолютно невозможно без соблюдения всеми субъектами права этого политического Принципа.

Отсюда вполне очевидно, почему Президент страны дал этому политическому принципу простое, понятное для народа название, в основу которого им положено такое правило человеческого мышления, как закон тождества (определенности) понятия. То есть, при строгом следовании требованиям норм закона логично наступает состояние правопорядка, в том числе правомерного поведения личности.

Словом, в нашем национальном случае, мы фактически имеем дело с такими по существу взаимосвязанными общеправовыми принципами теории права и государства, как принцип законности и принцип правопорядка.

Смысл первого принципа состоит в строгом, безусловном соблюдении всеми субъектами общественных отношений норм Конституции, законов и подзаконных актов.

Смысл второго принципа заключается в эффективном построении нашей правовой системы (юридической организации общества), включающей правовую идеологию, право (законодательство), юридическую практику, отвечающей потребностям субъектов общественных отношений.

В контексте изложенного, для строгого следования принципу законности в государстве необходимы три важнейших условия:

- наличие научно обоснованных, справедливых законов. Условие из разряда «вечных», но достижимых.

- их точное выполнение всеми субъектами общественных отношений. Также вполне решаемая проблема, если в законах найдет отражение точное, полноценное, правильное соотношение правосубъектности всех возможных участников конкретных правоотношений.

- социально-экономические, политические, организационные, общественные, идеологические, специально-юридические гарантии обеспечения его фактической реализации. Логично, что по каждому виду перечисленных гарантий, положенных в основу практического применения принципа законности, требуются постоянные, последовательные, контролируемые вложения и меры.

Естественно, при таком понимании принципа законности, его следствием станет утверждение принципа правопорядка, то есть такого состояния правового регулирования общественных отношений субъектов права, которое станет залогом (фактором) их правомерного поведения.

В последнем случае, обеспечение действия Принципа «Закон и Порядок», напрямую связано с эффективностью правотворчества, правоприменения, правовой культуры общества и отдельно взятой личности.

Так, достаточно мотивированной, компетентной, прогрессивной, должна быть правотворческая деятельность государства, олицетворяемая, прежде всего, профессиональным законодательным органом страны (Парламент), министерством юстиции (консультант Правительства в области права) и другими «полевыми» юридическими структурами (см. Когамов М.Ч. Правотворчество ради правотворчества - путь в никуда. - Казахстанская Правда, 2017, 17 января).

Основательным «полевым» дополнением сферы правотворчества должно также

стать современное правоприменение (юридическая практика). Правотворческие структуры должны быть на постоянной обратной связи с субъектами и потребителями сферы правоприменения. Это необходимо для принятия справедливых законов, учитывающих права и интересы всех слоев населения, а также сокращения количества подзаконных актов.

И правотворчество, и правоприменение, вне всякого сомнения, будут разделяться населением страны, найдут своих многочисленных сторонников, то есть тогда будут понятны для большинства граждан страны, если в обществе и государстве будет внедрена, культивирована всеобщая атмосфера правовой культуры.

В целом, полагаю, что реализация Принципа «Закон и Порядок» должна начинаться с семьи, быть на всех уровнях организаций образования, а также в практической деятельности человека.

К примеру, в организациях среднего, специального, высшего образования, она должна быть самостоятельной учебной дисциплиной, к чему призывает Генеральный Прокурор страны Асыллов Б.Н., и, по моему глубокому убеждению, завершаться еще и приемом соответствующего государственного экзамена (см. Когамов М.Ч. Правовое государство - подлинно историческая идея нации. - Казахстанская Правда, 2025, 29 августа).

УДК 343.352

Куаналиев А.А.¹, Аблайханов Ж.Қ.^{2*}

¹ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Астана қ., Қазақстан Республикасы

² Қонаев Университетінің 2-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
*e-mail: ablaikhanov@mail.ru

ПАРА АЛУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Аңдатпа. Мақалада пара алудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы жан-жақты қарастырылады. Пара алу қылмысының ұғымы, оның объективтік және субъективтік белгілері, қылмыс құрамының элементтері талданады. Сонымен қатар, отандық және шетелдік ғалымдардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты ғылыми көзқарастары зерттеліп, оларға авторлық баға беріледі. Пара алудың қоғамға қауіптілігі, оның мемлекеттік басқару жүйесіне әсері және алдын алу шаралары қарастырылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың негізгі бағыттары және Қазақстан Республикасы Президентінің осы саладағы ұстанымдары да қамтылған.

Кілт сөздер: пара алу, сыбайлас жемқорлық, қылмыстық құқық, лауазымды тұлға, қылмыс құрамы, виктимология, құқықтық реттеу, алдын алу.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛУЧЕНИЯ ВЗЯТКИ

Аннотация. В статье рассматривается уголовно-правовая характеристика получения взятки. Анализируются понятие взяточничества, его объективные и субъективные признаки, элементы состава преступления. Особое внимание уделено научным взглядам отечественных и зарубежных ученых, с последующей авторской оценкой их позиций. Раскрывается общественная опасность получения взятки, её влияние на государственное управление и правопорядок, а также меры противодействия

коррупции. Рассматриваются основные направления антикоррупционной политики и позиции Президента Республики Казахстан в данной сфере.

Ключевые слова: получение взятки, коррупция, уголовное право, должностное лицо, состав преступления, правовое регулирование, противодействие коррупции, профилактика.

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF RECEIVING A BRIBE

Abstract. The article examines the criminal law characteristics of bribery (acceptance of a bribe). It analyzes the concept of bribery, its objective and subjective elements, and the components of the corpus delicti. Particular attention is paid to the scientific views of domestic and foreign scholars, accompanied by the author's evaluation. The social danger of bribery, its impact on public administration and the rule of law, as well as anti-corruption measures are explored. The main directions of anti-corruption policy and the position of the President of the Republic of Kazakhstan in this field are also considered.

Key words: bribery, corruption, criminal law, public official, corpus delicti, legal regulation, anti-corruption, prevention.

Сыбайлас жемқорлық қазіргі заманғы қоғамның тұрақты дамуына қауіп төндіретін ең күрделі әлеуметтік-құқықтық құбылыстардың бірі болып табылады. Оның ішінде пара алу қылмысы мемлекеттік билік институттарының тиімді қызметіне нұқсан келтіріп қана қоймай, қоғамдағы әділеттілік қағидаттарына да кері әсер етеді. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К. Тоқаев өз Жолдауында: «Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттің дамуына кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі» деп атап көрсетті [1]. Бұл тұжырым пара алу қылмысының қоғам үшін қаншалықты қауіпті екенін айқындайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 366-бабына сәйкес, пара алу – лауазымды адамның немесе оған теңестірілген тұлғаның жеке өзі немесе делдал арқылы пара берушінің пайдасына белгілі бір әрекеттерді (әрекетсіздікті) жасағаны үшін заңсыз сыйақы алуы болып табылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 366-бабына:

«1. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның немесе жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның не лауазымды адамның, сол сияқты шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамының пара берушінің немесе оның өкілі болған адамдардың пайдасына жасаған әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін, егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) осы адамның қызметтік өкілеттіктеріне кіретін болса не ол лауазымдық жағдайына байланысты осындай әрекеттерге (әрекетсіздікке) ықпал жасай алатын болса, сол сияқты жалпы қамқорлығы немесе жол берушілігі үшін өзіне немесе басқа адамдарға ақша, бағалы қағаздар, өзге мүлік, мүлікке құқық немесе мүлік сипатындағы пайда түрінде жеке өзі немесе делдал арқылы пара алуы – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның жиырма еселенгеннен елу еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

1-1. Құқық қорғау органының қызметкері немесе құқық қорғау органында жауапты мемлекеттік лауазым атқаратын адам немесе судья жасаған дәл сол іс-әрекет – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның отыз еселенгеннен елу еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Осы баптың бірінші және 1-1-бөліктерінде көзделген, айтарлықтай мөлшерде жасалған іс-әрекеттер, сол сияқты заңсыз әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін пара алу – мүлкі

тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның елу еселенгеннен алпыс еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші, 1-1 немесе екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер олар:

- 1) қорқытып алу жолымен;
- 2) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 3) ірі мөлшерде;

4) бірнеше рет жасалса, – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның алпыс еселенгеннен жетпіс еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не жеті жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, 1-1, екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды қылмыстық топ жасаса, сол сияқты аса ірі мөлшерде жасалса, – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның жетпіс еселенгеннен сексен еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ескерту. Егер сыйлықтың құны екі айлық есептік көрсеткіштен аспаса, осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген адамның бірінші рет сыйлық түрінде мүлікті, мүлікке құқықты немесе өзге де мүліктік пайданы алуы бұрын жасалған заңды әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін алдын ала уағдаластық болмаған кезде маңызы аз болуына байланысты қылмыс болып табылмайды және тәртіптік немесе әкімшілік тәртіппен қудаланады» деп белгіленген [2].

Ғалым Е.Ж. Қайыржанов пара алуды «қызметтік өкілеттіктерді жеке пайда табу мақсатында заңсыз пайдалану арқылы жүзеге асырылатын сыбайлас жемқорлықтың классикалық көрінісі» деп сипаттайды [3, 45 б.]. Бұл пікірмен келісуге болады, өйткені пара алу шын мәнінде қызметтік өкілеттіктерді жеке мүддеге пайдалану арқылы көрініс табады және оның негізінде пайдакүнөмдік мақсат жатыр.

Г.Қ. Нұртазина пара алудың мәнін ашуда оның қоғамдық қауіптілігіне ерекше назар аударады және оны «қоғамдық қатынастардың қалыпты қызметіне тікелей зиян келтіретін, мемлекеттік аппараттың беделін түсіретін құқық бұзушылық» ретінде қарастырады [4, 67 б.]. Бұл көзқарас пара алудың тек құқықтық емес, сонымен қатар әлеуметтік қауіптілігін де көрсетеді. Шынында да, пара алу тек жекелеген тұлғалардың мүдделеріне емес, бүкіл мемлекеттік жүйеге теріс әсер етеді.

Ресейлік ғалым В.Н. Кудрявцев сыбайлас жемқорлық қылмыстарын зерттей отырып, пара алуды «қоғамдағы билік пен ресурстарды заңсыз қайта бөлудің құралы» ретінде бағалайды [5, 57 б.]. Бұл пікір пара алудың экономикалық және саяси аспектілерін ашуға мүмкіндік береді. Автордың бұл тұжырымы орынды, себебі пара алу көбінесе билікті теріс пайдалану арқылы материалдық игіліктерді заңсыз иемденумен байланысты.

Пара алудың объективтік жағы параны алу фактісімен сипатталады. Ол тікелей немесе делдал арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Пара ретінде ақша, бағалы қағаздар, мүлік, мүліктік құқықтар немесе қызмет көрсету түріндегі артықшылықтар қабылданады. Ғалым А.И. Долгова пара алудың объективтік жағын талдай отырып, оның формальдық құрамға жататынын және қылмыстың аяқталған сәті пара алынған уақытпен анықталатынын көрсетеді [6, 87 б.]. Бұл ғылыми тұжырым Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасымен толық сәйкес келеді. Менің ойымша, қылмыстың формальдық құрамға жатқызылуы құқық қолдану тәжірибесінде маңызды рөл атқарады, себебі ол қылмыстың аяқталған сәтін нақты анықтауға мүмкіндік береді.

Қылмыстың субъектісі арнайы субъект болып табылады. Бұл ретте тек мемлекеттік қызметшілер немесе мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті тұлғалар ғана жауаптылыққа тартылады. Ғалымдар бұл ерекшелікті пара алу қылмысының негізгі айқындаушы белгісі ретінде қарастырады. Мысалы, Б.В. Волженкин пара алу субъектісін «қоғам мен мемлекет атынан әрекет ететін тұлға» деп сипаттайды [7, 41 б.]. Бұл анықтама аталған қылмыстың қоғамдық қауіптілігін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Менің пікірімше, арнайы субъектінің болуы пара алуды басқа мүліктік қылмыстардан айқын ажыратуға мүмкіндік береді.

Субъективтік жағынан пара алу тек тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады. Кінәлі тұлға өз әрекетінің заңсыз екенін біледі және белгілі бір пайда табуды көздейді. Пайдакүнемдік мақсат – бұл қылмыстың міндетті белгісі. Ғалым Н.Ф. Кузнецова пайдакүнемдік мақсатты «қылмыстың қозғаушы күші» ретінде бағалайды [8, 67 б.]. Бұл пікірмен келісуге болады, өйткені пара алу әрқашан белгілі бір материалдық немесе өзге де пайда алуға бағытталған.

Пара алудың саралануы оның қоғамдық қауіптілік дәрежесіне байланысты жүзеге асырылады. Қылмыстық кодексте ірі мөлшерде, аса ірі мөлшерде, бірнеше рет, ұйымдасқан топпен немесе қорқытып алу арқылы жасалған пара алу үшін қатаң жауаптылық көзделген [2]. Бұл жағдайлар қылмыстың қауіптілігін арттырып, мемлекет тарапынан қатаң бақылауды талап етеді.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тигізетін зияны туралы көптеген ғалымдар өз пікірлерін білдірген. Мысалы, С.В. Максимов сыбайлас жемқорлықты «мемлекеттік басқару жүйесін ішінен ірітіп, оның тиімділігін төмендететін құбылыс» деп атап көрсетеді [9, 97 б.]. Бұл тұжырым пара алудың жүйелік сипатқа ие екенін дәлелдейді. Менің ойымша, сыбайлас жемқорлықтың қауіптілігі оның жасырын сипатында және оның қоғамға ұзақ мерзімді теріс әсер етуінде.

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат мемлекеттік деңгейде жүйелі түрде жүзеге асырылуда. Бұл ретте заңнаманы жетілдіру, цифрландыру, ашықтықты қамтамасыз ету және қоғамдық бақылауды күшейту негізгі бағыттар болып табылады. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң осы саладағы құқықтық негізді қалыптастырады [10].

Аталған заңға сәйкес, «Сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу;

сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат – сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, қоғамның мемлекеттік органдар қызметіне сенімін арттыруға бағытталған құқықтық, әкімшілік және ұйымдастырушылық шаралар және осы Заңға сәйкес өзге де шаралар» [10].

Сонымен қатар, Президент Қ.К. Тоқаев «Заң мен тәртіп үстемдігі – әділетті қоғамның негізі» екенін атап көрсетті [11]. Бұл қағида құқықтық мемлекетті қалыптастырудың басты шарты болып табылады.

Қорытындылай келе, пара алу қылмысы – қоғам үшін аса қауіпті құқық бұзушылықтардың бірі. Оның қылмыстық-құқықтық сипаттамасын жан-жақты зерттеу құқық қолдану тәжірибесін жетілдіруге, сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және мемлекеттік басқару тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Ғылыми көзқарастарды талдау көрсеткендей, пара алу көпқырлы құбылыс болып табылады және оны зерттеу

кешенді тәсілді талап етеді. Сондықтан болашақта бұл бағыттағы ғылыми зерттеулерді одан әрі дамыту қажет.

Пара алу қылмысын саралау барысында қазіргі цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарын қолдану құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттырудың маңызды бағытына айналып отыр. Ең алдымен, үлкен деректерді (Big Data) талдау технологиялары мемлекеттік қызметшілердің кірістері мен шығыстары арасындағы сәйкессіздіктерді анықтауға, күмәнді қаржылық операцияларды айқындауға және жасырын сыбайлас жемқорлық схемаларын ашуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект алгоритмдері қаржылық ағымдардағы аномалияларды автоматты түрде анықтап, қалыпты мінез-құлықтан ауытқуларды белгілейді, бұл пара алу фактілерін ерте кезеңде анықтауға ықпал етеді. Сонымен қатар, қаржылық мониторингтің заманауи цифрлық платформалары, соның ішінде AML жүйелері, банктік транзакцияларды талдау арқылы күмәнді аударымдарды, қаражатты бөлшектеу әрекеттерін және үшінші тұлғалар арқылы жүзеге асырылатын жасырын төлемдерді анықтауға мүмкіндік береді.

Бұдан бөлек, бейнебақылау жүйелері мен компьютерлік көру (computer vision) технологиялары да маңызды рөл атқарады, өйткені олар нақты уақыт режимінде тұлғаларды тануға, олардың әрекеттерін талдауға және күмәнді кездесулерді тіркеуге мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер пара беру немесе алу фактілерін визуалды түрде бекітіп, дәлелдемелік базаны күшейтеді. Табиғи тілді өңдеу (NLP) технологиялары да кеңінен қолданылуда, олар электрондық хат алмасуларды, мессенджерлердегі жазбаларды талдау арқылы жасырын келісімдерді, жанама белгілерді немесе кодталған сөздерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе латентті сипаттағы қылмыстарды ашуда маңызды.

Сонымен қатар, жасанды интеллектке негізделген болжамдық талдау (predictive analytics) белгілі бір саладағы немесе ұйымдағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін алдын ала анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер тәуекел топтарын, осал бағыттарды және ықтимал құқық бұзушылықтарды болжай отырып, алдын алу шараларын тиімді жоспарлауға жағдай жасайды. Blockchain технологиясын қолдану да ерекше маңызға ие, себебі ол мемлекеттік сатып алулар мен қаржылық операциялардың ашықтығын қамтамасыз етіп, мәліметтердің өзгермейтіндігін сақтайды, бұл өз кезегінде пара алу мүмкіндігін айтарлықтай төмендетеді. Сонымен қатар, электрондық үкімет (e-gov) жүйесінің дамуы адам факторын азайтып, мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру арқылы тікелей байланыстарды қысқартады, ал бұл пара алу тәуекелдерін төмендетудің маңызды тетігі болып табылады.

Осылайша, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектті қолдану пара алу қылмысын саралауда дәлелдемелерді жинау, талдау және бағалау үдерістерін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Олар қылмыстың жасырын нысандарын анықтауға, құқық қорғау органдарының қызметін оңтайландыруға және сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі // <https://www.akorda.kz/kz/addres>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
3. Қайыржанов Е.Ж. Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы. – Алматы, 2019. – 378 б.
4. Нұртазина Г.Қ. Қылмыстық құқық (ерекше бөлім). – Алматы, 2020. – 278 б.
5. Кудрявцев В.Н. Причины преступности. – М., 2005. – 378 с.
6. Долгова А.И. Криминология. – М., 2010. – 345 с.

7. Волженкин Б.В. Коррупционные преступления. – М., 2007. – 297 с.
8. Кузнецова Н.Ф. Уголовное право. – М., 2004. – 371 с.
9. Максимов С.В. Коррупция: социально-правовой анализ. – М., 2012. – 361 с.
10. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>
11. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауы // <https://www.akorda.kz/kz/memleket>

УДК 343.5

Куаналиева Г.А.*, Артукарслан А.

Қонаев Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

АДАМНЫҢ АҒЗАЛАРЫ МЕН ТІНДЕРІН АЛЫП ҚОЮҒА МӘЖБҮРЛЕУ НЕМЕСЕ ЗАҢСЫЗ АЛЫП ҚОЮ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Аңдатпа. Бұл мақалада адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе оларды заңсыз алып қою үшін қылмыстық жауапкершіліктің теориялық және практикалық мәселелері жан-жақты қарастырылады. Зерттеу барысында аталған қылмыстың құқықтық табиғаты, оның объектісі мен объективтік жағы, субъективтік белгілері, сондай-ақ саралаушы және аса ауырлататын мән-жайлары талданады. Сонымен қатар, отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми көзқарастары жүйеленіп, олардың тұжырымдарына сыни тұрғыдан баға беріледі.

Мақалада заңсыз трансплантацияның қазіргі кезеңдегі таралу себептері, оның ішінде әлеуметтік теңсіздік, ағзалар тапшылығы және құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі сияқты факторлар ашып көрсетіледі. Қылмыстың субъективтік жағына ерекше назар аударылып, оның негізінен тікелей қасақаналықпен жасалатыны, ал ауыр зардаптар туындаған жағдайда аралас кінә нысаны орын алатыны дәлелденеді.

Зерттеу нәтижесінде адамның ағзалары мен тіндерін заңсыз алып қоюдың адам құқықтары мен бостандықтарына тікелей қауіп төндіретіні, оның адамның қадір-қасиеті мен биологиялық тұтастығына қол сұғатыны негізделеді. Осыған байланысты қылмыстық заңнаманы жетілдіру, құқық қолдану практикасын күшейту, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және заңды донорлық жүйені жетілдіру бойынша ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: ағзаларды алып қою, трансплантация, қылмыстық жауапкершілік, мәжбүрлеу, заңсыз әрекет, адам құқықтары, объективтік жақ, субъективтік жақ, қылмыс құрамы, биоэтика, донорлық.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРИНУЖДЕНИЕ К ИЗЪЯТИЮ ИЛИ НЕЗАКОННОЕ ИЗЪЯТИЕ ОРГАНОВ И ТКАНЕЙ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация. В статье комплексно рассматриваются теоретические и практические аспекты уголовной ответственности за принуждение к изъятию органов и тканей человека либо их незаконное изъятие. В рамках исследования раскрывается правовая природа данного преступления, анализируются его объект, объективная сторона, субъективные признаки, а также квалифицирующие и особо отягчающие обстоятельства. Особое внимание уделяется анализу научных позиций отечественных и зарубежных ученых, их систематизации и критической оценке.

Авторами исследуются причины распространения незаконной трансплантации на современном этапе, включая социально-экономические факторы, дефицит донорских органов и недостатки правового регулирования. Подробно раскрывается субъективная сторона преступления, обосновывается ее преимущественно умышленный характер, а также наличие сложной формы вины при наступлении тяжких последствий.

В результате исследования делается вывод о том, что незаконное изъятие органов и тканей человека представляет собой серьезную угрозу правам и свободам человека, посягает на его достоинство и телесную неприкосновенность. В этой связи предлагаются меры по совершенствованию уголовного законодательства, усилению правоприменительной практики, развитию международного сотрудничества и совершенствованию системы донорства.

Ключевые слова: изъятие органов, трансплантация, уголовная ответственность, принуждение, незаконные действия, права человека, объективная сторона, субъективная сторона, состав преступления, биоэтика, донорство.

CRIMINAL LIABILITY FOR FORCED REMOVAL OR ILLEGAL REMOVAL OF HUMAN ORGANS AND TISSUES

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical issues of criminal liability for coercion to remove human organs and tissues or their illegal removal. The study examines the legal nature of this crime, including its object, objective elements, subjective features, as well as qualifying and especially aggravating circumstances. Particular attention is paid to the analysis and critical evaluation of the scientific views of domestic and foreign scholars.

The paper also explores the underlying causes of illegal organ transplantation in the modern context, such as socio-economic inequality, the shortage of donor organs, and gaps in legal regulation. Special emphasis is placed on the subjective aspect of the crime, demonstrating that it is predominantly committed with direct intent, while a complex form of guilt arises in cases involving severe consequences.

The findings indicate that illegal removal of human organs and tissues poses a serious threat to fundamental human rights and freedoms, undermining human dignity and bodily integrity. In this regard, the author proposes measures aimed at improving criminal legislation, strengthening law enforcement practices, enhancing international cooperation, and developing a transparent and effective donor system.

Key words: organ removal, transplantation, criminal liability, coercion, illegal actions, human rights, the objective side, subjective aspect, corpus delicti, bioethics, donation.

Қазіргі заманда трансплантология медицина саласының маңызды әрі қарқынды дамып келе жатқан бағыты болып табылады. Алайда адам ағзалары мен тіндеріне деген сұраныстың артуы оларды заңсыз жолмен алу, сату және мәжбүрлеу сияқты ауыр қылмыстардың туындауына алып келуде. Бұл өз кезегінде адам құқықтарының өрескел бұзылуына, оның ішінде өмір сүру және денсаулыққа қол сұқпаушылық құқықтарына қауіп төндіреді.

Сондықтан мемлекет тарапынан мұндай әрекеттер үшін қатаң қылмыстық жауапкершілік белгіленген.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексінің 116-бабында Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою үшін қылмыстық жауапкершілік белгіленген. 116-бап 3 бөліктен тұрады, негізгі және ауырлатылған, аса ауырлатылған түрлері көрсетілген.

«1. Трансплантациялау не өзгедей пайдалану үшін тірі адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою, сол сияқты тірі адамның

ағзалары мен тіндеріне қатысты заңсыз мәмілелер жасасу – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [1].

Бұл қылмыстың тікелей объектісі адамның өмірі мен денсаулығын қауіпті жағдайда қалдыру аясын реттейтін қоғамдық қатынастарға қол сұғу болып табылады [2, 87 б.].

Адам ағзалары мен тіндерін заңсыз алып қою және оған мәжбүрлеу мәселесі құқықтық ғылымда жеткілікті деңгейде зерттелмегенімен, бірқатар ғалымдар бұл құбылыстың қауіптілігі мен құқықтық табиғатын әртүрлі қырынан қарастырады.

Заң ғылымдарының кандидаты Т.А. Фабрика бұл қылмысты адамның негізгі құқықтарына тікелей қауіп төндіретін құбылыс ретінде қарастырады. Оның пікірінше: бұл қылмыстың негізгі объектісі – адамның денсаулығы мен ағзасының тұтастығына қол сұқпаушылыққа байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады [3].

Ғалым сондай-ақ: мәжбүрлеу арқылы ағзаларды алу тек денсаулыққа емес, адамның ерік бостандығына да қол сұғатынын атап өтеді; қылмыстың қосымша объектісі ретінде еркін келісім беру құқығын бөліп көрсетеді.

Сонымен қатар, Т.А. Фабрика заңнамада тек мәжбүрлеуді ғана емес, алдау арқылы ағзаларды алу әрекеттерін де толық қамту қажеттігін ұсынады.

Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою қылмысының объективтік жағы:

- күш қолдану немесе қорқыту арқылы мәжбүрлеу;
- алдау немесе сенімді теріс пайдалану;
- заң талаптарын бұза отырып ағзаларды алып қою түріндегі белсенді әрекеттермен сипатталады.

Мәжбүрлеу арқылы ағзаларды алып қою деп, жәбірленушінің еркінен тыс, оған психикалық немесе физикалық қысым көрсету арқылы келісім алуға бағытталған әрекет.

Мәжбүрлеудің түрлері:

- күш қолдану (ұру, жарақат келтіру);
- қорқыту (өлтіремін, зиян келтіремін деп қорқыту);
- тәуелді жағдайды пайдалану (мысалы, материалдық тәуелділік).

Бұл әрекеттер адамның еркін білдіру құқығын бұзады және аса ауыр қылмыс ретінде бағаланады.

Заңсыз алып қою — заңда белгіленген тәртіпті сақтамай, медициналық және құқықтық талаптарды бұза отырып ағзаларды немесе тіндерді алу.

Заңсыздық белгілері:

- жәбірленушінің келісімінің болмауы;
- жалған құжаттарды пайдалану;
- лицензиясыз медициналық қызмет;
- заңмен тыйым салынған жағдайларда трансплантация жасау.

В.А. Чукреев заңсыз трансплантация мәселесін халықаралық қылмыстық құқық тұрғысынан талдай отырып, былай деп көрсетеді: Ағзаларды заңсыз алу көбінесе трансұлттық ұйымдасқан қылмыспен байланысты, бұл құбылыс адам саудасының ерекше нысаны ретінде қарастырылады.

Ғалымның пікірінше, құқықтық реттеудің әлсіздігі:

- көлеңкелі «қара нарықтың» қалыптасуына;
- донорлардың құқықтарының бұзылуына алып келеді [4].

Е.С. Третьякова мен Я.Д. Атаманюктың пікірлері бойынша трансплантация саласындағы құқықтық проблемаларды зерттей отырып, келесіні атап өтеді: трансплантация медициналық тұрғыдан тиімді болғанымен, құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі адамның жеке өміріне заңсыз араласу қаупін арттырады. Ғалымдардың

пікірінше, ағзаларды заңсыз алу – адам құқықтарын өрескел бұзу және бұл салада нақты әрі қатаң құқықтық механизмдер қажет [5].

Ғалымдардың пікірлерін жинақтай отырып, заңсыз ағза алу кешенді сипатқа ие қылмыс болып табылатынын атап өтуге болады, өйткені ол бір мезгілде құқықтық, медициналық және әлеуметтік қатынастарға қол сұғады. Бұл қылмыстың негізгі қауіптілігі адамның денсаулығына зиян келтірумен ғана шектелмей, оның еркін әрі саналы келісім беру құқығын бұзумен, сондай-ақ адам саудасымен тығыз байланыста болуымен айқындалады. Осыған байланысты мұндай құқық бұзушылықтарға қарсы тиімді күрес жүргізу үшін қылмыстық-құқықтық нормаларды одан әрі жетілдіру, халықаралық ынтымақтастықты күшейту және заңды, ашық әрі қолжетімді донорлық жүйені дамыту қажеттілігі туындайды.

Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою қылмысының субъективтік жағы кінәнің қасақаналық нысанымен сипатталады. Бұл қылмыс, әдетте, тікелей қасақаналықпен жасалады, яғни кінәлі тұлға өз әрекетінің қоғамға қауіпті екенін түсінеді, жәбірленушінің келісімінсіз немесе мәжбүрлеу арқылы ағзаны алып отырғанын біледі және осы әрекетті саналы түрде жүзеге асыруды қалайды. Кейбір жағдайларда жанама қасақаналық элементтері де кездесуі мүмкін, алайда негізгісі – тікелей қасақаналық болып табылады. Қылмыстың маңызды белгілерінің бірі – арнайы мақсаттың болуы, ол көбінесе трансплантация жасауға, материалдық пайда табуға (ағзаларды сату), не үшінші тұлғалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталады. Егер ағзаны алу мақсаты анықталмаса, онда бұл әрекет аталған құрамға жатпауы мүмкін немесе басқа қылмыс ретінде сараланады. Қылмыстың мотивтері де әртүрлі болып келеді, олардың ішінде ең кең таралғаны – пайдакүнемдік мотив, сондай-ақ қызметтік немесе кәсіби мүдделер, мысалы заңсыз медициналық қызметпен айналысу, не өзге мақсаттарға жету үшін қысым көрсету сияқты себептер орын алуы мүмкін. Пайдакүнемдік мотив қылмыстың қоғамдық қауіптілігін арттырып, оны ауырлататын мән-жай ретінде бағалануы ықтимал. Бұл қылмыстың субъективтік жағының басты ерекшелігі – жәбірленушінің еркін саналы түрде елеуі және оның құқықтарын әдейі бұзу болып табылады, яғни кінәлі тұлға жәбірленушінің келісімі жоқ екенін біле тұра әрекет етеді. Сонымен қатар, егер бұл әрекеттер жәбірленушінің өліміне немесе өзге де ауыр зардаптарға әкелсе, субъективтік жағы күрделеніп, аралас кінә нысанына ие болады: негізгі әрекет тікелей қасақаналықпен жасалса, ал ауыр зардаптарға қатысты кінә абайсыздық түрінде көрініс табады, яғни кінәлі тұлға мұндай салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжай алады, бірақ оған жол бермеймін деп сенеді немесе қажетті сақтық шараларын сақтамайды. Осылайша, аталған қылмыстың субъективтік жағы негізінен тікелей қасақаналықпен, көбінесе пайдакүнемдік немесе өзге арнайы мақсаттардың болуымен және жәбірленушінің еркін саналы түрде елеуімен сипатталады, ал ауыр зардаптар туындаған жағдайда қасақана әрекет пен абайсыз салдардың үйлесуімен ерекшеленеді.

Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою субъектісі 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға болып табылады, 116-баптың 2 бөлігінің 9) тармағы бойынша, адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасайды.

116-баптың 2 бөлігінде адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қоюдың 10 түрлі ауырлатылған мән-жайлары көрсетілген:

- «1) кінәлі адамға дәрменсіз күйде екені көрінеу белгілі адамға қатысты;
- 2) көрінеу кәмелетке толмаған адамға қатысты;
- 3) екі және одан да көп адамға қатысты;
- 4) адамдар тобы, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған;
- 5) бірнеше рет;
- 6) қаруды немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолданып;

- 7) кінәлі адамға жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге қатысты;
- 8) алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен;
- 9) адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып;

10) жәбірленушінің материалдық немесе өзгедей тәуелділігін пайдаланып жасалған дәл сол іс-әрекеттер – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан алты жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, алты жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [1].

3 бөлігінде аса ауырлатылған мән-жайлар, яғни адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою абайсызда жәбірленушінің өліміне немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соққан не қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер белгіленген. Санкциясы: мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, сегіз жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [1]. ҚРҚК 11-бабына сәйкес, қылмыс санаты бойынша ауыр қылмысқа жатады.

Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қоюдың аса ауырлатылған түрлері (жәбірленушінің өліміне не өзге де ауыр зардаптарға әкеп соғу, сондай-ақ қылмыстық топпен жасалу) субъективтік жағынан күрделі, яғни аралас кінә нысанымен сипатталады.

Біріншіден, қылмыстың негізгі әрекеті – ағзаларды мәжбүрлеу арқылы немесе заңсыз алып қою – әрқашан тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады. Кінәлі тұлға өз әрекетінің заңға қайшы және қоғамға қауіпті екенін толық түсінеді, жәбірленушінің келісімінің жоқ екенін біледі және соған қарамастан ағзаны алуды саналы түрде жүзеге асыруды қалайды. Мұнда кінәлінің еркі мен санасы нақты бір мақсатқа – ағзаны алу немесе оны пайдалану (мысалы, трансплантация, сату) – бағытталған болады.

Екіншіден, егер осы әрекеттердің нәтижесінде жәбірленушінің өлімі немесе өзге де ауыр зардаптар туындаса, онда бұл салдарға қатысты кінә нысаны абайсыздық түрінде көрініс табады. Яғни кінәлі тұлға: мұндай зардаптардың болуы мүмкін екенін алдын ала болжай алады, бірақ олардың болуына жол бермеймін деп негізсіз сенеді (қылмыстық менмендік), немесе қажетті сақтық пен ұқыптылық танытқанда болжауға тиіс және болжай алатын болса да, оны болжамайды (қылмыстық немқұрайлылық).

Бұл жерде маңыздысы – кінәлі тұлға жәбірленушінің өлімін мақсат етпейді, бірақ өз әрекеттерінің қауіпті салдарын елемейді немесе жеткілікті дәрежеде бағаламайды. Егер өлім тікелей қасақаналықпен жасалса, онда іс-әрекет өзге, неғұрлым ауыр қылмыс ретінде саралануы мүмкін.

Үшіншіден, қылмыстың қылмыстық топпен жасалуы оның субъективтік жағына қосымша ерекшелік береді. Мұндай жағдайда:

- қылмысқа қатысушылардың барлығында тікелей қасақаналық болады;
- олар алдын ала сөз байласып, ортақ мақсатқа – заңсыз ағза алуға – келіседі;
- әрбір қатысушы өз әрекетінің ортақ нәтижеге бағытталғанын түсінеді және соны қалайды.

Сонымен қатар, бұл құрамда қылмыстың мотиві мен мақсаты да маңызды рөл атқарады. Көп жағдайда:

- мотиві – пайдакүнемдік (материалдық табыс табу),
- мақсаты – ағзаны сату, трансплантация жасау немесе үшінші тұлғалардың мүддесін қанағаттандыру болып табылады.

Пайдакүнемдік мотив қылмыстың қоғамдық қауіптілігін арттырып, оны неғұрлым ауыр бағалауға негіз болады.

Қорытындылай келе, 3-бөлік бойынша қылмыстың субъективтік жағы:

- негізгі әрекетке қатысты – тікелей қасақаналықпен,
- ал туындаған ауыр зардаптарға қатысты – абайсыздықпен,

- ал қылмыстық топ жағдайында – ортақ қасақаналықпен сипатталады.

Осылайша, бұл құрам қосарланған (аралас) кінә нысанының классикалық көрінісі болып табылады және оның ерекшелігі – қасақана әрекет пен абайсыз салдардың үйлесуінде.

Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою қазіргі қоғамдағы аса қауіпті және күрделі қылмыстардың бірі болып табылады. Бұл құқық бұзушылық адамның өмірі мен денсаулығына ғана емес, сонымен қатар оның жеке еркіндігіне, қадір-қасиетіне және биологиялық дербестігіне қол сұғады. Зерттеу барысында аталған қылмыстың құқықтық табиғаты, объективтік және субъективтік белгілері, сондай-ақ ауырлататын мән-жайлары жан-жақты талданды. Ғалымдардың пікірлерін саралау бұл қылмыстың кешенді сипатқа ие екенін және оның құқықтық, медициналық әрі әлеуметтік аспектілермен тығыз байланысты екенін көрсетті.

Сонымен қатар, қылмыстың субъективтік жағы негізінен тікелей қасақаналықпен сипатталатыны, ал ауыр зардаптар туындаған жағдайда аралас кінә нысаны орын алатыны анықталды. Қылмыстың негізгі себептерінің бірі ретінде пайдакүнемдік мүдде мен ағзалардың заңсыз айналымының қалыптасуы атап өтілді.

Осыған байланысты, аталған құқық бұзушылықтардың алдын алу және оған қарсы тиімді күрес жүргізу үшін қылмыстық заңнаманы жетілдіру, құқық қолдану тәжірибесін күшейту, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және заңды донорлық жүйені жетілдіру қажет. Бұл шаралар адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың маңызды кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық кодекске түсіндірме (Жалпы және Ерекше бөлім) – Алматы, 2015. – 768 б.
3. Фабрика Т.А. Проблемы уголовной ответственности за принуждение к изъятию органов или тканей человека для трансплантации. Диссертация кандидата юридических наук, Москва, 2007. - 247 с. // <https://www.dissercat.com/content/problemy-ugo>
4. Чукреев В.А. Незаконная трансплантация органов в международном уголовном праве // <https://cyberleninka.ru/article/n/nezakonnyaya-t>
5. Третьякова Е.С., Атаманюк Я.Д. Проблемы правового регулирования трансплантации органов и тканей человека в международном и национальном праве // <https://moluch.ru/th/9/archive/174/5442>

УДК 343.9

Қалымбекұлы Д., Абишева М.Н.*

Қонаев Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

*e-mail: abisheva.meruertkz@mail.ru

ҚЫЛМЫС ҚҰРБАНДАРЫН ҚОРҒАУ: ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Аңдатпа. Бұл мақалада виктимологияның қалыптасуы, дамуы және қазіргі кезеңдегі өзекті мәселелері жан-жақты қарастырылады. Авторлар виктимологияның криминология ғылымындағы орны мен ролін айқындай отырып, оның теориялық негіздерін, негізгі ұғымдарын және зерттеу бағыттарын талдайды. Мақалада Ганс фон

Гентинг, Бенджамин Мендельсон, Лев Вульфович Франк сияқты ғалымдардың виктимология ғылымының дамуына қосқан үлесі қарастырылған.

Сонымен қатар, жәбірленушінің мінез-құлқының қылмыстың жасалуындағы рөлі, виктимділік, виктимизация, виктимблейминг және қайталама виктимизация сияқты ұғымдардың мазмұны ашылады. Автор қазіргі қоғамдағы жаңа қауіп-қатерлерге, соның ішінде буллинг, кибербуллинг және моббинг құбылыстарына ерекше назар аударады.

Мақалада виктимологияның құқықтық аспектілері де талданып, халықаралық және ұлттық заңнамадағы жәбірленушілердің құқықтарын қорғау мәселелері қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде виктимологияның қылмыстың алдын алудағы маңызы айқындалып, жәбірленушілердің құқықтарын тиімді қорғау үшін кешенді тәсіл қажет екені негізделеді.

Кілт сөздер: виктимология, жәбірленуші, виктимділік, виктимизация, виктимблейминг, қайталама виктимизация, қылмыстың алдын алу, криминология.

ЗАЩИТА ЖЕРТВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы становления, развития и современных проблем виктимологии. Авторы определяют место виктимологии в системе криминологических знаний, анализируют её теоретические основы, ключевые понятия и направления исследований. Особое внимание уделяется вкладу таких ученых, как Ганс фон Гентинг, Бенджамин Мендельсон и Лев Вульфович Франк в развитие виктимологической науки.

В работе раскрывается роль поведения жертвы в механизме совершения преступления, а также анализируются такие категории, как виктимность, виктимизация, виктимблейминг и вторичная виктимизация. Рассматриваются современные формы виктимизации, включая буллинг, кибербуллинг и моббинг.

Отдельное внимание уделено правовым аспектам защиты прав потерпевших в международном и национальном законодательстве. В результате исследования обосновывается необходимость комплексного подхода к предупреждению преступности и защите прав жертв.

Ключевые слова: виктимология, жертва преступления, виктимность, виктимизация, виктимблейминг, вторичная виктимизация, профилактика преступности, криминология.

PROTECTION OF CRIME VICTIMS: VICTIMOLOGICAL ASPECTS

Abstract. This article examines the development, evolution, and current issues of victimology. The author defines the place of victimology within criminological science, analyzing its theoretical foundations, key concepts, and research directions. Special attention is given to the contributions of Hans von Hentig, Benjamin Mendelsohn, and Lev V. Frank to the development of victimological theory.

The study explores the role of victim behavior in the mechanism of crime, as well as key concepts such as victimity, victimization, victim blaming, and secondary victimization. Modern forms of victimization, including bullying, cyberbullying, and mobbing, are also analyzed.

The article also addresses legal aspects of victim protection in both international and national legislation. The study concludes that an effective system of crime prevention requires a comprehensive approach, including the protection of victims' rights.

Key words: victimology, victim, victimity, victimization, victim blaming, secondary victimization, crime prevention, criminology.

Құқықтық мемлекетті құру қылмыстылықты тежеусіз, онымен тұрақты әрі табанды күрес жүргізусіз мүмкін емес. Алайда қылмыстылықпен күресті оның барлық әлеуметтік салдарын, оның «құнын», яғни қоғам мен мемлекетке келтіретін жиынтық зиянды,

ауыртпалықты ескермей тиімді деп санауға болмайды. Осы тұрғыдан алғанда, жәбірленушілер мәселесі, яғни қылмыс құрбандары, олардың қылмыс процесіндегі рөлі және оларды қылмыстардан қорғау ерекше назар аударуды қажет етеді.

«Қылмыстық құқық бұзушылық өзіне тікелей моральдық, тәндік немесе мүліктік зиян келтірді деп пайымдауға негізі бар тұлға қылмыстық процесте жәбірленуші деп танылады» [1].

Өкінішке қарай, сот реформасының сөзсіз басымдығы — адам құқықтарын қамтамасыз ету — іс жүзінде көбіне біржақты сипат алып, қылмыстық процесте айыпталушыларды қорғауға ғана бағытталып жатады. Бұл ретте қылмыстан зардап шеккен адамдардың құқықтарын қорғау сияқты өзекті мәселе назардан тыс қалып отыр. Ал мұндай адамдар — өтпелі кезеңнің құрбандары — жүз мыңдап саналады, ал жасырын қылмыстар мен қылмыстық әділет органдары жұмысының төмен тиімділігін ескерсек, олардың саны бұдан да көп. Олар қорғауды қажет етеді, бірақ оны толық көлемде ала алмай отыр [2].

Қоғамда бір бөлігінің криминалдануымен қатар, екінші бөлігінің виктимизациялану процесі жүруде. Халықтың кедейленуі, жұмыссыздықтың, баспанасыздықтың және өзге де әлеуметтік қиындықтардың өсуі, азаматтардың қылмыстылықтан жеткіліксіз қорғалуы жағдайында халықтың белгілі бір бөлігі қылмыскерлермен ынтымақтаса бастайды, құқық қорғау органдарына, мемлекетке сенімсіздік танытады. Мұндай үрдістерді қылмыстық элементтер одан әрі күшейтіп, қоғамдағы криминогендік жағдайды ұшықтырады. Халықтың бір бөлігінде құқықтық емес, тіпті қылмыстық негіздегі өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі қорғау процестері байқалады. Жәбірленушілердің қылмыскерлермен өз бетімен есеп айырысу жағдайлары да айтарлықтай көбейген (жеке өзі, таныстары немесе жақындары арқылы, тіпті әртүрлі ақылы қызметтерді пайдалану арқылы).

Құқық қорғау органдарының есептілігінде қылмыс құрбандарының статистикасы әлі де тиісті деңгейде ұйымдастырылмағанымен, жыл сайын қылмыстық қол сұғушылықтардың салдарын миллиондаған адамдар сезінетіні айқын. Сонымен қатар, қылмыстылықпен күрестегі нақты басымдықтар (декларативті емес, іс жүзінде) азаматтардың жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету сияқты басты міндетпен толық байланыстырылмаған [3].

Қалыптасқан жағдайда профилактиканың виктимологиялық аспектілері, оны дұрыс әрі жан-жақты ұйымдастыру ерекше маңызға ие болады. Бұл үшін қылмыскердің жеке қасиеттерін зерттеумен қатар, жәбірленушінің тұлғасын және нақты өмірлік жағдайды да жан-жақты зерттеу қажет. Себебі қылмыс — белгілі бір өмірлік ортаның және кінәлінің антиқоғамдық ұстанымдарының өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Ал нақты өмірлік жағдайда жәбірленушінің тұлғасы мен мінез-құлқы да белгілі бір дәрежеде көрініс табады.

Сонымен қатар, жүргізіліп жатқан профилактикалық шаралар әлі де біржақты сипатта қалып, негізінен қылмыс жасауға бейім антиқоғамдық мінез-құлқы бар адамдарға бағытталған. Әрине, қылмыстарда шешуші рөл, түптеп келгенде, осы адамдарға тиесілі. Дегенмен өмір мен құқық қорғау практикасы көптеген жағдайларда қылмыстың пайда болуында жәбірленушілердің де белгілі бір рөл атқаратынын айқын көрсетеді.

Жәбірленушінің тұлғасын зерттеу тек қылмысты саралау үшін ғана емес, сонымен қатар қылмыстылықты зерттеу және оның алдын алу үшін де үлкен маңызға ие. Сондықтан соңғы жылдары криминологиялық зерттеулерде криминологиядағы жаңа ғылыми бағыт — виктимологияның дамуына көбірек көңіл бөлінуде, өйткені ол алдын алу және профилактикалық шараларды әзірлеуге көмектеседі.

Осыған байланысты виктимологиялық мәселелер жалпы алғанда, соның ішінде қылмыс құрбандарын қорғау мәселелері әрдайым отандық қылмыстық құқық, криминология және қылмыстық процесс саласындағы ғалымдардың қызығушылығын тудырып, назарын аударып келеді. Тиісінше, осы тұрғыдан жәбірленушілер проблематикасының әртүрлі қолданбалы аспектілері қарастырылып, қылмыстылықтың

алдын алу жөніндегі отандық доктрина қалыптастырылды, жәбірленушілер мәселесіне байланысты (жасырын қылмыстылық, жәбірленушінің кінәсі мәселесі, қылмыстылықтың алдын алу, жазаның мақсаттары, келтірілген зиянды өтеу және т.б.) мәселелерді шешудің белгілі бір тәсілдері біртіндеп қалыптасты.

Қазақстанда виктимология аясында зерттеулер жүргізілуде, дегенмен де, Ресеймен салыстырғанда аса қарқынды түрде емес. Қазақстандық ғалымдардың ішінде Е.О. Алауханов, М.С. Баймурзин, С. Ф. Бычкова, Р. С. Джанпеисов, Д.Б. Кайназарова, М. Ч. Когамов, Н.К. Котова, Н.Д. Мухамедьянов, Р.Т. Нуртаевтың және т.б. арнайы еңбектерін атап кетуге болады.

Бұл тұрғыда аталған мәселелерді зерттеуге Ресей ғалымдары С.Б. Алимовтың, А.Д. Бойковтың, П.С. Дагельдің, В.П. Коноваловтың, Н.Ф. Кузнецованың, В.С. Минскаяның, Д.В. Ривманның, В.Я. Рыбальскаяның, С.П. Щербаның ғылыми еңбектері мен жарияланымдарының қосқан үлесін, сондай-ақ виктимологияның атасы Л.В. Франктің еңбегін ерекше атап өткен жөн.

Виктимологиялық зерттеулердің аясы өте кең және криминология шеңберінен шығып кетеді. Кейбір ғалымдар мысалы, В.И. Полубинский, Е.Е. Центров, К.И. Миядзава виктимологияны дербес ғылым ретінде қарастырады. Виктимология қылмыстық көріністердің қалыптасуындағы жәбірленушінің рөлін, олардың жіктелуі мен типологиясын, сандық және сапалық сипаттамаларын, жәбірленушілер мен қылмыскерлер арасындағы өзара қатынастардың заңдылықтарын, сондай-ақ ықтимал жәбірленушілердің осалдық деңгейін төмендету жолдарын зерттейді.

Әлемдік және отандық құқықтық ғылымда жәбірленуші туралы едәуір теориялық және эмпирикалық материал жинақталған, ол тек танымдық қана емес, практикалық мәнге де ие. Соңғы уақытта осы тақырып бойынша жеткілікті ғылыми зерттеулер пайда болды, алайда бұл мәселелер өңірлік деңгейде жеткілікті түрде қарастырылмаған.

Виктимология криминология ғылымының маңызды бағыттарының бірі ретінде жәбірленушінің мінез-құлқын, оның қылмыстық жағдайдағы рөлін және қылмыстың алдын алудағы маңызын зерттейді. Қазіргі кезеңде қылмыстылықты зерттеу тек қылмыскер тұлғасымен шектелмей, жәбірленушінің ерекшеліктерін, оның әлеуметтік мәртебесін, психологиялық жағдайын және мінез-құлқын талдауды талап етеді. Бұл ғылым қылмыс құрбандарының ерекшеліктерін, олардың қылмыстық жағдайға түсу себептерін және алдын алу жолдарын зерттейді.

Виктимологияның негізін қалаушылардың бірі Ганс фон Гентинг болып табылады. Ганс фон Гентинг 1887 жылғы 9 маусымда дүниеге келді, 1974 жылғы 6 шілдеде Берлинде қайтыс болды. Ол жәбірленушіні қылмыстық процестің пассивті объектісі емес, белсенді элементі ретінде қарастырып, қылмыскер мен жәбірленуші арасындағы өзара байланысты дәлелдеді.

1940-жылдардың басында Гентинг қылмыс құрбанына қатысты мәселелерді арнайы зерттей бастады. 1941 жылы ол «Қылмыскер мен құрбан арасындағы өзара әрекет туралы ескертпелер» атты мақаласын жариялады. Бұл еңбегінде Гентинг алғаш рет қылмыс құрбаны тек пассивті объект ретінде қарастырылмауы тиіс екенін атап өтті. Оның пікірінше, қылмыстың қалыптасу процесінде жәбірленушінің арандатушы мінез-құлқы қылмыскердің қылмыс жасау туралы шешім қабылдауында шешуші рөл атқаруы мүмкін.

1948 жылы Гентинг өзінің негізгі еңбегі – «Қылмыскер және оның құрбаны. Қылмыстылықтың социобиологиясы бойынша зерттеу» атты кітабын жариялады. Осы уақыттан бастап виктимология ғылыми тұрғыдан негізделі бастады. Бұған 1947 жылы Бухарестте өткен психиатрлар конференциясында белгілі ғалым Бенджамин Мендельсонның «Биопсихология мен социологияның жаңа перспективалары: виктимология» атты баяндамасы да ықпал етті. Дәл осы баяндама атауында алғаш рет

«виктимология» термині қолданылғандықтан, кейбір зерттеушілер бұл ғылыми бағыттың негізін қалаушы ретінде Мендельсонды атайды.

Алайда бұл пікірмен толық келісу қиын. Себебі Гентинг қылмыскер мен оның құрбаны арасындағы тікелей байланысты алғаш рет ғылыми түрде негіздеп қана қоймай, жаңа ғылыми бағыттың пәнін құрайтын негізгі ұғымдарды да қалыптастырды. Бұл ұғымдарға мыналар жатады:

- 1) қылмыскер;
- 2) құрбан;
- 3) әлеуетті құрбан;
- 4) қылмыскер мен құрбан арасындағы өзара байланыс;
- 5) қылмысқа алып келетін типтік жағдайлар (қылмыскер мен құрбан тұлғасына байланысты).

Гентинг сондай-ақ қылмыскерлер үшін «тартымды» болып келетін құрбандардың әртүрлі типтерін алғаш зерттеп, оларды жіктеген. Ол құрбандарды төмендегідей топтарға бөлді:

- 1) қоғам үшін әлсіз және қылмыстық қол сұғушылықтан ең аз қорғалған тұлғалар – бұған қарттар, әйелдер, эмигранттар, ұлттық азшылық өкілдері, маскүнемдер, жұмыссыздар және балалар жатады;
- 2) «қорғансыз» құрбандар – өздері бұрын құқық бұзушылық жасаған немесе моральдық тұрғыдан әлсіз болғандықтан, бопсалау мен шантажға қарсы тұра алмайтын адамдар;
- 3) «қорғалған» құрбандар – өз қауіпсіздігін қамтамасыз ете алатын ауқатты адамдар;
- 4) «жалған» құрбандар – тұқымқуалаушылық ерекшеліктері бар, бірдей дәрежеде әрі қылмыскер, әрі құрбан болуға бейім тұлғалар [4].

Ганс фон Гентингтің зерттеулері «кері психология» деп аталатын бағыттың қалыптасуына алып келді. Бұл тәсіл бойынша, жәбірленушінің тұлғасын зерттеу арқылы қылмыстың жасалу себептерін және оны кім жасағанын анықтауға болады. Осыған байланысты виктимологияны кейде «кері криминология» деп те атайды.

Гентинг ғылыми қызметін белсенді түрде жалғастырып, 1956 жылы өзінің көптомдық «Қылмыс» атты еңбегін жариялады. Бұл еңбекті оның өмірлік ғылыми қорытындысы деуге болады. Аталған еңбектің соңғы томы «Құрбан қоршаған ортаның элементі ретінде» деп аталады. Бұл томда Гентингтің жеке идеяларымен қатар, сол кезеңге дейін қылмыс құрбаны туралы басқа ғалымдар тарапынан айтылған барлық негізгі тұжырымдар жинақталған.

1964 жылы криминология саласындағы ерекше еңбектері үшін Ганс фон Гентингке Неміс криминологиялық қоғамы тарапынан Чезаре Беккария атындағы Алтын медаль табысталды.

Ганс фон Гентингтің негізгі еңбектеріне мыналар жатады: «Қылмыс» (Берлин: Springer, 1961), «Қылмыстық құқық және оның құрбандары» (Йель университетінің баспасы, 1948), «Жаза: оның шығу тегі мен мақсаты» (Лондон–Эдинбург, 1937).

Виктимология мәселесіне алғаш назар аударған кеңестік ғалымдардың бірі – Лев Вульфович Франк (1920–1978). 1966 жылы ол «Жәбірленушінің тұлғасы мен мінез-құлқын зерттеу туралы. Кеңестік виктимология қажет пе?» атты мақаласын жариялады. Символдық тұрғыдан алғанда, Франктың бұл тақырыппен Тәжікстанда жұмыс істеп жүрген кезінде айналысуы оның зерттеуіне белгілі бір еркіндік берген болуы мүмкін.

Ол виктимология саласында бірқатар ғылыми ұғымдар мен терминдерді қалыптастырып, оларды ғылыми айналымға енгізді. Оның негізгі еңбектері – «Виктимология және виктимділік» (1972) және «Қылмыс құрбандары және кеңестік виктимология мәселелері» (1977).

Франк өмірінің жиырма жылдан астам уақытын виктимологияны зерттеуге арнады. Франктың ғылымға қосқан үлесі тек кеңестік криминологиямен шектелмейді. Ол виктимологияға қатысты сол кезеңдегі көзқарастарды жүйелеп, жаңа ұғымдар енгізіп, криминология пәнінің құрамдас элементтерін айқындады. Бүгінде бұл элементтер классикалық деп танылып, барлық криминология оқулықтарына енгізілген.

Франк «виктимділік» ұғымын енгізіп, оны белгілі бір жағдайларда адамның қылмыс құрбанына айналу бейімділігі ретінде анықтады. Виктимділік – тұлғаның қасиеттерімен, оның әлеуметтік мәртебесімен және қылмыс жасауға қолайлы жағдайлармен байланысты сипатталады. Осыған байланысты Франк виктимділікті үш түрге бөлді:

- 1) тұлғалық;
- 2) рөлдік;
- 3) ситуациялық.

Сонымен қатар, ол «виктимизация» ұғымын – адамның қылмыс құрбанына айналу процесі ретінде қарастырды. Франк қылмыстың алдын алу шараларының теориялық негіздерін де жасап, қылмыс құрбаны болмау жолдарын ұсынды. Осы мақсатта ол «виктимологизация» ұғымын енгізіп, латентті (жасырын) құрбандарды жүйелі түрде зерттеу мен мониторинг жүргізудің қажеттілігін негіздеді.

Франк бір жағынан қарапайым азаматтың виктимділік коэффициенті заңға бағынатын дұрыс мінез-құлық жағдайында нөлге ұмтылуы тиіс екенін атап өтсе, екінші жағынан кейбір кәсіп иелерінде бұл көрсеткіш жоғары болатынын көрсетті. Мұндай кәсіптер қатарына құқық қорғау органдары қызметкерлері, инкассаторлар, өрт сөндірушілер және әскери қызметшілер жатады.

Франк рөлдік теорияны дамыта отырып, әсіресе зорлық-зомбылықпен байланысты қылмыстарда кей жағдайларда бұрынғы жәбірленушінің өзі қылмыскерге айналуы мүмкін екенін атап өтті. Бұл көбінесе ұзақ уақыт бойы (соның ішінде психологиялық) қысым көрген немесе өзін қорғау шегін дұрыс бағалай алмаған жағдайларда байқалады. Осыдан келіп, рөлдердің ауысу теориясын дұрыс түсінбеу құқық қолдану тәжірибесінде қажетті қорғаныс пен оның шегінен асып кету арасындағы айырмашылықты ажыратуда қиындықтар туындатады [5, 88 б.].

Қазақстандық ғалымдардың ішінде мысалы, профессор Е.О.Алауханов қылмыстылықты зерттеуде виктимологиялық факторлардың маңызын ерекше атап өтеді. Оның пікірінше, қылмыс тек қылмыскердің әрекеті ғана емес, сонымен қатар белгілі бір дәрежеде жәбірленушінің мінез-құлқы мен өмірлік жағдайының нәтижесі болып табылады. Сондықтан қылмыстың алдын алу шаралары тек құқық бұзушыларға бағытталмай, жәбірленушілердің осалдығын төмендетуге де бағытталуы тиіс [6, 97 б.].

С. Ф. Бычкова жәбірленушіні қылмыстық процестегі толыққанды субъект ретінде қарастырады. Ол жәбірленушілердің құқықтары тәжірибеде жеткілікті деңгейде қорғалмайтынын атап өтіп, олардың құқықтық мәртебесін күшейту қажеттігін негіздейді. Ғалымның пікірінше, жәбірленушілерге келтірілген зиянды өтеу, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және процессуалдық кепілдіктерді арттыру — құқықтық мемлекеттің маңызды міндеті [7, 102 б.].

Жоғарыда аталған Қазақстандық ғалымдардың пікірлерін қорытындылай келе, виктимология қылмыстылықты жан-жақты түсінуде маңызды ғылыми бағыт екені анық. Қылмыстың алдын алу тек қылмыскерге әсер етумен шектелмей, жәбірленушінің мінез-құлқы мен жағдайын да ескеруді талап етеді. Сонымен қатар, жәбірленушілердің құқықтарын қорғау деңгейін арттыру — әділетті құқықтық жүйені қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Виктимділік тұлғаның қасиеттерімен, әлеуметтік жағдайымен және сыртқы факторлармен байланысты. Ол тұлғалық, рөлдік және ситуациялық болып бөлінеді. Виктимизация – адамның қылмыс құрбанына айналу процесі. Сонымен қатар, қазіргі

қоғамда виктимблейминг құбылысы кең таралған, яғни жәбірленушіге орын алған жағдай үшін кінә жүктеледі. Бұл әсіресе әлеуметтік желілер дәуірінде өзекті мәселе болып отыр. Қайталама виктимизация (ретравматизация) да маңызды проблема болып табылады, өйткені жәбірленуші қылмыстың салдарын тек бастапқы кезеңде ғана емес, кейін әлеуметтік орта, құқық қорғау органдары немесе қоғам тарапынан қайтадан сезінуі мүмкін.

Қазіргі қоғамдағы цифрландыру (цифровизация) үдерістері виктимологияның дамуына жаңа серпін берді. Бір жағынан, цифрлық технологиялар қылмыстың жаңа түрлерін туындатты. Мысалы, кибербуллинг, онлайн алаяқтық, дербес деректердің заңсыз таралуы, интернет арқылы бопсалау сияқты қылмыстар кең таралуда. Әсіресе кәмелетке толмағандар цифрлық ортадағы осындай қауіп-қатерлерге жиі ұшырайды. Екінші жағынан, цифрландыру виктимология үшін жаңа мүмкіндіктер ашты. «Big Data» технологиялары, жасанды интеллект және аналитикалық жүйелер арқылы қылмыстың тәуекел аймақтарын анықтау, әлеуетті жәбірленушілерді қорғау және алдын алу шараларын тиімді ұйымдастыру мүмкіндігі пайда болды.

Сонымен қатар, әлеуметтік желілердегі мінез-құлық та виктимділік деңгейіне әсер етеді. Ашық ақпарат жариялау, жеке деректерді қорғаудың әлсіздігі және интернеттегі анонимділік жәбірленуші болу ықтималдығын арттырады. Осыған байланысты қазіргі виктимология цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөледі.

Қазіргі уақытта виктимизацияның жаңа түрлері кең таралған. Оларға буллинг, кибербуллинг және моббинг жатады. Буллинг – белгілі бір топтың бір адамға қарсы жүйелі қысымы, кибербуллинг – интернет кеңістігіндегі қорлау, ал моббинг – жұмыс орнындағы психологиялық қысым. Бұл құбылыстар көбінесе жәбірленушінің әлеуметтік әлсіздігімен және қорғаныс механизмдерінің жеткіліксіздігімен байланысты.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, жәбірленушілердің құқықтарын қорғау мәселесі халықаралық және ұлттық деңгейде маңызды орын алады. Дегенмен, халықаралық құқықта жәбірленушілерге қатысты нормалар толық дамымаған. Ал ұлттық заңнамаларда жәбірленушілердің құқықтарын қорғау, оларға өтемақы төлеу және қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері біртіндеп жетілдірілуде.

Жалпы алғанда, виктимология қылмыстың алдын алу жүйесінде ерекше рөл атқарады. Жәбірленушінің мінез-құлқын зерттеу қылмыстың себептерін терең түсінуге мүмкіндік береді. Қазіргі жағдайда виктимология тек теориялық ғылым емес, сонымен қатар практикалық маңызы жоғары қолданбалы бағытқа айналды. Әсіресе цифрландыру жағдайында оның рөлі одан әрі артып отыр.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, виктимологияны дамыту қылмыстылықтың алдын алудың тиімділігін арттыруға, жәбірленушілердің құқықтарын қорғауға және қоғамдағы қауіпсіздік деңгейін көтеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231#z71>
2. Гаджиева А. А. Виктимология и ее роль в профилактике преступлений. Дисс. кандидата юрид., наук Москва, 2000 // <https://www.dissercat.com/content/viktimologiya-i-ee-rol-v-profilaktike-prestuplenii>
3. Ахмедшина Н. В. Криминологическая виктимология: современное состояние и перспективы развития. Дисс. кандидата юрид., наук Москва, 2010 // <https://www.dissercat.com/content/kriminologicheskaya-viktimologiya-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya>

4. Малкина-Пых Ирина Германовна Онлайн книга «Виктимология. Психология поведения жертвы» // <https://loveread.ec/read>
5. Мацкевич И.М. Еще раз о виктимологии // Вестник Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. - № 1. – 2023. – С.86-92.
6. Алауханов Е.О. Криминология. – Алматы: Жеті Жарғы, 2010. – 320 б.
7. Бычкова С.Ф. Уголовный процесс Республики Казахстан. – Алматы: Жеті Жарғы, 2013. – 420 б.

УДК 343.7

Мусаева А.Е.^{1*}, Куаналиев А.А.²

¹ Қонаев Университетінің 2-курс магистранты, Алматы қ.,

² Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Астана қ., Қазақстан Республикасы

*e-mail: musayeva@mail.ru

ИНТЕРНЕТ АЛАЯҚТЫҒЫ: ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Бұл мақалада интернет желісіндегі алаяқтықты саралау мәселелері қарастырылады. Авторлар интернет алаяқтығының құқықтық табиғатын, оның дәстүрлі алаяқтықтан айырмашылықтарын және қылмыстық-құқықтық белгілерін талдайды. Сонымен қатар, сот тәжірибесі негізінде интернет алаяқтығының негізгі түрлері мен оларды саралау ерекшеліктері зерттеледі. Мақалада цифрлық дәлелдемелердің рөлі, қылмыстың трансұлттық сипаты және құқық қолдану барысында туындайтын проблемалар айқындалады. Авторлар интернет алаяқтықпен күресудің құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық шараларын ұсынады.

Кілт сөздер: интернет алаяқтық, киберқылмыс, саралау, қылмыстық құқық, цифрлық дәлелдемелер, фишинг, әлеуметтік инженерия, сот тәжірибесі, құқық қолдану, ақпараттық қауіпсіздік.

ИНТЕРНЕТ-МОШЕННИЧЕСТВО: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы квалификации мошенничества в сети Интернет. Авторы анализируют правовую природу интернет-мошенничества, его отличия от традиционных форм мошенничества и уголовно-правовые признаки. На основе судебной практики исследуются основные виды интернет-мошенничества и особенности их квалификации. Особое внимание уделяется роли цифровых доказательств, транснациональному характеру преступлений и проблемам правоприменительной практики. Предлагаются меры по противодействию интернет-мошенничеству, включая правовые, организационные и технические аспекты.

Ключевые слова: интернет-мошенничество, киберпреступность, квалификация, уголовное право, цифровые доказательства, фишинг, социальная инженерия, судебная практика, правоприменение, информационная безопасность.

INTERNET FRAUD: CRIMINAL LAW ANALYSIS AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Abstract. This article examines the issues of qualification of fraud committed via the Internet. The author analyzes the legal nature of cyber fraud, its differences from traditional fraud, and its criminal law characteristics. Based on judicial practice, the main types of internet fraud and the specifics of their qualification are explored. Particular attention is paid to the role of digital evidence, the transnational nature of such crimes, and challenges in law enforcement practice. The article proposes legal, organizational, and technical measures to combat internet fraud.

Key words: internet fraud, cybercrime, legal qualification, criminal law, digital evidence, phishing, social engineering, judicial practice, law enforcement, information security

Интернет желісіндегі алаяқтықты саралау қазіргі кезеңдегі қылмыстық құқық ғылымының және құқық қолдану тәжірибесінің ең өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуы, цифрлық экономиканың қалыптасуы және қоғам өмірінің барлық саласының интернет кеңістігіне көшуі қылмыстың жаңа, күрделі әрі латентті түрлерінің пайда болуына алып келді. Осындай қылмыстардың ішінде интернет арқылы жасалатын алаяқтық ерекше орын алады, себебі ол классикалық алаяқтық құрамының сақталуымен қатар, оны жүзеге асырудың сапалы жаңа тәсілдерімен сипатталады.

Алаяқтық бөтеннің мүлкін немесе мүлікке құқықты алдау не сенімді теріс пайдалану арқылы иемдену болып табылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 190-бабына сәйкес:

«1. Алаяқтық, яғни бөтеннің мүлкін жымқыру немесе алдау немесе сенімді теріс пайдалану жолымен бөтен мүлікке құқықты иемдену – мүлкі тәркіленіп, бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Мынадай:

- 1) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 2) алып тасталды - ҚР 21.01.2019 № 217-VI Заңымен (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі);
- 3) адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып;
- 4) ақпараттық жүйені немесе Интернет желісін пайдаланушыны алдау немесе сенімін теріс пайдалану жолымен;

5) мемлекеттік сатып алу саласында жасалған алаяқтық – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, төрт мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Мынадай:

- 1) ірі мөлшерде;
- 2) мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам не оған теңестірілген адам не лауазымды адам не жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам жасаған алаяқтық, егер ол өзінің қызмет бабын пайдалануымен ұштасса;
- 3) екі немесе одан да көп адамға қатысты;
- 4) бірнеше рет жасалған алаяқтық – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан алты жылға дейінгі мерзімге

айыра отырып немесе онсыз, жымқырылған мүліктің екі еселенгеннен үш еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға не үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға, ал 2) тармақта көзделген жағдайларда мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жымқырылған мүліктің он еселенгеннен жиырма еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға не үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды:

1) қылмыстық топ жасаса;

2) аса ірі мөлшерде жасалса, – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, ал осы баптың үшінші бөлігінің 2) тармағында көзделген жағдайларда белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жымқырылған мүліктің үш еселенгеннен бес еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға не бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [1].

Интернет желісіндегі алаяқтық осы норманың шеңберінде сараланады, алайда оның ерекшелігі – алдау әрекетінің цифрлық ортада жүзеге асырылуында. Мұнда қылмыскер мен жәбірленуші арасындағы тікелей байланыс болмайды немесе өте шектеулі сипатта көрінеді, ал алдау виртуалды коммуникация құралдары арқылы іске асады. Осыған байланысты интернет алаяқтығын саралау кезінде дәстүрлі қылмыстық-құқықтық белгілермен қатар, цифрлық ортаға тән қосымша факторларды ескеру қажеттілігі туындайды.

Интернет алаяқтығын саралаудың теориялық негізі қылмыс құрамының элементтерін талдауға негізделеді. Қылмыстың объектісі – меншік қатынастары, ал қосымша объект ретінде ақпараттық қауіпсіздік пен қоғамдық сенім қатынастары қарастырылуы мүмкін. Қылмыстың объективтік жағы алдау немесе сенімді теріс пайдалану арқылы жәбірленушінің мүлкін ерікті түрде беруіне қол жеткізумен сипатталады. Алайда интернет кеңістігінде бұл әрекеттер ерекше тәсілдер арқылы жүзеге асады, мысалы, жалған веб-сайттар құру, фишингтік сілтемелер тарату, әлеуметтік желілердегі жалған аккаунттарды пайдалану, мессенджерлер арқылы манипуляциялық хабарламалар жіберу және тағы басқа. Субъективтік жағы тікелей қасақаналықпен сипатталады, яғни қылмыскер өз әрекетінің қоғамға қауіпті екенін түсінеді және мүліктік пайда табуды көздейді. Қылмыс субъектісі – есі дұрыс, қылмыстық жауаптылық жасына толған жеке тұлға, бірақ тәжірибеде бұл қылмыстар көбінесе ұйымдасқан топтармен немесе халықаралық қылмыстық желілермен жасалады.

Интернет алаяқтығын саралау кезінде ерекше назар аударылатын мәселенің бірі – қылмыстың жасалу тәсілін анықтау. Қазіргі уақытта кең таралған тәсілдерге фишинг, әлеуметтік инженерия, онлайн саудадағы алаяқтық, инвестициялық және криптовалюталық схемалар жатады. Фишинг кезінде қылмыскерлер пайдаланушыларды жалған сайттарға бағыттап, олардың логиндері мен құпиясөздерін, банктік карталардың деректерін иемденеді. Әлеуметтік инженерия барысында жәбірленушінің психологиялық ерекшеліктері пайдаланылып, ол белгілі бір әрекеттер жасауға көндіріледі, мысалы, ақша аудару немесе құпия кодтарды беру. Онлайн саудадағы алаяқтықта жалған интернет-дүкендер немесе хабарландырулар арқылы алдын ала төлем алынып, тауар жеткізілмейді. Инвестициялық алаяқтықта жоғары табыс уәде етіліп, азаматтардың қаражаты заңсыз иемденіледі.

Саралау барысында қылмыстың жасалу тәсілімен қатар, оның салдары, атап айтқанда келтірілген залалдың мөлшері маңызды рөл атқарады. Қазақстан

Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес залал мөлшері қылмыстың ауырлық дәрежесін анықтауға ықпал етеді. Сонымен қатар, қылмыстың бірнеше рет жасалуы, алдын ала сөз байласу арқылы топпен жасалуы немесе ұйымдасқан топтың қатысуы сияқты мән-жайлар да саралауға әсер етеді. Интернет алаяқтығы жағдайында бұл белгілер жиі кездеседі, себебі цифрлық технологиялар бір мезгілде көптеген жәбірленушілерді қамтуға мүмкіндік береді.

Интернет алаяқтығын саралаудың күрделі аспектілерінің бірі – қылмыстың орнын анықтау мәселесі. Қылмыс бір мемлекет аумағында басталып, басқа мемлекетте аяқталуы мүмкін, ал серверлер үшінші елде орналасуы ықтимал. Бұл жағдай юрисдикцияны анықтауда қиындықтар туғызады және халықаралық құқықтық көмек механизмдерін қолдануды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, 2001 жылғы Будапешт конвенциясы киберқылмыспен күресте маңызды халықаралық-құқықтық құрал болып табылады.

Дәлелдемелер мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Интернет алаяқтығы бойынша дәлелдемелер көбінесе цифрлық сипатта болады: IP-мекенжайлар, серверлік логтар, электрондық хат алмасулар, мессенджер жазбалары, банктік транзакциялар туралы деректер. Мұндай дәлелдемелерді жинау, сақтау және бағалау арнайы техникалық білімді талап етеді. Сонымен қатар, олардың тұтастығы мен түпнұсқалығын қамтамасыз ету де маңызды, себебі цифрлық ақпарат оңай өзгертілуі мүмкін.

Практикада интернет алаяқтығын азаматтық-құқықтық қатынастардан ажырату мәселесі жиі туындайды. Мысалы, онлайн сауда барысында тауар жеткізілмеген жағдайда бұл алаяқтық па, әлде шарттық міндеттемені орындамау ма деген сұрақ туындайды. Мұндай жағдайларда тұлғаның бастапқы ниеті, яғни алдау арқылы пайда табу мақсатының болуы шешуші мәнге ие. Егер тұлға бастапқыда тауарды жеткізуді көздемей, тек ақша алуды мақсат етсе, онда оның әрекеті алаяқтық ретінде сараланады.

Интернет алаяқтығын тиімді саралау үшін құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру қажет. Атап айтқанда, цифрлық криминалистика әдістерін дамыту, мамандардың біліктілігін арттыру, банктермен және телекоммуникациялық компаниялармен өзара әрекеттестікті күшейту маңызды. Сонымен қатар, халықтың құқықтық және цифрлық сауаттылығын арттыру да алдын алу шараларының тиімділігін арттырады.

Мәселен, сот тәжірибесінде кең таралған жағдайлардың бірі – онлайн сауда арқылы жасалатын алаяқтық. Бір іс бойынша айыпталушы әлеуметтік желіде жалған интернет-дүкен ашып, тұрмыстық техника сататыны туралы хабарландырулар орналастырған. Жәбірленушілерден алдын ала төлем ретінде ақша алғаннан кейін, тауарды жеткізбеген және байланысқа шықпаған. Сот бұл әрекетті ҚР ҚК 190-бабы бойынша саралап, айыпталушының бастапқыда тауар жеткізу ниеті болмағанын, оның мақсаты тек ақша иемдену болғанын анықтаған [2].

Тағы бір кең таралған мысал – банк қызметкері ретінде қоңырау шалу арқылы жасалатын алаяқтық. Іс материалдарына сәйкес, айыпталушы жәбірленушілерге телефон арқылы хабарласып, өзін банк қызметкері ретінде таныстырған және олардың есепшоттарынан күмәнді операциялар жүргізіліп жатқанын хабарлаған. Сенімге кіргеннен кейін ол SMS-кодтарды немесе банктік деректерді сұрап алып, жәбірленушілердің қаражатын өз шотына аударған. Сот бұл әрекеттерді алдау арқылы бөтен мүлікті иемдену деп бағалап, ҚР ҚК 190-бабы бойынша кінәлі деп таныған [3].

Сот тәжірибесінде кездесетін тағы бір маңызды категория – әлеуметтік желілердегі аккаунттарды бұзу арқылы жасалатын алаяқтық. Мұндай істердің бірінде айыпталушы басқа тұлғаның аккаунтына заңсыз қол жеткізіп, оның атынан достарына хабарламалар жіберіп, қарыз сұраған. Жәбірленушілер ақша аударғаннан кейін, қаражат айыпталушының бақылауындағы шоттарға түскен. Сот бұл әрекетті тек алаяқтық ретінде

ғана емес, ақпаратқа заңсыз қол жеткізу ретінде де саралаған, яғни қылмыстар жиынтығы ретінде бағаланған [4].

Сонымен қатар, сот тәжірибесінде инвестициялық және криптовалюталық алаяқтық істері де жиі кездеседі. Мысалы, айыпталушылар азаматтарға жоғары табыс әкелетін инвестициялық жоба туралы жалған ақпарат таратып, олардан қаражат тартқан. Бастапқы кезеңде кейбір қатысушыларға аз мөлшерде «пайда» төленіп, сенім қалыптастырылған, кейіннен ірі сомалар жиналған соң ұйымдастырушылар ізін суытқан. Сот мұндай әрекеттерді жүйелі түрде жасалған, алдын ала ойластырылған алаяқтық ретінде бағалап, ауырлататын мән-жайларды ескерген [5].

Практикада кездесетін тағы бір мысал – фишингтік сайттар арқылы жасалатын алаяқтық. Айыпталушы танымал банктің немесе төлем жүйесінің жалған көшірме сайтын жасап, пайдаланушыларды сол сайтқа бағыттаған. Жәбірленушілер өздерінің логиндері мен құпиясөздерін енгізгеннен кейін, бұл деректер қылмыскердің қолына түскен және олардың есепшоттарынан ақша ұрланған. Мұндай жағдайларда сот алаяқтықпен қатар, ақпараттық жүйелерге заңсыз қол жеткізу және компьютерлік ақпаратты заңсыз пайдалану белгілерін де қарастырған [6].

Сот тәжірибесін талдау интернет алаяқтығын саралауда бірқатар маңызды қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, мұндай қылмыстардың басым бөлігінде алдау жәбірленушінің психологиялық ерекшеліктерін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Екіншіден, қылмыскерлер көбінесе бірнеше қылмыстық құрамды қатар жүзеге асырады, сондықтан әрекеттерді қылмыстар жиынтығы ретінде саралау қажеттілігі туындайды. Үшіншіден, дәлелдемелік база негізінен цифрлық деректерге сүйенеді, бұл тергеу мен сот процесінде арнайы білімді талап етеді [7].

Сайып келгенде, интернет желісіндегі алаяқтықты саралау – дәстүрлі қылмыстық-құқықтық тәсілдер мен заманауи цифрлық технологияларды ұштастыруды талап ететін күрделі процесс. Ол қылмыстың жасалу тәсілін, қолданылған құралдарды, залал мөлшерін, субъектінің ерекшеліктерін және халықаралық аспектілерді ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулерді тереңдету және құқық қолдану практикасын жетілдіру киберқылмыстылықпен күрестің тиімділігін арттырудың негізгі шарты болып табылады.

Осыған байланысты интернет желісіндегі алаяқтықпен күресу мәселесі ерекше өзектілікке ие. Мұндай қылмыстардың алдын алу және олармен тиімді күресу үшін кешенді шаралар жүйесін қалыптастыру қажет. Ең алдымен, құқықтық деңгейде қылмыстық заңнаманы жетілдіру маңызды. Атап айтқанда, цифрлық технологияларды пайдалану арқылы жасалатын алаяқтықтың ерекшеліктерін нақтылайтын нормаларды енгізу, сондай-ақ электрондық дәлелдемелердің құқықтық мәртебесін айқындау қажет. Сонымен қатар, киберқылмыстардың трансұлттық сипатын ескере отырып, халықаралық құқықтық ынтымақтастықты дамыту, оның ішінде Будапешт конвенциясының қағидаларын кеңінен қолдану маңызды.

Құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру де негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Бұл ретте киберполиция бөлімшелерін күшейту, цифрлық криминалистика әдістерін дамыту және ақпараттық технологиялар саласындағы мамандарды даярлау ерекше мәнге ие. Сонымен қатар, банктермен және байланыс операторларымен жедел ақпарат алмасу тетіктерін қалыптастыру интернет алаяқтықтың салдарын жедел жоюға мүмкіндік береді.

Техникалық тұрғыдан алғанда, алаяқтықпен күресте заманауи технологияларды пайдалану тиімді болып табылады. Банктік секторда екі факторлы аутентификация, биометриялық сәйкестендіру, күмәнді транзакцияларды автоматты түрде анықтайтын жүйелерді енгізу қажет. Сонымен қатар, фишингтік сайттарды анықтау және бұғаттау механизмдерін жетілдіру маңызды.

Интернет алаяқтықтың алдын алуда профилактикалық шаралардың рөлі ерекше. Халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру, азаматтарды алаяқтықтың негізгі түрлері мен тәсілдері туралы ақпараттандыру, сондай-ақ қауіпсіздік ережелерін сақтау мәдениетін қалыптастыру – бұл бағыттағы негізгі міндеттердің бірі. Тәжірибе көрсеткендей, көптеген жағдайларда жәбірленушілердің өздері алаяқтардың айласына түсіп қалады, сондықтан алдын алу шаралары ерекше тиімді болып табылады.

Қорыта келгенде, интернет желісіндегі алаяқтықты саралау және онымен күресу өзара тығыз байланысты кешенді процесс болып табылады. Қылмыстық-құқықтық тетіктерді жетілдіру, құқық қорғау органдарының тиімді қызметі, заманауи технологияларды енгізу және халықтың құқықтық мәдениетін арттыру ғана бұл қылмыстардың деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. ҚР ҚК 190-бабы бойынша сот практикасы материалдары// <https://sud.gov.kz/rus/content/obzory-sudebnoy-praktiki>
3. ҚР Жоғарғы Сотының қылмыстық істер жөніндегі нормативтік қаулылары // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P000000000>
4. Ақпараттық қылмыстар бойынша сот практикасына шолу// <https://sud.gov.kz/rus/content/analiticheskie-obzory>
5. Қаржылық алаяқтық бойынша сот істері жинағы (ҚР Бас прокуратурасы, құқықтық статистика)// <https://qamqor.gov.kz>
6. Киберқылмыстар бойынша құқық қолдану тәжірибесі (ПІМ және халықаралық шолулар) // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim>
7. Еш尼亚зов Т.К. Ақпараттық қауіпсіздік және киберқылмыстылық. – Алматы, 2020. - 254 б.

УДК 342.95:343.85

Сабетбеков Н.А.

НАО «Университет Нархоз», Республика Казахстан, г.Алматы
e-mail: nurmash111@mail.ru

ПРЕВЕНТИВНАЯ ФУНКЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ: ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Аннотация. В статье рассматривается административное судопроизводство как самостоятельный механизм предупреждения правонарушений и укрепления законности в сфере публичного управления. Исследуются превентивные возможности административной юстиции в условиях реализации концепции «слушающего государства» в Республике Казахстан. Особое внимание уделяется роли административных судов в обеспечении баланса публичных и частных интересов, предупреждении повторных нарушений прав граждан и формировании стандартов надлежащего государственного управления. Анализируются положения Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан, а также практика применения принципов соразмерности, добросовестности и активной роли суда. Обосновывается, что административное судопроизводство выполняет не только правозащитную, но и превентивную функцию по отношению к административным органам, способствуя

корректировке их деятельности и повышению качества принимаемых решений. Делается вывод о необходимости дальнейшего совершенствования механизмов исполнения судебных актов, цифровизации административных процедур и внедрения системного анализа судебной практики для предупреждения новых нарушений и повышения эффективности государственного управления.

Ключевые слова: административное судопроизводство, административная юстиция, профилактика правонарушений, слушающее государство, публичное управление, АППК, права граждан, превентивная функция, административные органы, судебный контроль.

THE PREVENTIVE FUNCTION OF ADMINISTRATIVE JUSTICE: ISSUES AND PROSPECTS FOR THE PREVENTION OF OFFENSES

Abstract. The article examines administrative judicial proceedings as an independent mechanism for preventing offenses and strengthening legality in the field of public administration. The preventive potential of administrative justice is explored within the framework of implementing the concept of the “Listening State” in the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to the role of administrative courts in ensuring a balance between public and private interests, preventing repeated violations of citizens’ rights, and establishing standards of proper public administration. The provisions of the Administrative Procedure and Process-Related Code of the Republic of Kazakhstan, as well as the practical application of the principles of proportionality, good faith, and the active role of the court, are analyzed. It is substantiated that administrative judicial proceedings perform not only a protective, but also a preventive function in relation to administrative bodies, contributing to the improvement of their activities and the quality of decision-making. The article concludes that there is a need for further improvement of mechanisms for the enforcement of judicial acts, digitalization of administrative procedures, and implementation of systematic analysis of judicial practice in order to prevent new violations and increase the effectiveness of public administration.

Key words: administrative judicial proceedings, administrative justice, prevention of offenses, crime prevention, Listening State, public administration, judicial control, protection of citizens’ rights, preventive function, administrative bodies.

ӘКІМШІЛІК ӘДІЛЕТТІҢ АЛДЫН АЛУ ФУНКЦИЯСЫ: ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада әкімшілік сот ісін жүргізу құқық бұзушылықтардың алдын алу мен мемлекеттік басқару саласындағы заңдылықты нығайтудың дербес тетігі ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасында «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру жағдайындағы әкімшілік әділеттің превентивтік мүмкіндіктері зерттеледі. Әкімшілік соттардың жария және жеке мүдделер арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етудегі, азаматтардың құқықтарының қайталама бұзылуының алдын алудағы және тиімді мемлекеттік басқару стандарттарын қалыптастырудағы рөліне ерекше назар аударылады. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің ережелері, сондай-ақ пропорционалдық, адалдық және соттың белсенді рөлі қағидаттарын қолдану тәжірибесі талданады. Әкімшілік сот ісін жүргізу әкімшілік органдарға қатысты құқық қорғау қызметімен қатар, тәртіптік функцияны да атқаратыны, олардың қызметін жетілдіруге және қабылданатын шешімдердің сапасын арттыруға ықпал ететіні негізделеді. Сонымен қатар, сот актілерін орындау тетіктерін жетілдіру, әкімшілік рәсімдерді цифрландыру және жаңа құқық бұзушылықтардың алдын алу мен мемлекеттік басқару тиімділігін арттыру мақсатында сот тәжірибесіне жүйелі талдау енгізу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: әкімшілік сот ісін жүргізу, әкімшілік әділет, құқық бұзушылықтардың алдын алу, халық үніне құлақ асатын мемлекет, мемлекеттік басқару, ӘРПК, азаматтардың құқықтары, превентивтік функция, әкімшілік органдар, сот бақылауы.

Административное судопроизводство занимает особое место в системе публичного права, поскольку оно направлено на разрешение споров, возникающих из отношений между государством и физическими и юридическими лицами. Административная юстиция гарантирует соблюдение законности именно со стороны субъектов, наделенных государством властными полномочиями, соответственно, являясь важным механизмом обеспечения прав и свобод граждан. Глава государства К.-Ж. Токаев особо отметил, что данный институт по-новому выстраивает взаимоотношения государственного аппарата и граждан, способствует внедрению современных форматов деятельности судов и сокращению излишних судебных процедур, а также закрепляет подход, согласно которому противоречия и неясности законодательства должны толковаться в пользу граждан и бизнеса [Послание Главы государства народу Казахстана, 2021].

Действительно, административное судопроизводство приобретает не только процессуальные, но и правозащитное значение, поскольку оно направлено на преодоление административного произвола и восстановление баланса между государственным управлением и частным лицом. Особую значимость, исследуемая тема приобретает в контексте реализации Концепции «слушающего государства», оперативно и эффективно реагирующего на конструктивные запросы граждан. Как отмечается в Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года, государственная политика и реформы должны подчиняться главенствующему принципу «Люди прежде всего», а их эффективность должна оцениваться через влияние на благосостояние и качество жизни [Указ Президента РК, 26.02.2021]. В этом смысле административное судопроизводство выступает одним из ключевых правовых механизмов реализации человекоцентричного государства. Если государственное управление должно быть открытым сервисным, проактивным и ориентированным на потребности граждан, то административный суд становится институтом, который проверяет, насколько решение государственных органов в действительности соответствует принципам законности, справедливости и соразмерности, поэтому административная юстиция является не только элементом судебной системы, но и важным инструментом повышения качества государственного управления.

Административное судопроизводство не может совершенствоваться только в нормах права, усилия должны быть приложены и к совершенствованию практической реализации. Речь идет о контроле за исполнением судебных актов по административным делам. В административных делах особенно важно, чтобы не просто был доказан факт незаконного акта или административного действия, а чтобы государственный орган реально устранил нарушение, восстановив ущемленное право гражданина или организации. Поэтому необходимо усилить контроль за исполнением судебных актов, установить четкие сроки исполнения, повысить ответственность должностных лиц и обеспечить прозрачный мониторинг исполнения решений административных судов.

В этом аспекте хотелось бы сказать о развитии общей правовой культуры административных органов. Значительная часть административных споров может быть предупреждена, если государственные служащие будут правильно понимать принципы АППК и применять их не формально, а по существу. Речь идет о презумпции добросовестности заявителя, обязанности административного органа доказывать законность своего решения, принципе соразмерности, запрете злоупотребления полномочиями и необходимости мотивировать административные акты. Сила государства проявляется не в репрессивности власти, а в ее способности обеспечивать порядок, устойчивость и защиту интересов общества без обращения к насилию [5, с. 10]. Поэтому

развитие административного судопроизводства должно сопровождаться обучением государственных служащих, внедрением стандартов качественного административного решения и усилением внутреннего контроля в государственных органах. При таком подходе административная юстиция сможет расширить свое превентивное влияние. Иначе говоря, административный суд должен не только разрешать уже возникший спор, но и способствовать предупреждению новых нарушений. Если суд выявляет системную проблему в деятельности государственного органа, это должно становиться основанием для изменения административной практики. Особенно это важно при рассмотрении дел, связанных с повторяющимися отказами, незаконными требованиями документов, нарушением сроков, формальным рассмотрением обращений граждан. В этом смысле административное судопроизводство выполняет не только правозащитную, но и дисциплинирующую функцию по отношению к публичной власти.

Поэтому представляется целесообразным закрепить обязанность государственных органов системно использовать решения административных судов в своей правоприменительной деятельности. Такой подход позволит выявлять типичные ошибки, корректировать внутренние инструкции, совершенствовать административные процедуры, повышать квалификацию государственных служащих и предупреждать повторное нарушение прав граждан и организаций. В результате административное судопроизводство будет выполнять не только правозащитную, но и превентивную функцию. В таком аспекте административная юстиция должна стать одним из инструментов обратной связи, партнерского взаимодействия между судом, обществом и государственным управлением. Только при таком подходе административное судопроизводство сможет реально способствовать укреплению законности, повышению ответственности государственных органов и формированию более справедливой, открытой и эффективной системы государственного управления.

Вместе с тем, выступая гарантией нахождения баланса публичных и частных интересов, административное судопроизводство тесно переплетается с принципом «слышащего государства».

Принцип «слышащего государства» в казахстанской правовой науке сегодня рассматривается как уже сложившаяся и концептуально оформленная модель взаимодействия государства и общества, требующая соответствующего процессуального обеспечения. В этом контексте административная юстиция приобретает особое значение, так как именно она обеспечивает трансформацию общественного запроса в юридически значимую форму, подлежащую рассмотрению и разрешению в установленном законом порядке. Речь идет не только о возможности обращения граждан в суд, но и о формировании устойчивого механизма правовой обратной связи, при котором государство обязано реагировать на требования и жалобы граждан, исчерпать конфликт, возникший между государством и гражданами и их объединениями не формально, а с учетом принципов законности, обоснованности и справедливости [6, с. 207].

В этой связи административная юстиция выступает не только механизмом защиты нарушенных прав, но и инструментом корректировки деятельности административных органов. Через судебное рассмотрение жалоб и споров формируются стандарты надлежащего государственного управления, выявляются системные недостатки в деятельности органов власти и создаются предпосылки для их устранения. Таким образом, административное судопроизводство становится важнейшим элементом реализации принципа «слышащего государства», обеспечивая не только индивидуальную защиту прав, но и общее повышение качества государственного управления.

Необходимо отметить, что принцип «слышащего государства» в настоящее время вышел за рамки исключительно научно-теоретической доктрины, получив нормативное закрепление в Указе Президента Республики Казахстан от 5 ноября 2025 года № 1081 «Об

утверждении основных принципов, ценностей и направлений внутренней политики Республики Казахстан» как один из базовых ориентиров государственной политики. В соответствии с указанным актом, принцип «слышащего государства» заключается в своевременном и справедливом реагировании на запросы граждан, а также в обеспечении постоянного и системного диалога между государством и обществом [2].

Подытоживая, можно отметить, что административное судопроизводство в условиях реализации принципа «слышащего государства» должно рассматриваться не только как механизм судебной защиты нарушенных прав граждан в публично-правовых спорах, но и как самостоятельный инструмент правовой обратной связи между обществом и государственной администрацией. Назначение административного судопроизводства можно определить как перевод обращений, жалоб и требований физических и юридических лиц в правовую форму, обеспечивая тем самым обязательную правовую оценку решений, действий и бездействия административных органов, а также формирование высоких стандартов надлежащего государственного управления.

Список использованной литературы:

1. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350 VI [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 5 ноября 2025 года № 1081 «Об утверждении основных принципов, ценностей и направлений внутренней политики Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.
3. Амангельды, А. А. Правовой анализ применения некоторых аспектов Административного процедурно-процессуального кодекса в Республике Казахстан. // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. - 2022. - №3(70). - С. 27–37.
4. Андриянов, В. Н. Сущность и принципы административного судопроизводства: Узаконенная модель. // Известия Байкальского государственного университета. - 2015. - №3. - С. 519–525.
5. Алибаева, Г. А. Исполнительная власть – конституционная ценность Республики Казахстан. // Вестник Карагандинского университета. Серия «Право». - 2012. - № 2(66). - С. 9–16.
6. Аблаева, Э. Б. Административная юстиция как элемент административной реформы в Республике Казахстан: его становление и развитие. // Проблемы экономики и юридической практики. - 2017. – № 5. – С. 201–207.

УДК 343.9

Саидназаров М.Ф.^{1*}, Куналиев А.А.²¹Магистрант 2-курса Университета Кунаева, г.Алматы, Республика Казахстан²Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г.Астана,

*e-mail: saidnazarov@mail.ru

**ТИПОЛОГИЯ ЖЕРТВ СЕМЕЙНО-БЫТОВОГО НАСИЛИЯ КАК
ИНСТРУМЕНТ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

Аннотация. В статье исследуются теоретические и прикладные аспекты типологии жертв семейно-бытового насилия как инструмента виктимологического анализа. Рассматриваются существующие научные подходы к классификации жертв, выявляются их достоинства и ограничения. Обосновывается необходимость комплексного междисциплинарного подхода с учётом социально-правовых, психологических и поведенческих характеристик личности жертвы. Предлагается обобщённая типология жертв семейно-бытового насилия, позволяющая более глубоко раскрыть механизмы виктимизации и повысить эффективность профилактических и защитных мер.

Ключевые слова: виктимология, домашнее насилие, семейно-бытовое насилие, жертва, типология жертв, виктимизация, правовая защита, профилактика насилия.

**ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫНЫҢ
ТИПОЛОГИЯСЫ ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа. Мақалада тұрмыстық-зомбылық құрбандарының типологиясы виктимологиялық талдау құралы ретінде теориялық және қолданбалы тұрғыда қарастырылады. Құрбандарды жіктеудің ғылыми тәсілдері талданып, олардың артықшылықтары мен шектеулері айқындалады. Жәбірленушінің әлеуметтік-құқықтық, психологиялық және мінез-құлықтық ерекшеліктерін ескеретін кешенді пәнаралық тәсілдің қажеттілігі негізделеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының жалпыланған типологиясы ұсынылып, виктимизация механизмдерін терең түсінуге және алдын алу мен қорғау шараларының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: виктимология, тұрмыстық зорлық-зомбылық, отбасылық зорлық-зомбылық, жәбірленуші, жәбірленуші типологиясы, виктимизация, құқықтық қорғау, алдын алу.

**TYPOLOGY OF VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE AS A TOOL OF
VICTIMOLOGICAL ANALYSIS**

Abstract. The article examines theoretical and applied aspects of the typology of victims of domestic violence as a tool of victimological analysis. Existing scientific approaches to the classification of victims are analyzed, and their strengths and limitations are identified. The necessity of a comprehensive interdisciplinary approach is substantiated, taking into account socio-legal, psychological, and behavioral characteristics of victims. The paper proposes a generalized typology of domestic violence victims, which allows for a deeper understanding of victimization mechanisms and contributes to improving the effectiveness of prevention and protection measures.

Key words: victimology, domestic violence, family violence, victim, victim typology, victimization, legal protection, violence prevention.

Проблематика жертвы преступления отличается сложностью и междисциплинарным характером, что обуславливает её изучение рядом наук уголовно-правовой направленности — криминологией, уголовным и уголовно-процессуальным правом, криминалистикой, судебной психологией, судебной медициной, судебной психиатрией и другими. Научные исследования в этих сферах способствуют более полному осмыслению сущности данного явления и разработке эффективных механизмов защиты потерпевших. Каждая из перечисленных дисциплин анализирует жертву преступления через призму собственного предмета, целей, задач и применяемого методологического инструментария.

Сегодня на исследование жертвы от преступных посягательств направлена отдельная дисциплина виктимология, как учение о жертве вообще, а также жертву правонарушений [1, 98 с.].

Виктимологию как родовое понятие можно определить как общетеоретическую концепцию или систему знаний о природе, закономерностях и обусловленности поведения человека, подвергающего себя опасности причинения вреда, пострадавшего от несчастного случая, другого влияния, которое не влечет юридической ответственности в отношении причиненного вреда меры виктимологической профилактики или предотвращения такого поведения, о понятийном аппарате, который используется в отраслевых виктимологических теориях [2, 78 с.].

В древних религиях под жертвой (*victima*) понимали приношение божествам, чаще всего живое существо, лишаемое жизни в ходе жертвоприношения. Изначально это понятие было тесно связано с сакральным смыслом ритуала. Со временем его значение расширилось и стало охватывать всех лиц, пострадавших от насилия, несчастных случаев, неудач, предательства и других негативных обстоятельств. Одновременно эволюционировало и отношение к жертве: её могли рассматривать как правомерную — пострадавшую от «справедливого» насилия, либо как жертву несправедливого, греховного насилия. Оценка поведения самой жертвы также варьировалась — от сочувствия до пренебрежения, что, в свою очередь, влияло и на восприятие действий виновного лица.

Виктимность может рассматриваться в двух аспектах: 1) как свойство отдельного лица (индивидуальная виктимность); 2) как социальное массовое явление (групповая, видовая или массовая виктимность).

Индивидуальная виктимность - состояние человека, склонного к повышенной уязвимости, с точки зрения возможности стать жертвой преступника. В свою очередь сам процесс, в результате которого лицо становится жертвой определяется виктимизацией, а обратный процесс девиктимизацией [3, 60 с.].

Вполне справедливо отмечает А.А. Гаджиева, что условия карантина повлияли на противодействие преступности и обеспечение безопасности, прав и свобод человека и гражданина, при этом как лицо, совершившее преступление, так и потерпевшего, а также государство и общество в целом. В частности, ограничение в передвижении повлияло на доступ к правосудию, а также помощь и реагирование на совершение правонарушений со стороны правоохранительных органов [4, 78 с.].

В литературы предложены следующие виды ситуаций, которые могут предшествовать совершению преступления: 1) действия жертвы имеют провоцирующий характер, содержат в себе повод к совершению преступления. Это противоправное или аморальное поведение; 2) действия потерпевшего носят неосторожный характер, из-за чего создается ситуация, облегчающая совершение преступления (небрежное хранение имущества, стимулирующее посягательство на него); 3) действия потерпевшего являются правомерными и оказывают сопротивление удовлетворению потребности (желания) лица, имеющего преступное намерение, что вызывает у него стимул к преодолению этого сопротивления преступным способом (защита имущества от попытки его уничтожить

вызывает мотив насильственно преодолеть эту защиту) [5, 57 с.].

Исследование классификации жертв насилия в семье показало множественный подход ученых к типологии и классификациям жертв домашнего насилия. Исследователи применяют различные основания для квалификации жертв.

Так, Л.В. Франк, исследуя жертв семейного насилия, выделяет: активные (провоцирующие), пассивные (не сопротивляющиеся), нейтральные (случайные) жертвы [6, 67 с.]. Классификация Л.В. Франка отражает степень вовлечённости жертвы в виктимную ситуацию и её поведенческую реакцию на насилие. Активные жертвы могут демонстрировать поведение, повышающее риск конфликта, пассивные — характеризуются отсутствием сопротивления, что зачастую связано с психологической зависимостью или страхом, а нейтральные — оказываются вовлечёнными в ситуацию случайно, без выраженной виктимной предрасположенности.

Подход Франка важен для понимания роли поведения жертвы в механизме преступления, однако требует осторожного применения, чтобы избежать необоснованного «перекладывания» ответственности на пострадавшего.

Н.Е. Варшавская, анализируя виктимологическую классификацию женщин-жертв домашнего насилия, приводит следующую классификацию: тревожные, депрессивные, агрессивные, адаптированные жертвы [7, 57 с.].

Данная классификация акцентирует внимание на психологическом состоянии женщин-жертв, отражая их эмоционально-личностные особенности. Тревожные и депрессивные жертвы склонны к внутреннему переживанию травмы, агрессивные — могут проявлять ответные реакции, а адаптированные — способны частично приспособливаться к ситуации насилия, что может затруднять её выявление.

Классификация Н.Варшавской ценна для разработки психологической помощи и реабилитационных программ, так как учитывает внутренние состояния жертв.

А.Л. Салагаев же делает акцент на классификацию жертв семейного насилия с учетом социально-психологических особенностей, и выделяет: традиционные, эмансипированные, маргинальные жертвы [8, 14 с.]. А.Салагаев рассматривает жертв через призму их социального статуса и жизненных установок. Традиционные жертвы чаще придерживаются патриархальных ценностей, эмансипированные — стремятся к независимости, что может вызывать конфликт, а маргинальные — находятся в социально уязвимом положении, что повышает их виктимность.

Данный подход позволяет учитывать социально-культурный контекст насилия, что важно для профилактики, но может быть ограничен в индивидуальном анализе конкретных ситуаций.

И.А. Белоносова, анализируя жертв домашнего насилия, классифицирует их на: апатичные, агрессивные, тревожные, депрессивные жертвы [9, 24 с.]. Классификация Белоносовой во многом перекликается с психологическим подходом, выделяя эмоциональные и поведенческие реакции жертв. Апатичные жертвы характеризуются сниженной активностью и безразличием, агрессивные — склонностью к ответной агрессии, тревожные и депрессивные — выраженными негативными эмоциональными состояниями.

Данная типология удобна для практического применения в психологической и социальной работе, однако требует комплексного учета внешних факторов.

О.В. Старкова приводит свою типологию женщин-жертв домашнего насилия, выделяя: активных, пассивных, избегающих жертв [10, 24 с.]. Старкова выделяет типы жертв в зависимости от стратегии поведения в ситуации насилия: активные пытаются противостоять, пассивные — не предпринимают действий, а избегающие стремятся минимизировать контакты с агрессором или уходить от конфликтов.

Подход О.Старковой важен для выработки индивидуальных стратегий защиты

жертв, так как учитывает их поведенческие модели.

В.Н. Бурлаков, рассматривая виктимологическую классификацию жертв домашнего насилия, выделяет беспомощных, зависимых, отвергнутых жертв [11, 34 с.]. Бурлаков акцентирует внимание на степени зависимости и социального положения жертв. Беспомощные жертвы не способны защитить себя, зависимые — находятся в экономической, эмоциональной или иной зависимости от агрессора, отвергнутые — лишены социальной поддержки.

Классификация Бурлакова подчёркивает значимость внешних условий и социальной среды, что важно для разработки мер государственной и социальной поддержки.

А.В. Малько в своих трудах использует классификацию жертв домашнего насилия по типу используемого насилия, и разделяет: жертв физического насилия, жертв психологического насилия, жертв сексуального насилия, жертв экономического насилия [12, 12 с.]. Классификация А.Малько основана на характере применяемого насилия, что позволяет дифференцировать формы воздействия: физическое, психологическое, сексуальное и экономическое. Такой подход способствует более точной квалификации деяний и выбору мер правовой защиты.

Подход А.Малько имеет высокую практическую значимость для правоприменения, так как напрямую связан с юридической квалификацией и защитой прав жертв.

Представленные классификации дополняют друг друга, отражая поведенческие, психологические и социальные аспекты виктимности. Их комплексное использование позволяет более полно понять природу жертвы домашнего насилия и разработать эффективные меры профилактики, защиты и реабилитации. Приведенные различные мнения ученых демонстрируют разнообразие подходов к классификации жертв насилия в семье. Каждый исследователь фокусируется на различных аспектах виктимизации, предлагая уникальные основания для типологизации и классификации.

Рассмотрим также и мнения отечественных авторов относительно классификации жертв насилия в семье.

Б.Т. Жумагулова, приводя классификацию по типам насилия и их распространенности, выделяет: жертв физического насилия, психологического насилия, экономического насилия, сексуального насилия (основано на анализе распространенности различных форм насилия в казахстанских семьях) [13, 112 с.]. Классификация Б.Т. Жумагуловой основана на дифференциации форм насилия и отражает их распространённость в казахстанских семьях. Выделение жертв физического, психологического, экономического и сексуального насилия позволяет учитывать специфику причинения вреда и его последствий. При этом особое значение имеет то, что данные формы насилия нередко проявляются в совокупности, усиливая негативное воздействие на жертву.

Подход Жумагуловой имеет важное прикладное значение для национального контекста, так как позволяет учитывать реальные социальные условия и вырабатывать адресные меры профилактики и защиты жертв в Казахстане.

По мнению Д.А. Баймагамбетовой жертв насилия в семье можно разделить на: жертв, проживающих в городах с развитой инфраструктурой помощи, и жертв, проживающих в сельской местности с ограниченным доступом к ресурсам и поддержке [14, 225 с.]. Д.А. Баймагамбетова предлагает территориально-социальный подход к классификации жертв, акцентируя внимание на доступности инфраструктуры помощи. Жертвы, проживающие в городах, как правило, имеют больше возможностей для получения правовой, психологической и социальной поддержки, тогда как в сельской местности ограниченность ресурсов, низкая информированность и социальная изоляция существенно осложняют защиту прав пострадавших.

Классификация Д.Баймагамбетовой подчёркивает влияние территориального фактора на уровень защищённости жертв и указывает на необходимость развития инфраструктуры помощи в сельских регионах.

Подходы Жумагуловой и Баймагамбетовой расширяют виктимологический анализ, дополняя его учётом как форм насилия, так и социально-территориальных условий. Это способствует более комплексному пониманию проблемы домашнего насилия и разработке эффективной государственной политики в сфере защиты жертв.

Таким образом, личность потерпевшего представляет собой сложную систему социально-правовых, нравственно-психологических и биофизических характеристик. В условиях семейно-бытового насилия именно совокупность этих качеств во многом определяет поведенческие модели жертвы и повышает, по сравнению с общей популяцией, вероятность её вовлечения в виктимную ситуацию и повторного подвергания преступным посягательствам.

С учётом изложенного представляется возможным сформулировать следующие обобщающие выводы:

Изучение домашнего насилия требует комплексного, междисциплинарного подхода, охватывающего правовые, социальные, психологические и иные аспекты. Универсальной классификации, способной исчерпывающе отразить все проявления виктимизации, не существует.

Факторы виктимизации носят взаимосвязанный и взаимно усиливающий характер. Так, экономическая зависимость может углублять психологическое подчинение жертвы, а дефицит социальной поддержки — существенно ограничивать возможности выхода из насильственных отношений.

Каждая жертва домашнего насилия обладает индивидуальными особенностями, что обуславливает необходимость персонифицированного подхода. Классификации имеют эвристическую ценность, однако их применение не должно приводить к упрощению или стереотипизации личности потерпевшего.

Существенное влияние оказывают культурные, социальные и экономические условия, формирующие как уровень виктимности, так и доступность механизмов защиты. Игнорирование контекста снижает эффективность как научного анализа, так и практических мер реагирования.

Домашнее насилие представляет собой динамический процесс, развивающийся во времени и проходящий определённые стадии. Учет этой динамики позволяет точнее определять положение жертвы и применять адекватные стратегии помощи на каждом этапе.

В результате проведённого анализа выделена и систематизирована типология жертв семейно-бытового насилия, основанная на их поведенческих характеристиках и роли в системе внутрисемейных отношений:

- ситуативно-случайная жертва (ситуативно-активная, ситуативно-пассивная);
- хронически виктимизированная жертва (уязвимая, запуганная, беспомощная);
- жертва конфликта интересов (проактивная, с пассивной защитой);
- неосмотрительная жертва;
- провоцирующая жертва (подвергающаяся систематическим унижениям; нарушающая границы; с девиантным поведением);

В целом проведённый анализ классификаций жертв домашнего насилия свидетельствует о высокой степени сложности и многослойности данного феномена. Многообразие типологий не только отражает различные научные подходы, но и позволяет более глубоко раскрыть природу виктимизации, что, в свою очередь, является необходимым условием для разработки научно обоснованных и эффективных мер профилактики, защиты и реабилитации пострадавших.

Список использованной литературы:

1. Ильяшенко А.Н. Противодействие насильственной преступности в семье. - М., 2013. – 198 с.
2. Босхолов С.С., Качуров Е.С. Овновы криминологической виктимности: учебное пособие. - Иркутск: Иркут. ин-т. (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России), 2019. - 78 с.
3. Тағайбек Қ.Т. Криминологическая характеристика жертв насилия в семье (по материалам города Алматы). 8D04201 — Юриспруденция Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). - Алматы, 2025. – 145 с.
4. Гаджиева А.А. Учебное пособие (курс лекций) по дисциплине «Виктимология» для направления подготовки «Юриспруденция», профиль «Уголовное право». - Махачкала: ДГУНХ, 2022. - 152 с.
5. Калугин В.В. Физическое и психическое принуждение в уголовном праве. - Ставрополь, 2021. – 154 с.
6. Франк Л.В. Виктимология и профилактика правонарушений. Учебное пособие. - Душанбе: Таджикский государственный университет, 1975. - 123 с.
7. Варшавская Н.Е. Виктимологические аспекты предупреждения насилия в семье. Монография. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2006. - 224 с.
8. Салагаев А.Л. Социально-психологические аспекты виктимизации в семье. - Казань: Издательство Казанского государственного университета, 2001. - 148 с.
9. Белоносова И.А. Психологические последствия домашнего насилия для жертв. - Саратов: Издательство Саратовского государственного университета, 2008. - 132 с.
10. Старкова О.В. Защитное поведение женщин-жертв домашнего насилия. - Иркутск: Издательство Иркутского государственного университета, 2012. - 116 с.
11. Бурлаков В.Н. Виктимизация пожилых людей в условиях семьи. - СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. - 96 с.
12. Малько А.В. Типология насилия в семье: виктимологический аспект. - Тамбов: Издательство Тамбовского государственного университета, 2003. - 88 с.
13. Жумагулова Б.Т. Проблемы насилия в семье и пути их решения в Республике Казахстан // Қазақстан заңнама институтының жаршысы. Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2019. – № 3 (57). – С. 112-119.
14. Баймагамбетова Д.А. Особенности оказания помощи жертвам домашнего насилия в городской и сельской местности Казахстана // Евразийский юридический журнал. – 2021. – № 5 (156). – С. 225-231.

УДК 347.963**Өмірәлі Ж.Ө.*, Искаков А.А.**

Университет Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан

*e-mail: zhaziraomirali@mail.ru

**ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРАВОВЫЕ ПРЕДЕЛЫ И БАЛАНС ПУБЛИЧНЫХ
И ЧАСТНЫХ ИНТЕРЕСОВ**

Аннотация. Статья посвящена исследованию правовой природы, содержания и пределов реализации прокурорского надзора в сфере предпринимательской деятельности в Республике Казахстан. Актуальность исследования обусловлена необходимостью обеспечения благоприятного инвестиционного климата, защиты прав субъектов

предпринимательства и одновременного соблюдения публичных интересов государства и общества в условиях проводимых правовых реформ. В работе рассматриваются конституционно-правовые основы прокурорского надзора, его место в механизме обеспечения законности и защиты прав участников предпринимательских отношений. Особое внимание уделяется анализу двойственной правовой природы прокурорского надзора, который, с одной стороны, выступает гарантией защиты бизнеса от незаконного вмешательства государственных органов и их должностных лиц, а с другой — является эффективным инструментом обеспечения соблюдения законодательства субъектами предпринимательства. Исследуются основные направления прокурорской деятельности по защите прав предпринимателей, предупреждению административных барьеров, противодействию необоснованным проверкам и незаконному уголовному преследованию бизнеса. Анализируются современные механизмы прокурорского сопровождения инвестиционных проектов и дополнительные гарантии защиты предпринимателей, внедренные в последние годы. Сделан вывод о необходимости дальнейшего совершенствования правового регулирования прокурорского надзора, повышения прозрачности правоприменительной практики и обеспечения оптимального баланса между свободой предпринимательства и публичными интересами государства.

Ключевые слова: прокурорский надзор; предпринимательская деятельность; защита прав предпринимателей; законность; публичные интересы; частные интересы; инвестиционный климат.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК САЛАСЫНДАҒЫ ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ШЕКТЕР ЖӘНЕ ЖАРИЯ МЕН ЖЕКЕ МҮДДЕЛЕРДІҢ ТЕҢГЕРІМІ

Андатпа. Мақала Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызмет саласындағы прокурорлық қадағалаудың құқықтық табиғатын, мазмұнын және жүзеге асырылу шектерін зерттеуге арналған. Зерттеудің өзектілігі құқықтық реформалар жағдайында қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыру, кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау және мемлекет пен қоғамның жария мүдделерін қамтамасыз ету қажеттілігімен айқындалады. Жұмыста прокурорлық қадағалаудың конституциялық-құқықтық негіздері, оның заңдылықты қамтамасыз ету және кәсіпкерлік қатынастарға қатысушылардың құқықтарын қорғау тетігіндегі орны қарастырылады. Прокурорлық қадағалаудың екіжақты құқықтық табиғатына ерекше назар аударылады. Бір жағынан, ол мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды тұлғаларының заңсыз араласуынан бизнесті қорғаудың кепілі болып табылады, ал екінші жағынан, кәсіпкерлік субъектілерінің заңнама талаптарын сақтауын қамтамасыз ететін тиімді құрал ретінде көрінеді. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау, әкімшілік кедергілердің алдын алу, негізсіз тексерулер мен заңсыз қылмыстық қудалауға қарсы іс-қимыл жасау бағытындағы прокурорлық қызметтің негізгі бағыттары талданады. Инвестициялық жобаларды прокурорлық сүйемелдеудің қазіргі заманғы тетіктері мен кәсіпкерлерді қорғаудың қосымша кепілдіктері зерттеледі. Зерттеу нәтижесінде кәсіпкерлік еркіндігі мен мемлекеттің жария мүдделері арасындағы оңтайлы теңгерімді қамтамасыз ету мақсатында прокурорлық қадағалауды құқықтық реттеуді одан әрі жетілдіру қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: прокурорлық қадағалау; кәсіпкерлік қызмет; кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау; заңдылық; жария мүдделер; жеке мүдделер; инвестициялық ахуал.

PROSECUTORIAL SUPERVISION IN THE SPHERE OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: LEGAL LIMITS AND THE BALANCE OF PUBLIC AND PRIVATE INTERESTS

Abstract. The article examines the legal nature, content, and limits of prosecutorial supervision in the sphere of entrepreneurial activity in the Republic of Kazakhstan. The relevance of the study is determined by the need to ensure a favorable investment climate, protect the rights of business entities, and maintain a proper balance between public and private interests within the framework of ongoing legal reforms. The paper analyzes the constitutional and legal foundations of prosecutorial supervision and its role in ensuring legality and protecting the rights of participants in entrepreneurial relations. Particular attention is paid to the dual legal nature of prosecutorial supervision. On the one hand, it serves as a mechanism for protecting entrepreneurs from unlawful interference by state authorities and their officials. On the other hand, it acts as a public law instrument for ensuring compliance with legal requirements by business entities and protecting the interests of the state, society, employees, and consumers. The study explores the main areas of prosecutorial activity aimed at safeguarding entrepreneurs' rights, preventing administrative barriers, combating unjustified inspections, and preventing unlawful criminal prosecution of business representatives. Modern mechanisms of prosecutorial support for investment projects and additional guarantees introduced to protect entrepreneurs are also analyzed. The article concludes that further improvement of the legal regulation of prosecutorial supervision, greater transparency of law enforcement practice, and maintenance of an optimal balance between entrepreneurial freedom and public interests are necessary for the sustainable development of Kazakhstan's business environment.

Key words: prosecutorial supervision; entrepreneurial activity; protection of entrepreneurs' rights; legality; public interests; private interests; investment climate.

Актуальность темы исследования обусловлена возрастающим значением защиты прав субъектов предпринимательства в условиях модернизации правоохранительной системы Республики Казахстан и необходимости обеспечения благоприятного инвестиционного и делового климата. В сфере предпринимательской деятельности, с одной стороны, требуется обеспечение свободы предпринимательства и недопущение незаконного вмешательства государственных органов, с другой — сохранение эффективных механизмов защиты публичных интересов, прав потребителей, работников и государства.

Ключевая научно-практическая проблема заключается в необходимости обеспечения баланса между защитой субъектов предпринимательства от незаконного вмешательства государственных органов и публичной обязанностью государства по предупреждению и пресечению противоправной предпринимательской деятельности.

В этой связи особое значение приобретает прокурорский надзор, выступающий одним из публично-правовых механизмов обеспечения законности в сфере предпринимательства. Вместе с тем его реализация должна осуществляться строго в пределах и формах, установленных законом, без подмены функций специальных контрольно-надзорных органов.

Целью статьи является раскрытие правовой природы прокурорского надзора в сфере предпринимательской деятельности, определение его основных направлений и пределов реализации в условиях современных правовых реформ в Республике Казахстан.

Для достижения указанной цели поставлены следующие задачи: раскрыть содержание принципа законности в сфере предпринимательства; определить правовую основу прокурорского надзора; проанализировать основные направления прокурорского надзора в сфере предпринимательской деятельности; выявить пределы вмешательства органов прокуратуры в предпринимательскую сферу; оценить современные тенденции

развития прокурорского надзора по защите бизнеса.

Научная новизна статьи заключается в обосновании двойственной правовой природы прокурорского надзора в сфере предпринимательства. С одной стороны, он выступает механизмом защиты субъектов предпринимательства от незаконного вмешательства государственных органов и их должностных лиц. С другой стороны, он является публично-правовым инструментом обеспечения законности, защиты интересов государства, общества, работников и потребителей.

Методологическую основу исследования составили формально-юридический, системно-структурный, сравнительно-правовой и аналитический методы.

Деятельность субъектов предпринимательства в Республике Казахстан, в соответствии с нормами Предпринимательского кодекса Республики Казахстан основывается на принципе законности, согласно которому:

- субъекты предпринимательства (при осуществлении предпринимательской деятельности);

- государственные органы, их должностные лица (при осуществлении государственного регулирования предпринимательства),

- обязаны соблюдать требования Конституции и законодательства Республики Казахстан. Акты и решения государственных органов должны соответствовать законодательству Республики Казахстан, в противном случае, они будут признаны недействительными и подлежат отмене (ст.4 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан (далее – ПК РК[1])).

Принцип законности, является основополагающим в политико-правовой организации государства, связующим звеном участия прокуратуры в организации и деятельности субъектов предпринимательства, так как назначением органов прокуратуры является осуществление от имени государства, в установленных законом пределах и формах, высшего надзора за соблюдением законности на территории Республики Казахстан (ст.1 Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре» далее КЗРК О прокуратуре[2]).

Содержание законности в стране сводится к безусловному исполнению всеми субъектами правоприменения: физическими и юридическими лицами, органами власти и управления норм-требований соблюдения законности. Главная задача прокуратуры в данном значении состоит в обеспечении конституционной законности, что означает защиту интересов государства и общества, принципа социальной справедливости. Соблюдение законности мерами прокурорского реагирования обеспечивается системой официальных актов, выносимых Генеральной прокуратурой для устранения выявленных правонарушений, причин и условий им способствующих, а также для привлечения виновных лиц к установленной законом ответственности.

Прокурорский надзор в сфере предпринимательской деятельности можно определить как осуществляемую от имени государства в пределах и формах, установленных законом, деятельность органов прокуратуры по выявлению, предупреждению и устранению нарушений законности в отношениях между государственными органами, субъектами предпринимательства, потребителями и иными участниками экономического оборота, направленную на обеспечение баланса публичных и частных интересов.

Особую актуальность осознание правового статуса органов прокуратуры, в современный период исторического развития, на наш взгляд, приобретает в связи с постановкой вопросов об укреплении государственности, законности и обеспечения роста экономического развития страны. Прокурорский надзор в экономической сфере - это деятельность органов прокуратуры, направленная на защиту законных интересов государства в сфере экономических интересов, одно из важных направлений из которых

представляет предпринимательство.

Выдержанный в законодательстве Республики Казахстан принцип свободы предпринимательства сопровождается необходимостью наличия действенного и эффективного гарантирующего механизма обеспечения этой свободы. Одним из публично-правовых механизмов обеспечения законности и защиты прав субъектов предпринимательства выступает институт прокурорского надзора, реализуемый в пределах и формах, установленных законодательством Республики Казахстан. А.Т. Мирзегасанов и С.А. Сайбулаева справедливо подчеркивают, что: «На современном этапе государство вынуждено адаптировать надзорную деятельность к новым экономическим реалиям, вызванным как внутренними реформами, так и внешнеэкономическими вызовами. Прокуратура, являясь единственным органом, осуществляющим правовую оценку соблюдения законов во всех сферах, играет уникальную роль в обеспечении верховенства закона, единства правоприменения и защиты прав всех участников экономических отношений»[3,с.28].

На практике прокурорский надзор в сфере предпринимательства проявляется в двух взаимосвязанных направлениях:

1. правозащитное направление — защита субъектов предпринимательства от незаконного вмешательства государственных органов, органов контроля и надзора, а также их должностных лиц;
2. публично-охранительное направление — обеспечение соблюдения субъектами предпринимательства требований законодательства, направленных на защиту интересов государства, общества, работников, потребителей и иных участников экономического оборота.

Первый вид прокурорского надзора направлен на предотвращение произвола, давления и злоупотреблений, снижение административных барьеров со стороны уполномоченных на реализацию государственных функций по сопровождению бизнеса органов. Наиболее характерными в данном направлении являются меры реагирования прокуроров на факты понуждения предпринимателей к заключению различных договоров и соглашений, к оказанию спонсорской и благотворительной помощи, а также факты дискриминации отдельных хозяйствующих субъектов[4,с.3-7]. Органы прокуратуры оказывают противодействие рейдерским захватам предприятий и незаконному перераспределению собственности, они выявляют и пресекают «сложные схемы недружественного поглощения хозяйствующих субъектов путем скупки акций, банкротства предприятий и др. Нередко именно после вмешательства прокуроров восстанавливаются преимущественные права субъектов предпринимательства на приобретение имущества в аренду или собственность[4,с.3-7].

Прокурорской практике в исторической ретроспективе, а также частично в современный период, известны случаи «избыточного администрирования разрешительных процедур, их усложнения и затягивания путем истребования у предпринимателей излишних документов, навязывания им платных услуг и множественных согласований, неправомерного осуществления проверок»[5]. В распространенных случаях причиной административных барьеров является коррупция. Как правило, административное давление создается органами контроля (надзора) в виде:

- проведения внеплановых выездных проверок без согласования с органами прокуратуры;
- проведения административного расследования с целью обхода порядка согласования проверочных мероприятий с органами прокуратуры;
- нарушения процессуального порядка проведения проверок деятельности субъектов предпринимательства и т.п.[5].

Второй вид прокурорского надзора направлен на недопущение противоправной

деятельности со стороны представителей бизнеса. Противоправная деятельность со стороны представителей бизнеса включает широкий спектр нарушений: от неуплаты налогов, иных обязательных платежей, установленных законодательством, коррупции, мошенничества и незаконного предпринимательства до экологических преступлений, нарушений трудового законодательства, а также законодательства о защите прав потребителей. Правонарушениями предпринимателей являются виновные деяния (действия или бездействие), нарушающие законодательство, которые влекут за собой гражданско-правовую, налоговую, административную или уголовную ответственность.

Ответственность за подобные нарушения зависит от их тяжести преступного деяния: от взыскания штрафов в административно-правовом режиме, до уголовного наказания, включая лишение свободы и конфискацию имущества (например, по статьям за коррупцию или незаконный оборот). Например, по ст. 463 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее – КоАП РК[6]) за ведение бизнеса без государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя или юридического лица, а также работу без лицензии присуждается штраф в размере от 10 до 200 месячного расчетного показателя (МРП) с возможной конфискацией полученного дохода, товаров и оборудования.

За сокрытие объектов налогообложения, уклонение от уплаты налогов или несвоевременную подачу отчетности ответственность наступает в виде штрафов, начисления пени, а при особо крупных суммах ущерба по ст. 245 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК[7]) наказание назначается судом в виде ограничения или лишения свободы с конфискацией имущества.

Нарушение трудовых прав, как правило, осуществляется посредством: неофициального трудоустройства без заключения трудового договора, либо задержки заработной платы, либо несоблюдение норм об охране труда. КоАП РК также предусматривает ответственность за нарушение законодательства о занятости населения (ст.98).

Нарушения в сфере экономики выражаются в: подделке документов, преднамеренном или ложном банкротстве, отмывании доходов, полученных незаконным путем и т.д. Ответственность за подобные нарушения предусматривается УК РК в виде крупных штрафов, ограничения либо лишения свободы.

Наиболее масштабные нарушения со стороны предпринимателей отмечаются в сфере нарушения правил торговли, например, отсутствие кассового аппарата, либо отказ в выдаче чека. Продажа просроченной продукции, иной обман покупателей влечет меры ответственности вплоть до приостановлением деятельности (при систематических нарушениях).

Прокурорский надзор позволяет выявлять все правонарушения, в том числе системного характера, оперативно реагировать на них и добиваться устранения выявленных нарушений[8,с.63]. По мнению А.И.Афоничкина«Предметом надзора за исполнением законов в сфере предпринимательской деятельности является соблюдение регулятивных и охранительных норм, уполномочивающих или обязывающих субъектов к определенному поведению, а также соответствие законам нормативных правовых актов и решений уполномоченных органов и должностных лиц в сфере экономической деятельности, подкрепленные к исполнению наступлением негативных правовых последствий»[9,с.20].

По указанным направлениям органы прокуратуры Республики Казахстан действуют в соответствии с возложенными на нее в соответствии со ст. 4 КЗРК «О прокуратуре»задачами.

Задачи прокуратуры в рассматриваемой сфере актуализировал Президент Республики Казахстан К.Ж.Токаев на расширенном заседании Правительства,15 июля

2019 г., отметив, что: «...Следует всячески поддерживать отечественный бизнес, так называемую национальную буржуазию, а тех, кто препятствует его развитию необоснованными проверками, поборами, рейдерством, нужно строго наказывать...»[10].

Защита прокурорами прав предпринимателей по фактам вмешательства в их деятельность государственных органов является одним из актуальных направлений на данном этапе реформ правоохранительной системы Республики Казахстан. Тем не менее, роль прокуратуры в защите бизнеса нельзя связывать только с современными тенденциями, так как органы прокуратуры традиционно выступают одним из элементов системы защиты прав добросовестных субъектов предпринимательства.

В соответствии с Указанием Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 сентября 2022 года № 1у/15[11], регламентирующее порядок регистрации досудебных расследований в отношении субъектов бизнеса было введено несколько принципиальных требований:

- регистрация уголовного дела в отношении предпринимателя возможна только с санкции прокурора;

- запрет на регистрацию рапортов, основанных только на предположениях без достаточных документарных доказательств;

- запрет на регистрацию уголовных дел, если между сторонами имеются гражданско-правовые отношения, а также в период срока для обжалования, срока проведения аудита, актов проверок (в рамках АППК РК) или действий государственных органов;

- запрет расследовать факты, связанные с получением предпринимателями прибыли в результате экономии средств, если это отрицательно не повлияло на качество выполненной работы (например, работы по государственным закупкам и тендерам квазигосударственных компаний[12];

- определение возможности начала досудебного расследования с занесением в Единый реестр досудебных расследований (далее - ЕРДР) по налоговым и экономическим преступлениям только после проведения налоговой проверки или ревизии и подтверждения ущерба, за исключением явных фактов (сбыт фальшивок, контрабанда и др.).

Руководителям органов уголовного преследования, Службе специальных прокуроров, Службе уголовного преследования Генеральной прокуратуры, прокурорам областей и приравненных к ним, дано указание:

- «не допускать незаконного вмешательства в дела субъектов предпринимательства и создание препятствий к осуществлению ими законной предпринимательской деятельности;

- незамедлительно реагировать на каждый факт нарушения прав предпринимателей, воспрепятствования их законной деятельности с привлечением виновных лиц к установленной законодательством Республики Казахстан ответственности» (пп.1) п.1 Указания Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 сентября 2022 года № 1у/15).

Прокурорам было поручено в суточный срок проверять законность начала досудебного расследования по каждому уголовному делу, а при выявлении нарушений, прекращать уголовное преследование. Прокурорам вменена обязанность проверять обоснованность инициирования и проведения негласных следственных действий в отношении субъекта бизнеса, а также наложения временных ограничений на распоряжение имуществом на постоянной основе[12]. В случае выявления фактов нарушения требований законодательства Республики Казахстан, прокурорам вменена обязанность ставить вопрос об ответственности (в том числе уголовно-правовой) всех виновных должностных лиц.

В 2024–2025 годах Генеральная прокуратура Казахстана защитила права свыше 80 тыс. субъектов предпринимательства и обеспечила сопровождение более 1,5 тыс. крупных инвестиционных проектов на триллионы тенге. Были отменены тысячи необоснованных проверок и расширен мандат ведомства в сфере защиты инвесторов.

С 2024 года в Республике Казахстан, по поручению Президента К.Ж. Токаева, в организационную структуру органов прокуратуры был внедрен институт персонального прокурорского сопровождения. Данная мера позволила значительно снизить административное давление со стороны государственных органов, сократить количество незаконных проверок и судебных тяжб в отношении отечественных и иностранных предпринимателей.

По данным Генеральной прокуратуры Республики Казахстан в 2026 году за три года количество зарегистрированных уголовных дел в отношении предпринимателей сократилось в 4 раза, или на 71,5%. В 2026 году по сравнению с 1 кварталом 2025 года в 3 раза (с 16 до 50) выросло число административных производств за воспрепятствование бизнесу (ст.173 КоАП)[13].

Таким образом, прокурорский надзор в сфере предпринимательства в Республике Казахстан обладает двойственной правовой природой. С одной стороны, он выступает гарантией защиты субъектов предпринимательства от незаконного вмешательства государственных органов и их должностных лиц. С другой стороны, он является публично-правовым инструментом обеспечения законности в предпринимательской деятельности, защиты интересов государства, общества, работников и потребителей.

Особенность современной модели прокурорского надзора заключается в необходимости соблюдения баланса между свободой предпринимательства и публичным интересом в обеспечении законности. В этой связи органы прокуратуры не должны подменять специальные контрольно-надзорные органы, а их вмешательство в предпринимательскую сферу должно осуществляться исключительно в пределах и формах, предусмотренных законом.

Современные правовые реформы, включая установление дополнительных требований к регистрации досудебных расследований в отношении субъектов бизнеса, свидетельствуют о постепенном переходе к профилактической и правозащитной модели прокурорского надзора. Дальнейшее развитие данного института требует повышения прозрачности прокурорской практики, уточнения критериев вмешательства в предпринимательскую деятельность и усиления ответственности должностных лиц за незаконное воспрепятствование бизнесу.

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2026)//https://prg.kz/document/?doc_id=38259854
2. Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023)//«Казахстанская правда» от 7 ноября 2022 г. № 212 (29839).
3. Мирзегасанов А.Т., Сайбулаева С.А. Значение прокурорского надзора для защиты прав предпринимателей//Журнал «HumanProgress». 2025. Том 11, Вып. 3 (март 2025). С. 28.
4. Паламарчук А. Задачи прокурорского надзора за исполнением законов о защите прав предпринимателей//Журнал «Законность» № 5, 2014 г. С.3-7.
5. Прокурорский надзор за соблюдением Конституции Российской Федерации, исполнением законов и законностью правовых актов. Учебное пособие. Часть 2/О. Н. Коршунова, Э. Р. Исламова, С. И. Коряченцова, М. Н. Кустов ; под ред. Э. Р.

Исламовой. - Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Университета прокуратуры Российской Федерации, 2021. - 119 с.

6. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.03.2026 г.)//«Казахстанская правда» от 12 июля 2014 г. № 135 (27756).

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.03.2026 г.)//«Казахстанская правда» от 9 июля 2014 г. № 132 (27753).

8. Габибов С.М., Мирзаев М.А. Основные направления деятельности прокуратуры Российской Федерации / С.М. Габибов, М.А. Мирзаев//Закон и право. 2023. № 11. С. 63–66.

9. Основы менеджмента/А. И. Афоничкин [и др.] ; под ред. А. И. Афоничкина. – СПб. Питер, 2007. – 528 с.

10. Токаев открыл расширенное заседание правительства// https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-otkryl-rassirennoe-zasedanie-pravitelstva-373830/

11. Указание Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 сентября 2022 года № 1у/15//https://prg.kz/document/?doc_id=35804635&pos=16;158

12. В Казахстане ужесточат условия для открытия уголовных дел против бизнесменов//<https://informburo.kz/novosti/v-kazaxstane-uzestocat-usloviya-dlya-otkrytiya-ugolovnyx-del-protiv-biznesmenov>

13. Генпрокуратура РК усиливает защиту инвесторов: подписан Меморандум с АКЦИИ//<https://www.inform.kz/ru/genprokuratura-rk-usilivaet-zashitu-investorov-podpisan-memorandum-s-aksii-ed61d88a>

УДК 343:004.8

Өтебалиева Қ.Е., Шарипова А.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: nurtore2018@bk.ru

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ – ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Андапта. Бұл мақалада жасанды интеллекттің (ЖИ) қылмыстық сот төрелігі жүйесіндегі тиімділікті арттыру құралы ретіндегі рөлі жан-жақты талданады. Қазіргі кезеңде цифрландыру мен технологиялық даму сот ісін жүргізудің дәстүрлі тәсілдерін қайта қарауды талап етуде. Жасанды интеллект қылмыстық істерді тергеу, дәлелдемелерді талдау, сот тәжірибесін болжау, тәуекелдерді бағалау және процестік шешімдерді қабылдауды қолдау бағыттарында кеңінен қолданылуда. Мақалада ЖИ алгоритмдерінің қылмыстық істер бойынша ақпараттың үлкен көлемін жедел өңдеуге, адами факторға тәуелді қателіктерді азайтуға және сот төрелігінің жеделдігі мен объективтілігін қамтамасыз етуге ықпал ететіні көрсетіледі. Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолданудың құқықтық және этикалық аспектілеріне ерекше назар аударылады, оның ішінде алгоритмдердің ашықтығы, дербес деректерді қорғау және шешім қабылдаудағы әділдік қағидаттары қарастырылады. Зерттеу нәтижелері жасанды интеллекттің қылмыстық сот төрелігі саласында қосалқы құрал ретінде қолданылуы құқық қолдану тәжірибесін жетілдіруге, сот жүктемесін азайтуға және азаматтардың сотқа деген сенімін

арттыруға мүмкіндік беретінін айқындайды.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, қылмыстық сот төрелігі, цифрландыру, сот әділдігі, қылмыстық іс жүргізу, деректерді талдау, құқық қолдану практикасы

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта (ИИ) как инструмента повышения эффективности системы уголовного судопроизводства. В условиях цифровизации и стремительного развития технологий возникает необходимость переосмысления традиционных подходов к расследованию преступлений и осуществлению правосудия. Искусственный интеллект все активнее применяется на различных этапах уголовного процесса, включая анализ больших массивов данных, обработку доказательств, прогнозирование судебных решений, оценку рисков и поддержку принятия процессуальных решений. В работе показано, что использование ИИ способствует снижению влияния человеческого фактора, минимизации ошибок, ускорению рассмотрения уголовных дел и повышению объективности судебных решений. Особое внимание уделяется правовым и этическим аспектам внедрения искусственного интеллекта в сферу уголовного правосудия, таким как прозрачность алгоритмов, защита персональных данных и соблюдение принципа справедливости. Делается вывод о том, что искусственный интеллект должен рассматриваться как вспомогательный инструмент, дополняющий деятельность следователей и судей, а не заменяющий их. Результаты исследования подтверждают, что рациональное использование технологий искусственного интеллекта способно повысить эффективность уголовного судопроизводства, снизить нагрузку на судебную систему и укрепить доверие общества к правосудию.

Ключевые

слова: искусственный интеллект, уголовное судопроизводство, цифровизация, судебная справедливость, уголовный процесс, анализ данных, правоприменительная практика

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A TOOL TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF CRIMINAL JUSTICE

Abstract. This article examines artificial intelligence (AI) as a tool for enhancing the efficiency of the criminal justice system. In the context of digitalization and rapid technological development, there is a growing need to reconsider traditional approaches to criminal investigation and judicial decision-making. Artificial intelligence is increasingly used at various stages of criminal proceedings, including the analysis of large volumes of data, evaluation of evidence, prediction of judicial outcomes, risk assessment, and decision-support processes. The study demonstrates that AI technologies contribute to reducing human error, accelerating case processing, and improving the objectivity and consistency of judicial decisions. Particular attention is paid to the legal and ethical challenges associated with the use of artificial intelligence in criminal justice, such as algorithmic transparency, protection of personal data, and compliance with the principles of fairness and due process. The article emphasizes that artificial intelligence should be viewed as a supportive tool that enhances, rather than replaces, the professional judgment of investigators and judges. The findings suggest that the responsible and balanced implementation of artificial intelligence can improve the effectiveness of criminal justice, reduce the workload of judicial authorities, and increase public trust in the justice system.

Key words: artificial intelligence, criminal justice, digitalization, judicial fairness, criminal procedure, data analysis, law enforcement practice

Бүгінгі таңда қылмыстық сот төрелігінің тиімділігі мен әділдігін арттыру мәселесі әлем елдері үшін де, Қазақстан үшін де ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан жасанды

интеллект технологияларын қолдану – құқық қорғау және сот жүйесін жаңғыртудың маңызды құралдарының бірі болып отыр [1]. Мемлекет басшысы өз жолдауларында цифрлық трансформация мен жасанды интеллектті мемлекеттік басқарудың негізгі бағыты ретінде атап өтті. Бүгін жасанды интеллект тек технологиялық жетістік емес, ол құқықтық жүйенің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін нақты құралы. Қазіргі кезеңде қылмыстық сот төрелігі жүйесі қоғамның цифрлық трансформациясы жағдайында дамып келеді. Қылмыстардың күрделенуі, цифрлық дәлелдемелер көлемінің артуы және сот пен тергеу органдарының жүктемесінің өсуі жаңа технологиялық шешімдерді қажет етеді. Осы тұрғыда жасанды интеллектті қылмыстық сот төрелігі жүйесіне енгізу оның тиімділігін арттырудың маңызды құралы ретінде қарастырылады. Жасанды интеллект – деректерді талдау, үйрену және шешім қабылдауға көмектесетін технологиялар жиынтығы. Қылмыстық сот төрелігі саласында ол істерді талдау, процессуалдық құжаттарды әзірлеу, сот тәжірибесін жүйелеу және қылмыстардың алдын алу бағыттарында қолданылуы мүмкін.

Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдану адам құқықтарын сақтау, деректердің қауіпсіздігі және алгоритмдердің әділдігі қағидаттарымен тығыз байланыста жүзеге асырылуы тиіс. Ол сот төрелігін алмастыратын емес, оны жетілдіретін құрал ретінде қолданылуы қажет. Жасанды интеллект – үлкен көлемдегі деректерді өңдеуге, заңдылықтарды анықтауға және шешім қабылдауды қолдауға арналған технологиялар жиынтығы [2]. Қылмыстық сот төрелігінде ол дербес шешім қабылдаушы емес, адам қабылдайтын шешімдерді ғылыми-талдамалық тұрғыдан қолдайтын құрал ретінде қолданылуы тиіс.

Тергеу сатысында жасанды интеллект цифрлық дәлелдемелерді талдау, қылмыстық байланыстарды анықтау және тергеу нұсқаларын модельдеу мүмкіндіктерін ұсынады. Бұл тергеу әрекеттерінің жеделдігін арттырып, субъективті қателіктердің алдын алуға ықпал етеді. Сот өндірісінде жасанды интеллект сот практикасын талдау, ұқсас істерді салыстыру және сот жүктемесін оңтайландыру арқылы шешім қабылдау сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Алайда судьяның тәуелсіздігі мен ішкі сенімі негізгі қағидат ретінде сақталуы қажет. Жазаны орындау және пробация саласында жасанды интеллект сотталғандардың мінез-құлқын талдау арқылы қайта қылмыс жасау тәуекелін болжауға және жеке түзету бағдарламаларын әзірлеуге жағдай жасайды. Сонымен қатар жасанды интеллектті қолдану құқықтық және этикалық мәселелерді туындатады. Атап айтқанда, алгоритмдік кемсітушілік, дербес деректердің қорғалуы, алгоритм шешімдерінің ашықтығы мен жауапкершілік мәселелері ерекше назарды талап етеді. Сондықтан жасанды интеллектті қолдану қатаң құқықтық реттеу аясында жүзеге асырылуы тиіс. Жасанды интеллектті қылмыстық сот төрелігіне енгізу үшін: нақты құқықтық негіз қалыптастыру; мамандардың цифрлық құзыреттерін арттыру; адам құқықтарын қорғауды басты қағида ретінде сақтау қажет; тек осы жағдайларда ғана жасанды интеллект сот төрелігінің тиімді құралына айналады. «Е-Заңнама – бұл жоба бірыңғай жүйеде заң шығарудың барлық үдерістерін біріктіру үшін құрылды. Норма шығармашылықты цифрландыру саласындағы флагмандық жобалардың бірі деуге болады. Қазіргі уақытта жоба шеңберінде заң жобасының бүкіл өмірлік циклін қамтитын функционал толығымен жүзеге асырылды, яғни әзірлеуші бастамашылық еткен сәттен бастап Мемлекет басшысының қол қоюына дейінгі үдерістер қамтылған. Бұл нормативтік құқықтық актілерді дайындау мен келісудің сандық үдерісін қамтамасыз етуге, барлық кезеңдердің ашықтығы мен есептілігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта заңға тәуелді актілер бойынша функционалдылықты кеңейту бойынша қарқынды жұмыс жүргізілуде.

Бұл норма шығармашылықтың цифрлық экожүйесін дамытудың келесі маңызды кезеңі болмақ», Е-заңнаманы енгізудің негізгі тиімді тұстарына мыналар жатады: түзетулер мен келісулер тарихын қоса алғанда, НҚА-ның толық цифрлық

мәліметтер жинағын қалыптастыру; институционалдық есте сақтауға, оның ішінде құқық шығармашылығы тәсілдерінің сабақтастығы үшін жағдай жасау; үдеріске қатысушыларға түсетін бюрократиялық жүктемені айтарлықтай төмендету. Ол азаматтарға құқықтық мәселелердің кең ауқымы бойынша кеңес береді, осылайша заңнаманы түсіндіру бойынша мемлекеттік органдарға жүктемені азайтады. Оның мынадай қызметтер түрін қамтиды. НҚА-ға өзгерістер енгізу бойынша ұсынымдарды автоматты түрде жасау; қолданыстағы заңнамада қайталанатын және қарама-қайшы нормаларды анықтау; актілердің жобаларындағы сыбайлас жемқорлық факторларын талдау; жаңа нормаларды басқа құжаттардағы ұқсас ережелермен салыстыру [3]. Осылайша, смарт-ассистент тек көмекші құрал ғана емес, оның сапасын, келісімдерін арттыруға ықпал ететін норма жасау үдерісінің толыққанды қатысушысы болып саналады. «Осы сын-тегеуріндерге жауап ретінде барлық іс-әрекеттердің ашықтығын, бекітілуін және тараптардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін нотариаттық жазбаларды орындаудың цифрлық тетігі әзірленіп, енгізілді.

Бұл процедураны цифрландыру жүйелік тәуекелдерді жоюға ғана емес, сонымен қатар жүйенің өзін әділ, ашық болуына және үдерістің барлық қатысушыларының құқықтарын қорғауға бағытталғанын көруге болады. Қорытындылай келе, жасанды интеллект қылмыстық сот төрелігінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін маңызды құрал болып табылады. Алайда ол адамды алмастырмай, тек көмекші сипатта қолданылуы қажет. Жасанды интеллектті енгізу кезінде заңдылық, адам құқықтарын қорғау және әділ сот қағидаттары басты басымдық болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Даубасова С.Ш., Алаева Г.Т., Жұмабаева К.А. Искусственный интеллект и уголовное преследование в Казахстане // Eurasian Scientific Journal of Law. 2025. № 4 (9) (2024). [Электронный ресурс]. URL: <https://esjl.turan-edu.kz/jour/article/view/239> (дата обращения: 20.12.2025)
2. Сидорова Н.В. Доступ к правосудию в Республике Казахстан и статус-кво ИИ // Law Vestnik, 2025. Том 30, № 3 (119), 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://law-vestnik.buketov.edu.kz/index.php/law/article/view/917> (дата обращения: 22.12.2025)
3. Saktaganova I.S. Применение искусственного интеллекта в осуществлении правосудия: перспективы и вызовы // Vestnik ZQAI, 2025. Том 80, № 1 (2025). [Электронный ресурс]. URL: <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/1695> (дата обращения: 25.12.2025)

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№1 (77) - 2026

ISSN 1608-84-17

Подписано в печать 31.03.2026 г.

Формат 60x84 1/8.

Печать цифровая. Бумага офсетная.

Усл. печ. л. 12,67.

Тираж 500 экз.

Заказ № 12062026=001.

КОПИР & КА

Адрес типографии:

г. Алматы, ул. Шемякина д.73

rex8800@mail.ru

